

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 2 • SAYI/NUMBER:5 • MAYIS-AĞUSTOS / MAY-AUGUST: 2022

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

SDE
AKADEMİ
— D E R G İ S İ —
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 2 • Sayı/No: 5 • Mayıs-Ağustos / May-August 2022

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 2 • Sayı/No: 5 • Mayıs-Ağustos / May-August 2022
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doç. Dr. Güray ALPAR
Tasarım/Design: Hasan GÖKMEŞE

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Editör/Editor-In Chief: Doç. Dr. Güray ALPAR
Yardımcı Editör/Associate Editor: Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Alan Editörleri/Section Editors

Siyaset Bilimi ve Sosyoloji/Political Science and Sociology

Prof. Dr. Tefvik ERDEM

Ekonomi ve Maliye/Economics and Finance

Prof. Dr. Abuzer PINAR

İklim ve Çevre/Climate and Environment

Prof. Dr. Levent AYDIN

Sosyal Bilimler, Savunma ve Güvenlik/Social Sciences, Defense and Security

Doç. Dr. Güray ALPAR

Uluslararası İlişkiler-Bölgesel Çalışmalar/International Relations-Regional Studies

Dr. Gökberk DURMAZ

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Prof. Dr. Mehmet BİBER

Prof. Dr. Muammer YAYLALI

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Telefon/Phone: (0312) 473 80 45

E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org

Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Mayıs 2022

Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans

Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.
Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.
SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden	7
İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan Türk Milliyetçiliğine Etkileri <i>The Effects of The Second Karabakh War on Azerbaijan Turkish Nationalism</i> Raheb Mohammadi Ghanbarlou	12-39
Enerji Güvenliğinin Arz, Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi <i>Examination of Energy Security in Context of Supply, Demand and Transition Security</i> Halil Karataş	40-69
Medeni Yargılamada Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi <i>The Judge's Duty To Clarify The Case in The Civil Trial</i> Gizem Bal	70-96
Küreselleşme ve Kimliklere Etkisine Tikellik-Çeşitlilik Perspektifinden Eleştiriler <i>Criticisms on Globalization and its Impact on Identities in Terms of Particularity-Diversity Perspective</i> Hasan Bozkurt Çelik	98-115
Devlet İçinde Devlet Yapılanması: Lübnan Hizbullahı <i>State Structure Within The State: Lebanese Hezbollah</i> Ahmet Yusuf Yılmaz	116-136
Letter to the Editor On The 30 th Anniversary of Uzbek-Turkish Diplomatic Relations Alisher Azamhocayev	138-142
Editöre Mektup Özbek-Türk Diplomatik İlişkilerinin 30. Yıldönümü Üzerine Alişer Azamhocayev	144-148

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Abuzer Pınar
Prof. Dr. Akile Gürsoy
Prof. Dr. Aparna Srivastava/**Hindistan**
Prof. Dr. Ayten Koç Aydın
Prof. Dr. Cevat Özyurt
Prof. Dr. Erol Turan
Prof. Dr. Gülise Gökçe
Prof. Dr. Gülnisa Aynakul
Dr. Habib Awada/**Lübnan**
Prof. Dr. Hacer Huseynova/**Azerbaycan**
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen
Prof. Dr. Haldun Soysal
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Hikmet Kavruk
Prof. Dr. Hülya Eşki Uğuz
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel
Prof. Dr. İlhan Aksoy
Prof. Dr. İsmail Hira
Prof. Dr. Jamoldinova Odinakhon Rasulovna/**Özbekistan**
Prof. Dr. Kürşat Öncül
Prof. Dr. Levent Aydın
Prof. Dr. Mehmet Akıncı
Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın
Prof. Dr. Muharrem Çetin
Prof. Dr. Mujahid Ali Mansoori/**Pakistan**
Prof. Dr. Muntazir Mehdi/**Pakistan**
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan
Prof. Dr. Mustafa Şenel
Prof. Dr. Mykola Vaskiv/**Ukrayna**
Prof. Dr. Nail Öztaş
Prof. Dr. Nihat Yılmaz
Prof. Dr. Oktay Tanrısever
Prof. Dr. Ömer Alpaslan Aksu
Prof. Dr. Orhan Gökçe
Prof. Dr. Ramazan Yelken
Prof. Rafał Ożarowski/**Polonya**
Prof. Dr. Sarash Konyrbayeva/**Kazakistan**
Prof. Dr. Safiye Kırlar Barokas
Prof. Dr. Şevket Ökten
Prof. Dr. Sezer Akarcalı
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Tamalika Sultana/**Bangladeş**
Prof. Dr. Tefvik Erdem
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar
Prof. Dr. Araz Gozelov/**Rusya**
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk
Doç. Dr. Akmaral Maldıbek/**Kazakistan**
Doç. Dr. Ali Asker
Doç. Dr. Alper Mumyakhmaz
Doç. Dr. Aydın Aktay
Doç. Dr. Bartosz Józwik/**Polonya**
Doç. Dr. Cengiz Buyar/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Cholpon Toktosunova/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Christos Teazis/**Yunanistan**
Doç. Dr. Ferhat Mikailov/**Azerbaycan**
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş
Doç. Dr. Güray Alpar
Doç. Dr. Hakan Acet
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakhmaz
Doç. Dr. Khalid El-Awaisi/**Filistin**
Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev/**Kazakistan**
Doç. Dr. Nurlan Baigabilov/**Kazakistan**
Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga
Doç. Dr. Olga Sciuçhina/**Moldova**
Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Doç. Dr. Tekin Avaner
Doç. Dr. Ümrhan Türkyılmaz
Dr. Abdullah Erol
Dr. Adem Bölükbaşı
Dr. Ahmet Ateş
Dr. Atila Kartal
Dr. Bala Ishiyaku/**Nijerya**
Dr. Cahit Çelik
Dr. Dipanwita Pal/**Hindistan**
Dr. Efe Jennifer Aiyeoba/**ABD**
Dr. Faisal Zulhumadi/**Malezya**
Dr. Froilan Mobo/**Filipinler**
Dr. Gökberk Durmaz
Dr. Kainar Kaldybay/**Kazakistan**
Dr. Keisuke Wakizaka/**Japonya**
Dr. Mariam Sulkhanishvili/**Gürcistan**
Dr. Mustafa Onur Tetik
Dr. Mustafa Armut
Dr. Nurbol Baibakhov/**Kazakistan**
Dr. Saim Şallı
Dr. Terana Naghiyeva/**Azerbaycan**
Dr. Violla Makhzoum/**Lübnan**
Dr. Murat Bürkan Serbest

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucu,

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından, yazarlarımız ve hakemlerimizin çalışmaları sonucu hazırlanan, bilimsel hakemli dergimizin yeni sayısını sizlerle paylaşmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bundan önceki sayılarımıza göstermiş olduğunuz ilgi nedeniyle teşekkür ediyor, desteğinizin bizler için çok önemli olduğunu belirtmek istiyoruz.

Yeni sayımızda da sizlere; uluslararası ilişkiler, tarih, enerji güvenliği ve sosyoloji alanlarında hazırlanan makaleleri sunuyor, SDE Akademi Dergisinin özgün akademik çalışmaları düşünce dünyamıza kazandırmayı amaçlayan hakemli bir dergi olma hedefini vurguluyoruz. Her zaman olduğu gibi bu sayımızı da dost bir ülkeye ayırdık: Özbekistan.

İkinci yılına giren yayın hayatımızda sizlerin de desteğiyle, akademik dünyada kendisine bir yer edinen ve şimdiden birçok indekste taranmaya başlayan dergimize olan ilgi, bizleri daha iyi araştırmalara yönelik teşvik etmektedir.

Bu sayımızda görüşlerinize sunduğumuz ilk makalemiz, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümünde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapan Raheb Mohammadi Ghanbarlou tarafından hazırlanan “İkinci Karabağ Savaşı’nın Azerbaycan Türk Milliyetçiliğine Etkileri” konulu makale. Dr. Ghanbarlou bu çalışmasında, Azerbaycan’da etnik milliyetçiliğin toplumu bir dış etkene veya düşmana karşı seferber etmesi bağlamında İkinci Karabağ Savaşı’nda yaşanan Türk milliyetçiliği duygularını ve etnik milliyetçiliğin bu çatışmanın sadece Karabağ ve Azerbaycan Cumhuriyeti ile sınırlı kalmayarak bölgede Türk milliyetçiliği duygularını tetiklediğini ortaya koymuştur.

İkinci sıradaki makale ise Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde doktora eğitimini yapan Halil Karataş tarafından hazırlanan “Enerji Güvenliğinin Arz Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi” konudur. Tıpkı ana güvenlik konseptinde olduğu gibi uluslararası güvenlik de çeşitli kollara ayrılmıştır. Uluslararası güvenlik, güvenlik konseptinin kollarından birisidir. Enerji güvenliği de bu kollardan birisidir. Enerji güvenliği konusunda yapılan araştırmalar literatürde arz güvenliği ile kısıtlı olduğundan, enerji güvenliği literatürde yeterince geniş yer almamıştır. Bu çalışmada enerji güvenliğinin diğer kolları olan talep ve geçiş güvenlikleri de ayrı ayrı açıklanıp incelenerek, enerji güvenliği konusunda tümevarım tekniği ile yeni bir araştırma ve inceleme stratejisinin oluşturulması amaçlanmıştır.

Sonraki makale, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi Avukat Gizem Bal tarafından hazırlanan, “Medeni Yargılamada Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi” konuludur. HMK (Hukuk Muhakemeleri Kanunu) m. 31’de hâkimin davayı aydınlatma ödevi düzenlenmiştir. Bu hükmün getirilme amacı, tarafların sunmuş oldukları dava malzemelerinde eksiklerin, belirsizliklerin veya şüpheye yer vermesi nedeniyle hâkimin doğru hükme ulaşmasındaki engellerin önlenmesidir. Aydınlatma yükümlülüğü sayesinde hâkim, taraflara yönelteceği uygun sorularla belirsizlikleri ortadan kaldırma imkânı bulabilecektir ve bu sayede yargılamaya yön verebilecektir. Hâkim, taraf iddiaları çerçevesinde ve silahların eşitliği ilkesini göz önünde tutarak aydınlatma ödevini yerine getirecektir. Ancak bu ödev, belli sınırlar içerisinde yerine getirmelidir. Önemli bir konuda hazırlanan çalışmanın okuyucuların ilgisini çekeceğini düşünüyoruz.

Ortadoğu’da meydana gelen olaylar her zaman bütün ülkeleri etkilemiştir. Bu bölgede yaratılmaya çalışılan çatışma ortamlarından birisi de Sünni-Şii çatışmasıdır. Siyaset Bilimci Dr. Ahmet Yusuf Yılmaz tarafından hazırlanan “Devlet İçinde Devlet Yapılanması: Lübnan Hizbullahı” konulu çalışma, bilinmeyen hususları ortaya koyması açısından ilgi çekici.

Bu sayımızdaki son makalemiz, Gümüşhane Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde, Araştırma Görevlisi olan ve halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Programına devam eden Hasan Bozkurt Çelik tarafından hazırlanan “Küreselleşme ve Kimliklere Etkisine Tikellik-Çeşitlilik Perspektifinden Eleştiriler” konusunda. Makalenin temel odak noktası, küreselleşme gerçeğinin ulusal ve kültürel kimlikler başta olmak üzere kimlik edinimi ve bireyin yerel bir topluluğa aidiyet hissetmesini ne şekilde etkilediği meselesidir. Ayrıca bunun siyasi izdüşümü üzerine de çalışılmıştır. Makale en genel anlamda küreselleşme kavramının siyasi, ekonomik ve kültürel alanda kimlik gerçekliğine etkisini ele almaktadır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle ekonomik faaliyetlerde sınırların ortadan kalkmaya başlaması küreselleşme kavramının ana noktasını oluşturmuştur. Bu da devamında siyasi ve kültürel alanı etkilemiştir. Hem siyasi olarak ulusüstü kuruluşlar ön plana çıkmaya başlamış, hem de evrensel kültürel değerler veya tek bir evrensel kültür yaratma çabası ile karşılaşmıştır. Bu durum bir yandan ulus-devletlerin egemenlik hakları meselesini ortaya koyarken, diğer yandan ulusların ve daha küçük grupların kültür emperyalizmine maruz kalmaları meselesini gündeme getirmiştir. Özellikle postmodernliğin çeşitlilik ve farklılık kavramlarını ön plana çıkardığı göz önünde bulundurulursa, küreselleşmenin tikel kültürleri şekillendiren ve homojenleştiren bir hal alması kültürel bir emperyalizm olarak nitelendirilebilir. Üstelik yalnızca kültürel değil, diğer kolektif kimlik türleri de küresel olarak kutsanarak, yerelin aşağılanması ya da yok sayılmasından etkilenmektedir. İlgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Bilindiği gibi her sayımızda dost ve kardeş ülkelerden birisine yer veriyoruz. Bu sayımızı bizlere çok yakın bir ülkeye, Özbekistan’a ayırdık. Özbekistan’ın Ankara Büyükelçisi Sayın Alişer Azamhocayev’e dergimize gönderdiği, Türkiye-Özbekistan ilişkilerini özetleyen “Mektup” için çok teşekkür ediyoruz. Tarihi kayıtlara bakıldığında Maverünnehir ve Anadolu arasındaki ilişkilerin otuz yılla sınırlı olmadığı açıkça görülmektedir. Bugün binlerce kilometre uzakta kalan iki kardeş halkların, bir zamanlar aynı beşikte büyüdüğü bir gerçektir. Sayın Büyükelçi göreve başladığı gün-

den bugüne kadar giderek gelişen Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin daha da ileri gitmesi için yoğun bir gayret içindedir. Şüphesiz bu çalışmalar bölgesel barış ve refahın gelişmesinde büyük bir katkı sağlayacaktır.

SDE tarafından gerçekleştirilen bu mütevazı çalışmanın sizlerle birlikte bilim ve düşünce dünyasına katkı sağlamasını umut ediyoruz. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle. Saygılarımızla.

Doç. Dr. Güray ALPAR

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

THE EFFECTS OF THE SECOND KARABAKH WAR ON AZERBAIJAN TURKISH NATIONALISM

Raheb Mohammadi Ghanbarlou

Abstract

On September 27, 2020, Armenia made a new attack in order to expand the occupied Azerbaijani territories. The Armenian attack was the starting point of the Second Karabakh War, which was met with serious response by Azerbaijan and continued for 44 days. The methodology followed by the study consisted of the document review technique of qualitative research method. As a result of the findings reached in the study, the Turkish nationalism created by the Second Karabakh War in and around Azerbaijan was examined in the context of relationality and it was thought that this would guide the future events in the region. The study revealed that the Turkish nationalism feelings experienced in the Second Karabakh War are not limited to the context of the mobilization of the ethnic nationalism in Karabakh and the Republic of Azerbaijan against an external factor or an enemy, but reaches out to the entire region in terms of triggering Turkish nationalism.

Keywords: *Second Karabakh War, Azerbaijan, Nationalism, National Identity*

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NIN AZERBAYCAN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE ETKİLERİ

Raheb Mohammadi Ghanbarlou*

Öz

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarını genişletmek amacıyla yeni bir saldırıda bulunmuştur. Ermenistan saldırısı Azerbaycan tarafından ciddi karşılık bularak 44 gün devam eden İkinci Karabağ Savaşı'nın başlangıç noktası olmuştur. Çalışmanın izlediği metodolojiyi nitel araştırma yönteminin doküman incelemesi bağlamında değerlendirilen savaşla ilgili dokümanlar oluşturmuştur. Çalışmada ulaşılan bulgular neticesinde İkinci Karabağ Savaşı'nın, Azerbaycan'da ve çevresinde yarattığı Türk milliyetçiliği ilişkisel bağlamında irdelenmiş ve bunun bölgede gelecekte de yaşanacak olaylara yön vereceği düşünülmüştür. Bu çalışma, Azerbaycan'da etnik milliyetçiliğin toplumu bir dış etkene veya düşmana karşı seferber etmesi bağlamında İkinci Karabağ Savaşı'nda yaşanan Türk milliyetçiliği duygularını ve etnik milliyetçiliğin bu çatışmanın sadece Karabağ ve Azerbaycan Cumhuriyeti ile sınırlı kalmayarak bölgede Türk milliyetçiliği duygularını tetiklediğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan, Milliyetçilik, Milli Kimlik

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Dr. Öğretim Üyesi, rmohammadi@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3606-3524>.
Bu makaleye atıf için: Ghanbarlou, Raheb Mohammadi. (2022). İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan Türk Milliyetçiliğine Etkileri, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 12-39

Giriş

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarını genişletmek amacıyla yeni bir saldırıda bulunmuştur. Ermenistan'ın saldırısı, Azerbaycan tarafından ciddi karşılık bulmasıyla 44 gün devam eden İkinci Karabağ Savaşı'nın başlangıç noktası olmuştur. İkinci Karabağ Savaşı, Ermeni silahlı kuvvetlerinin işgal ettiği toprakları özgürleştirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zaferiyle sona ermiştir. 44 gün süren bu savaşın, sadece bölgenin askeri, siyasi ve uluslararası güvenliğin sağlanması gibi sonuçları olmamış, özellikle milliyetçilik konusunda Azerbaycan açısından olumlu yansımaları ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Azerbaycan'da etnik milliyetçiliğin toplumu bir dış etkene veya düşmana karşı seferber etmesi bağlamında İkinci Karabağ Savaşı'nda Türk milliyetçiliği duygularının yükselişe geçtiği ve etnik milliyetçiliğin, sadece çatışmanın coğrafyası olan Karabağ ve Azerbaycan Cumhuriyeti ile sınırlı kalmayarak bölgede Türk milliyetçiliği duygularını tetiklediği düşünülmektedir. Azerbaycan'ın toprak parçası olan Karabağ, post-Sovyet döneminde sahip olduğu hassas konumu ile Azerbaycan'ın devlet olarak ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü tesis etmede önemli politikaların izlenmesine neden olmuştur.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Dağlık Karabağ ile Karabağ aynı anlama gelen kavramlar değildir. Dağlık Karabağ daha büyük bir coğrafya olan Karabağ'ın sadece bir bölümüne verilen isimdir. Dağlık olmayan ve düz kesimde yer alan Karabağ, daha büyük bir alandır (Süleymanlı, 2006:262). İkinci Karabağ Savaşı'nın sadece Azerbaycan açısından değil aynı zamanda bölgede Türkiye, İran ve Rusya devletleri açısından da ayrı bir öneme sahip olduğu açıktır. İkinci Karabağ Savaşı'ı bölgede Türk milliyetçiliğine ivme kazandırmış, özellikle İran ve Rusya açısından birer tehdit unsuru gibi algılanmıştır. Dolayısıyla İkinci Karabağ Savaşı sadece Azerbaycan'ın tarihi topraklarını geri alma güdüsüyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda etnik milliyetçiliği de körüklemiştir. Bu etnik kimlik körüklenmesinin doğurduğu sonuçlar bölgedeki farklı okunuşları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada İkinci Karabağ Savaşı'nın Türk milliyetçiliği üzerindeki etki-

leri ve sonuçları incelenmiştir. Konuyu daha iyi anlayabilmek için Birinci Karabağ Savaşı'nın dinamikleri, Türkiye faktörü, İran'ın tutumu da ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Çalışmanın izlediği metodolojiyi, savaşla ilgili dokümanlar değerlendirilmesi bağlamında nitel araştırma yönetiminin doküman incelemesi oluşturmaktadır. Ayrıca savaşın üzerinden henüz kısa bir süre geçtiği için yeterli literatürün henüz oluşmaması nedeniyle bazı konularda yazarın olayları bizzat takip etmesi çerçevesinde görgü tanıklığı da kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Milliyetçilik ve Milli Kimlik Kavramları

Milliyetçilik kavramı modernleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 20. yüzyıl öncesinde milliyetçilik konusunu sistematik ve teorik temellerle inceleyen çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir. Bu dönemdeki eserler daha çok felsefi ve ahlaki kaygılar üzerinden üretilir ve milliyetçiliği iyilik ve kötülük boyutlarıyla tartışmakla yetinmiştir. Dolayısıyla milliyetçiliğin akademik bir üslupta ele alınması ve nesnel bir bakış açısıyla tartışılması 1920'li yıllara dayanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip sömürge imparatorluklarının çöküşüyle ortaya çıkan yeni milliyetçilik akımları teorik manada da en verimli dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkırımlı, 2015:29).

Simith'e (2002) göre, milliyetçiliğin üç prensibinden biri olan "milli birlik" bir ülke vatandaşlarının iç içe geçmiş ve türdeş bir kitle olduğu göndermesi yapmaktadır. Bu gönderme bir bütün oluşturmakla ülke dışındaki ötekilere karşı gelmeyi anlatmaktadır. Bu durum ülke içinde bir birlik oluşturmanın yanında şu anda ülke sınırlarının dışında yer alan fakat geçmişte bu ülkeye ait olduğu varsayılan toprakların da tekrar elde edilmesi düşüncesine karşılık gelmektedir.

Modern çağda millet gibi birçok siyasal, sınıfsal, mesleki, vb. grupların ortaya çıktığı açıktır. Millet, bireysel ya da toplu kimliklere temel oluşturan başka unsurlardan, örneğin; sınıf, toplumsal cinsiyet, bölge, dini inanç ya da ırktan farklıdır. Fakat zikredilen unsurların milli kimliklerin

belirlenmesinde oynadıkları roller tartışılır bir konudur. Bu durumda fikir farklılıkları araştırmacıların öne sürdükleri tanımlara da yansımaktadır. Bu durumun en iyi örneği nesnel ve öznel tanımlar arasındaki çekişmelerdir. Bazı yazarlar ırk, dil, din gibi nesnel unsurlar, bazıları ise bağlılık, millet olma bilinci gibi öznel unsurlar üzerinde durmaktadırlar. Çoğunluk ise öznel ve nesnel unsurların birlikte karma kullanımından yana tanımları seçerler (Özkırımlı, 2015:70-71). Vurucu'ya (2010:137) göre ise millet kavramı sosyolojik açıdan ifade ettiği anlam, Batı Avrupa'da modernleşme olgusuyla birlikte oluşmaya başlayan toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümün bir sonucudur. Yine millet kavramı sosyolojik anlamda Batı Avrupa'nın bir ürünü olsa da Doğu toplumlarında farklı bir örgütlenme biçiminde mevcut olmuştur.

Milliyetçiliğin yapısı - eşit derecede güce sahip olan - iki bileşenden oluşur: geleneksel özellikler (ırk, dil, edebiyat, gelenek ve toprak gibi) ve eşitlikçi ideoloji (özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi). Üçüncü dünya ülkelerindeki birinci tip milliyetçiliğin, geleneksel milliyetçilik biçiminin hâkimiyetinin bir örneği olduğunu ve Batı milliyetçiliğinin eşitlikçi politikaların hâkimiyetinin ürünü olduğunu da eklemek gerekir. Her hâlükârda uygulamada, Üçüncü Dünya'daki herhangi bir çağdaş milliyetçiliğin özü, milliyetçiliğin geleneksel ve modern özelliklerinin bir bileşimidir. Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçilik genellikle ideolojik bir boyut da kazanmıştır (Norbu, 2020:22). Erdem'e (2020:30) göre milliyetçilik Fransız Devrimi ile birlikte self determinasyon, özgürlük ve demokratik ilkeleri geliştiren güvenli bir mekanizma olarak görülürken başka bir taraftan ayrımcılık, ırkçılık ve şiddet içeren olumsuz yanları da dikkate alınmalıdır.

Anıların saklanması bellekte; belirli anıtlar, yerler ve bu yerlerde şekillenen yerel adetler törenler veya ritüeller seçilir. Dün, yani insanın tarihi iyi bilinirse bugünün de yardımı ile yarına dair bir şeyler sezilebilir (Alpar, 2014:5). Bu durum hem anıların oluşumundaki yerleri hem de olayların takvimini sabit kılar. Ayrıca bu anıların belirsizlikten uzak olması için dile dökülmesi gerekir (Bilgin, 2007:218). Anthony Smith'e (2002:10) göre milletler arasındaki farklılıkların en önemlileri, özel tarihi tecrübeler ve

kolektif tecrübelerin bıraktığı izler tarafından belirlenmektedir. Milletleri tanımlayan ve onları birbirlerinden farklı yapan çeşitli simge, anı, mit ve değere atfedilen önemin sebebi de buradan kaynaklanmaktadır.

Çoğu zaman savaşların ardından bir kitle aydınlanması ve bir durumun farkına toplumca varılması söz konusudur. Savaş genellikle milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve pekişmesinde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun tarihi örneği 14. Yüzyılda İngiltere ve Fransa devletleri arasında gerçekleşen Yüzyıl Savaşları, İngiltere açısından yeni doğmuş ulus mitolojisine yeni unsurlar sağlayarak Fransızlara karşı uzun sürecek güven-sizliğin temelini atmıştır (Erdem, 2020:32). Bir toplumun toplumsal bilinci, en azından yaygın biçiminde, teşvik veya müdahale olmaksızın kendi kendine ortaya çıkamaz ve kitleleri düşünmeye sevk etmek için gönüllü bir kitle siyaseti süreci veya bir teşvik tarafından yoğunlaştırılması gerekir. Bu ise kişilerin günlük yaşamlarının ötesine geçmeleri ve kendilerini bir dizi alternatif eyleme geçmeye teşvik etmeleri anlamına gelmektedir. Siyasal süreç, doğal olarak sosyo-politik bilinci inşa eder, onunla ilgilenir ve toplumsal eylemin yolunu açar (Norbu, 2020:25).

Milliyetçilik ve Milli Kimlik Kavramlarının Azerbaycan'daki Tezahürü

Kimlik inşası ve kimliğin canlanmasında kolektif kimlik de çok önemli bir konumdadır. Kolektif kimlikte bir geçmişe dönüklük söz konudur. Çünkü kolektif kimlik; simgeler, sanat eserleri, töreler, anılar, alışkanlıklar, inançlar, değerler ve bilgilerle yüklü gelenekten ve kolektif bellekten yola çıkarak inşa edilir (Bilgin, 2007:218). Karabağ bölgesi Azerbaycan Türklerinin tarihi belleğinde doğal güzelliğiyle sanatın ve özellikle de müziğin beşiği olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla Karabağ Azerbaycan Türkleri nezdinde kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak geçmektedir. Örneğin Azerbaycan'da çok ünlü bir şarkının sözlerinde bunu görmek mümkündür: "Anadır arzulara her zaman Karabağ Danışan dil dudağım tar, keman Karabağ". Dünyanın birçok yerinde müziğin insanları savaş için seferber etmede milliyetçi duyguları güçlendiren bir araç olarak kullanıldığı bilin-

mektedir. Ayrıca İkinci Karabağ Savaşı'na kadar Azerbaycan halkının bütün töre, şenlik, yas ve türlü milli münasebetlerde Karabağ unutulmadan hep anılmıştır. İşte bu kolektif bellek; İkinci Karabağ Savaşı'nda da genç yaşlardaki savaşan vatandaşların iradesinde ve cesaretinde vatana ve toprağa olan aidiyetlerini ve sadakatlerini yansıtmıştır. Nitekim 2020 İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan toplumu için sembol niteliğine sahip olan Şuşa şehri özgürleştirilince, savaşta elde edilen zafer bir başka coşkuyla karşılandı. Erdem'e (2020:31) göre milliyetçilik için sadakate tabi tutulması gereken tek öge, her hangi bir kolektif oluşum (sınıf, toplum, aile vb.) milletin kendisidir. Bireyin millette sadakat hissini gelişmesi, özürlüğüne millet var olduğu sürece elde etmesinden kaynaklanmaktadır.

Genellikle topluluklar mesken tuttıkları topraklardan ayrılamazlar. Bu iddia ticaret, zulüm ve macera nedeniyle başka ülkelere yayılmış diaspora halklar için de geçerlidir. Hatta kendilerini bir toprak parçasına ait hissediyorlarsa da, sözlü gelenekleri, eğitim ve toplu ibadet yoluyla kolektif bilinçlerini yaymaya devam ederler ki Smith bu durumu mekânsal bir şirsellik kavramıyla ifade eder (Smith, 2002:235). 1993'te Birinci Karabağ Savaşı'nda bir milyondan fazla Karabağ ahalisi yurtlarını zulüm neticesinde terk etmek zorunda kaldılar. İşte bu insanlar topluluklar halinde Azerbaycan'ın dört bir yanına yayıldılar ve buldukları yerlerde toprak hasretini durmadan yaşattılar. İşte bu durumun sonucunda Azerbaycan Türkleri, Karabağ sorununun sadece Karabağlıların sorunu değil belki tüm Azerbaycan Türkleri hatta tüm Türk dünyasının bir sorunu haline gelmiş oldu. Nitekim savaş esnasında İran'daki Azerbaycan Türkleri, Türkiye, Rusya'nın bünyesindeki Türkler ve Azerbaycan diasporası Azerbaycan'ın yanında tam bir destekle yer almak suretiyle ortak bir tepki vermişlerdir.

Millet olgusu ve milliyetçilik kavramı her ne kadar günümüzde eleştirel yaklaşımlara tabi tutulsa da yaşadığımız coğrafya dinamikleri açısından baktığımızda milliyetçiliğin hala işlevsel bir konumda olduğunu görmekteyiz. Son zamanlarda genellikle Irak, Suriye, Yemen, Ukrayna ve özellikle Azerbaycan ve Ermenistan gibi ülkelerde yaşanan etnik ve mezhep temelli çatışmalar bu iddianın kanıtı olsa gerek.

Azerbaycan'da modern anlamda milli düşüncenin gelişimi 19. yüzyılın ortalarına doğru yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin etkisiyle olmuştur. Zikredilen yüzyılın başlangıcından itibaren Rus ve Kaçar imparatorlukları arasında yaşanan çatışmalar sonucunda Azerbaycan; 1813 Gülistan ve 1828 Türkmənçay antlaşmalarıyla ikiye bölünmüştür. Böylelikle Aras nehrinin kuzeyi Çar İmparatorluğu ve Güneyi ise Kaçar devleti sınırları içerisinde yer almıştır (Asker, 2020:552). Günümüz itibarıyla 1990'larda Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte kuzey Azerbaycan Bakü merkezli bağımsız bir cumhuriyet kimliğini kazanmıştır. Aras nehrinin güneyinde yer alan Azerbaycan ise bu gün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almaktadır.

Sovyetler Birliği Döneminde Karabağ

Öncelikle Dağlık Karabağ ile Karabağ kavramının aynı anlama gelmediği yukarıda da değinilmiştir. Dağlık Karabağ daha büyük bir coğrafya olan Karabağ'ın sadece bir bölümüne verilen isimdir. Dağlık olmayan ve düz kesimde yer alan Karabağ daha büyük bir alandır. 1918'de kurulan bağımsız Azerbaycan'da idari bölünmelerde ülkenin bir velayeti konumundaydı. Bu dönemde Dağlık Karabağ nüfusunun %80'ni Türk geri kalan nüfus ise Ermenilerden oluşurdu. Fakat bu durum 1918'de kurulan ve 1920'de Ruslar tarafından yıkılan veya ilhak edilen Azerbaycan toprakları Sovyetler Birliği'nde "Muhtar Karabağ Velayeti" adıyla Azerbaycan'a bağlı idare ediliyordu. Karabağ'da Ermenilerin uyguladığı asimilasyon politikaları yüzünden - ki buna Sovyetler Birliği yönetimi de destek sağlıyordu-Türk nüfusu azaltılarak Ermeni nüfusunun artmasını sağlamış kaza ve köy adları Ermenileştirilmiştir (Süleymanlı, 2006:262).

Görüldüğü üzere Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan'ın birinci hedefi Dağlık Karabağ'ı ilhak etmek olmuştur ve bu yolda tüm fırsatları değerlendirmiştir. En büyük fırsat ise 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sürecinde önüne çıkmış, bu dönemde Ermenistan, Moskova yönetiminin askeri desteği ile bu toprakları işgal etmeyi başarmıştır. Rus yönetiminin Ermenilerden yana tavır alması ve Azerbaycan'da-

ki merkezi yönetimin de Karabağ olaylarına yeterli ve kuvvetli bir tepki gösterememesi Azerbaycan milletinde siyasi mücadeleye ilgiyi artırmış ve Karabağ'daki sorunların çözümünde milli mücadelenin zaruri olması kanaatini oluşturmak konusunda etkili olmuştur. Türklerin yaşadığı bölgelerin yapısını bozmak, parçalara ayırmak ve etnik-dini bütünlüğü bozmak, Rus yönetiminin her zaman temel amacı olmuştur. Müslüman Türklere yönelik Ruslar tarafından uygulanan ayrımcı ve dışlayıcı politika karşı tarafta bir iradenin yükselmesine yani Müslüman Türk aydınlarını daha da gayretli olmaya itmiştir.

19. yüzyılda Bakü'nün bir petrol şehri olarak ortaya çıkması ve Rus İmparatorluğu'nda yaşanan toplumsal, siyasal ve kültürel gelişmelerin de eşliği ile Azerbaycan'da millet bilinci de giderek kitleleşiyordu. Gelişmiş Batı ve Rus düşünürlerinin görüşleri bölge aydınlarının düşünce sisteminin oluşumunda etkili olmuştur. Bu süreç eski düşünce kalıplarının dağılmasına neden olmuş, Azerbaycan tarih literatüründe "maarifçilik" adıyla bilinen aydınlanma sürecini başlatmıştır. Aynı yüzyılın ortalarında Azerbaycan'da kapitalist ekonomik sisteminin oluştuğunu söylemek mümkündür. Liberal ekonominin ortaya çıkmasında en önemli etken petrol sanayisinin gelişimi olmuştur. Kapitalist sanayinin yükselişi ve Bakü'nün petrol kentine dönüşmesine paralel olarak kültür, eğitim ve basın alanları da bir o kadar hızla gelişmeye başlamıştır. Bu süreç devamında, millet bilincinin uyanmasına ve gelişmesine neden olmuştur (Asker, 2020:553).

Azerbaycan Türk milleti tarihin kötü bir evresinde, Sovyet Rusya'sı ve Pehlevi İran'ı tarafından kendi milli kimliğini idrak etme konusunda hep engellenmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı temel sorun, Azerbaycan vatandaşlarının (ister kuzeyde ister güneyde İran siyasi sınırları içerisinde) tarihi bilincinin yetersiz kaldığı ve günümüzde de bunu düzeltecek bir olgunluğa erişmemesidir. Tabii ki Azerbaycan aydınları bu meselenin dışındadır. Genellikle hem Rusya hem de İran tarihçiliğinin misyonu Türkçülük bilincinin zehirlenmesi yönünde olmuştur (Nesibli, 2021:11). Bir milleti oluşma sürecine giden yoldan alıkoyan meselelerin başında tarihi bilinci gelmektedir. İşte sadece Ruslar değil, milli kimliğini Türk'ün öte-

kisi olarak inşa etmeye yönelen tüm modern milliyetçilikler, bu meselenin öneminin farkında olarak, Türk milletinin tarihini itibarsızlaştırma ve karalama kampanyalarını her zaman yürütmüşlerdir.

20. yüzyıl boyunca Azerbaycan'da dil ve millet adı birçok defa değişime uğramış ve yeniden tanımlanmıştır: 1828-1900 arası Tatar dili-Tatar, 1918-1938 Türk dili-Türk, 1938-1992 Azerbaycan dili-Azerbaycanlı, 1992-1995 Türk dili-Türk, 1995'ten günümüze Azerbaycan dili-Azerbaycanlı (Asker, 2020:558).

Birinci Karabağ Savaşı' ve Azerbaycan Milliyetçiliğine Etkileri

Sovyet Rusya'sı 1990'larda can çekişirken, bünyesinde 70 yıllık bir süre yaşayan cumhuriyetler ve etnik toplulukların mesken olduğu bölgeler bağımsızlık yolunda ciddi çatışmalarla yüzleştiler. Bunların en önemlilerinden biri de Azerbaycan ve Ermenistan arasında tartışmalı bölge olarak nitelenen Karabağ olmuştur. Karabağ ve özellikle Dağlık Karabağ bölgesi hem Azerbaycan hem de Ermeni milliyetçiliği bakımından önem teşkil eden bir sorun olmuştur. Bu sorun Azerbaycan aydınlarının ve milliyetçi akımların siyasi örgütlenme yollarına başvurmalarının motivasyonlarından biri olmuştur.

Sovyetler Birliğinin sonlarına doğru Azerbaycan'ın bağımsızlığını düşünen aydınlar tarafından, 16 Temmuz 1989'da AHC Partisi (Azerbaycan Halk Cephesi) kuruldu. Partinin başına da Sovyetlerin en güçlü olduğu dönemlerde bile bağımsızlık mücadelesi veren Ebülfez Elçibey gelmiştir. AHC çok kısa sürede Azerbaycan'ın dört bir yanında örgütlenmeyi başardı. Bağımsızlık yolunda Elçibey'in en önemli kararlarından biri, Azerbaycan'dan Rus ordusunu çıkarıp, milli bir ordu kurmak olmuştur. Rus birliklerinin gönderilmesi sıkıntılı bir süreç olduysa da bu Elçibey için bağımsızlık yolunda olmazsa olmaz bir hedefti (Samedbeyli, 2019:26-33). Ebülfez Elçi Bey cumhurbaşkanı olduktan sonra Azerbaycan'ın geçmişi üzerine bir ulus inşa etme misyonunu yerine getirmek için birtakım girişimlerde bulundu. 17 Mart 1993'te, birçok sorunun giriftleştiği ve bir

şekilde kaynadığı dönemde, Cumhurbaşkanı Orhun-Yenisey abidelerinin okunmasının 100. Yılı törenlerinin yapılması için bir komitenin kurulması yönünde karar imzaladı (Samedbeyli, 2019:98).

Sovyetler Birliği döneminde Moskova, tek bir Sovyet milleti yaratma politikalarını takiben ve Sovyetlerin bünyesinde yer alan milletler ve cumhuriyetlerin bağımsızlık eğilimlerini azaltmak için çeşitli birbirlerine bağımlı hale getirme yöntemleri kullanmıştır. Samedbeyli'ye (2019:24) göre, Sovyet dönemi cumhuriyetlerde değişik bir ekonomi sistemi oluşturulmuştu. Şöyle ki, her türden bir ürünü bir cumhuriyet tek başına üretilmezdi. Örneğin, otomobilin her parçası (lastiği, motoru vs.) farklı yerlerde üretilirdi. Sovyetler Birliği'nin bu politikadan amacı cumhuriyetlerini birbirlerine muhtaç duruma düşürmektir. Bu politika onların bağımsız bir cumhuriyet olamayacakları düşüncesini pekiştirmektedir.

6 Temmuz 1992'de Rusya Ostankino televizyon kanalı, Azerbaycan Cumhurbaşkanıyla bir canlı yayın röportajı yaptı. Bu röportajda Azerbaycan Cumhurbaşkanı Rusça bildiği halde, kendi ana dilinde Türkçe konuşması tercüman aracılığıyla Rusçaya aktarıldı. Bu son iki yüzyılda bir ilkti (Samedbeyli, 2019:102). İşte burada Elçibey, Azerbaycan ulusunu güçlü kılmak yönünde ne kadar azimli olduğunu ve teorisiyle pratiği arasında çok bir fark olmayan cesaretli bir lider vasfı taşıdığını ortaya koymuştur.

1937'de Stalin'in bir buyruğu ile bir gecede Azerbaycan Türklerinin milli kimliğinden Türklük ismi çıkarılarak yerine Azerbaycanlı kimliği, alfabesinin ise Latin'den Kiril'e dönüştürülmesiyle Azerbaycanca icat edilmiştir. Stalin'in bu politikadan amacı Azerbaycan'ın Türkiye ve Sovyet Rusyası'ndaki diğer Türk topluluklarıyla millet bağını büsbütün yok etmektir. İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" tezi gereği Sibirya ve Azerbaycan bölgelerinde Yakut ve Azerbaycan Türkleri Latin alfabesini kullanan ilk Türk toplulukları olmuşlardır (Samedbeyli, 2019:104). 22 Aralık 1992 tarihinde Ebülfez Elçibey'in isteği üzerine Azerbaycan parlamentosu bir yasa kabul ederek, resmi dilinin yeniden Türkçe olmasını onayladı. Fakat Elçibey'den sonra Cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev iktidarı ele geçirdikten sonra yeniden ülkenin resmi dilini Türkçe olmaktan

çıkartıp Azerbaycanca nitelenmesine döndü. Günümüzde ise bu durum devam etmektedir.

Hacı Hacıyev Birinci Karabağ Savaşı ile ilgili Azerbaycan milletinin uyanışına ilişkin; 70 yılı aşkın bir zaman diliminde Sovyet propagandasının etkisi altında uyuyan Azerbaycan toplumunun ansızın uyandığını ve bu uyanışta Karabağ sorunun çok büyük bir etken olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Azerbaycan halkının ansızın uyanışı, yurtsever Azerbaycan Türklerinin yüreklerinde alevi sönmekte fakat közü kızarmakta olan bağımsızlık sevdasının kıvılcım saçarak tutuşmasına sebep olmuş ve yurdu baştanbaşa sarmıştır. Söz konusu uyanışla kendisiyle beraber yeni siyasi güçlerin ortaya çıktığını, Azerbaycan halkının politik mücadeleye katılmasında bunun etkin rol oynadığını vurgulamaktadır (Hacıyev; Akt, Süleymanlı, 2006:264).

İşte bu süreçten sonra özellikle 17 Kasım 1988 tarihinde yüzbinlerce kişi Baküde meydanlara akın etmiş, “Karabağ Azerbaycan'ındır”, sloganları eşliğinde, Ermenilerin Karabağ iddialarından vazgeçmelerini istemişlerdir. Bu süreçte seslenen “Yaşasın Bağımsız Azerbaycan”, “Türk Milletine Aşk Olsun” ve “Azerbaycan Türklerine ismi geri verilsin” gibi sloganlara değinmek yerinde olur. Bu milli bilinci ve coşkuyu Kerimov (1996:6) şu şekilde beyan etmiştir: “Bizler Bakü meydanlarına; Bakülü, Lenkeranlı, Şekili, Nahcivanlı gibi geldik, fakat buradan bir milletin evlatları gibi ayrıldık.”

Nesibli'ye (2022) göre Ebülfez Elçibey hâkimiyetinden sonra 1993'te iktidarı ele geçiren Haydar Aliyev eski komünist ideolojilerini de kendiyile beraber iktidara taşımış oldu. Dolayısıyla yeni hâkimiyet eskisini gözden düşürmek amacıyla yeni milli düşünce mefkûresine başvurdu. Bu yüzden yeni iktidar Azerbaycan Halk Cephesinin temellerini oluşturan Türkçülüğü/milliyetçiliği itibarsızlaştırmak yoluna girdi. 1995'in Kasım ayında düzenlenen yeni anayasanın 1. Maddesinde Azerbaycan'da devlet egemenliğinin tek kaynağı Azerbaycan halkıdır, ifadesi yer aldı. Bunun devamında ise Sovyetler Birliği'nde Azerbaycan Türklerine verilmiş olan kimliğin Azerbaycan halkı olmasından hareketle dili de Azerbaycan dili olarak de-

ğiştirildi. Bu ise Stalin'in dayattığı Türk dili yerine Azerbaycan dili, Türk edebiyatı yerine Azerbaycan edebiyatı, Türk medeniyeti yerine Azerbaycan medeniyeti vb. gibi kimlik tanımlamalarının post-Sovyet döneminde tekrar kamusal hayata dönmüş olmasını ifade etmektedir.

YAP (Yeni Azerbaycan Partisi) Türkçülüğü bir tür ırkçılık olarak görmüş ve buna karşı ciddi tedbirlerin alınmasına ilişkin politikalar yürütmüştür. Çar ve Sovyet Rusya'sı ve güneyde İran'da Pehlevi döneminden itibaren Türk milletinin varlığına yönelik inkâr politikalarına başvurulmuştur. Bu politikaların bir gereği olarak Azerbaycan'da "Azerbaycan milleti" kavramsallaştırması yerleştirilmeye çalışılmış ve ülkenin milli marşı dahi Türk ismi geçtiği için değiştirilmiştir (Nesibli, 2022).

Ermeniler tarafından Azerbaycan Türklerine yönelik uygulanan işkence ve katliam ile yıldırma yöntemleri Azerbaycan Türklüğünün milli şuurunda derin yaralar açmıştır. Konunun daha anlaşılabilir hale getirilmesi açısından bu uygulamalara örnek olacak birkaç hususa değinmekte yarar vardır.

Ermeniler Tevekkül Emirov'u, ismindeki bir Türkü, 10 yaşlarındaki tek kızı Hazangül'ün gözleri önünde ağaca bağlamış, dizlerine kadar benzin dökmüş ve eğer, "Karabağ Ermenilerindir" derse kendisini serbest bırakacaklarını söylemişlerdir. Tevekkül Bey, "Karabağ bizimdir", demiş ve bunun üzerine kendisini dizine kadar yakmışlar, ardından göbeğine kadar tekrar benzin döküp "Karabağ Ermenilerindir" demesini bir defa daha istemişlerdir. O da tekrar "Karabağ bizimdir" demiş ve göbeğine kadar yakılmıştır. Son olarak kafasına benzin dökerek istediklerini söyletmeye çalışmışlar, fakat Tevekkül Bey "Karabağ Azerbaycan'ındır", demiş ve kızının önünde tamamen yakılmıştır. Bir diğer örnekte Ermeni aydını olarak bilinen Zori Balayan "Ruhumuzun Uyanışı" isimli çalışmasında Hocalı'da yaptıkları insanlık suçu niteliğindeki davranışlarını anlatmaktadır. Hocalıya arkadaşı Haçaturla beraber gittiğini, Ermeni askerlerinin 13 yaşlarında bir Türk kızını ellerinden duvara çivilediğini söyler. Kendisinin bu hareketi müteakip bıçağını çıkarıp, kızın kafa derisini, bir de göğüs derisini yüzdüğünü, sonra saatine baktığını ve kızın 7 dakika sonra öldüğünü anlatır. Bu

ifadelerini gururla devam ederek aynı gün akşama kadar üç benzer eylem gerçekleştirdiklerini yazar. Bir diğer örnek, Lâçin merkez hastanesinde görev yapan Anna Grigoryan adında bir kadın hemşire, 100'den fazla erkek Türk çocuğunu Sovyetin 1 kuruşuyla öldürdüğünü söyler. Grigoryan bir Türk çocuğu doğduğunda bebeğin göbeğini kestikten sonra içine metal para olan 1 Gepiyi yerleştirip kapattığını söyler. Bu eylemin sonucu olarak bebek 40 gün içinde mikrop kaparak hayatını kaybeder. O dönem o bölgede röntgen cihazının olmaması çocuğun hangi sebepten öldüğünün anlaşılmasını imkânsız kılıyordu (Samedbeyli, 2019:29).

İkinci Karabağ Savaşı ve Azerbaycan Türk Milliyetçiliği

Dağlık Karabağ sorununun yakın dönem tarihi kökleri 20. yüzyıl başına dayansa da sıcak çatışmanın başlangıcı 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sürecine uzanmaktadır. Sorunun özü, Azerbaycan'ın resmi tanınmış sınırları içerisindeki bir bölgenin Ermenistan tarafından işgalidir. Söz konusu işgal, 1990'ların başında savaşa tahkim edilmiştir. Bu ilk savaşta Rusya, Ermenistan'ın silahlı unsurlarını fiilen çeşitli yollarla desteklemiştir. Bu esnada Azerbaycan içeride siyasal huzursuzluk yaşayarak yönetim değişikliğine gitmiştir. Savaşı durdurmak girişimlerinin sonunda 1994 yılında Bişkek'te imzalanan protokolle bir ateşkes üzerinde uzlaşa sağlanmıştır ve Azerbaycan'ın toplam yüzölçümünün %20'sine yakını işgal altında kalmıştır. Bu durum 2020 yılına gelindiğinde yani İkinci Karabağ Savaşı'na kadar büyük ölçüde değişmemiştir. Buna rağmen, ateşkes 26 yıl boyunca çoğunlukla Ermenistan tarafından binlerce defa ihlal edilmiş ve çok sayıda insan hayatını yitirmiştir. Sorunun çözümüne yönelik atılan adımlardan en önemlisi AGİT Minsk grubunun oluşturulması olmuştur. AGİT Minsk grubu yaptığı kısmî diplomatik çabalarla ciddi sonuçlara ulaşamamış ve sorun barışçıl araçlarla çözülememiştir (Sarıkaya, 2021: 85).

Birinci Karabağ Savaşı 30 yıla yakın bir süreyi geride bırakmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi ve meselenin çözümüne yönelik kurulan Minsk Grubu başarısız olmuştur. Dolayısıyla 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan işgal ettiği toprakları genişletmek amacıyla yeni bir saldırıda

bulunmuştur. Ermenistan'ın saldırısının Azerbaycan tarafından ciddi karşılık bulması 44 gün devam eden İkinci Karabağ Savaşı'nı başlatmıştır. Ermenistan'ın başlatmış olduğu tahrik edici saldırılar Azerbaycan'ın savaşa girmesine legal bir zemin oluşturmuştur (Erarslan ve Özdemir, 2021:317).

İkinci Karabağ Savaşı'nı Birinci Karabağ Savaşı'ndan ayıran önemli bir faktör geleneksel ve sosyal medyanın da mücadele içinde yaşanan olayları halka açık tutmasıdır. Özellikle İran'daki Azerbaycan Türkleri gelişmeleri yakından izleme fırsatına sahip olmuştur. Bu durum ise İran'ın Birinci Karabağ Savaşı'ndaki etkili durumunu İkinci Karabağ Savaşı'nda kırmıştır. Ayrıca 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki süreçte, İran Türklüğünde son 30 yılda Türk milliyetçiliği ciddi ivme kazanmıştır. Bu durum İkinci Karabağ Savaşı'nda İran'ın Güney Kafkasya'da yaşananlara karşı daha temkinli olmasını ve hatta politika değiştirmesini sağlamıştır. Çünkü İran, doğrudan Ermenistan'dan yana bir tavır alması durumunda bu sefer içeride Azerbaycan Türkleri tarafından ciddi tepkilerle karşı karşıya geleceğini gayet iyi kavramıştı.

Gerçekleşen tüm bu havadisler 20. yüzyılın başlangıcında olduğu gibi Azerbaycan toplumunda milli bilincin yükselmesine neden olmuş ve Sovyetler Birliği çöktüğü zaman Azerbaycan da kendi milli devletini Türk milliyetçiliği üzerinden kurulabilmiştir. Bu milletleşme süreci günümüze kadar devam ederek 2020'de, 21. yüzyılın başında Azerbaycan toplumun milli birliğini oluşturan ana unsurlardan biri olan Türk milliyetçiliği temelinde topyekûn işgal altında olan Karabağ topraklarını kurtarmak için milli bir mücadeleye girebilmiştir.

Uluslararası Kriz Grubu'nun Güney Kafkasya uzmanı Zaur Şiriyev, Azerbaycan cephelerini gezerken ordunun moralini yüksek gördüğünü söylemiştir. Zaur Şiriyev, gezisinde Azerbaycan askerleri arasında bir "savaşma kararlılığı" gördüğünü ve siviller arasında barış görüşmelerine geri dönme fikrine "çok belirgin bir destek eksikliği" olduğunu söylemiştir (Amerikaninsesi, 2021). İkinci Karabağ Savaşı ile birlikte milli değerler uzun zaman sonra Azerbaycan Türklerinde bilinç seviyesine yükselmiş, kuramsal ve kurumsal alanlarda yeniden üretilmiştir. Yeni gelişmeler Azer-

baycan devletini ve milletini tekrar tarihi özgüvenine ulaştırarak yönlendirici etkenler olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Azerbaycan'da milli kimlik inşası yeniden bir tanımlama yoluna girmiş oldu. Sovyet Rusya'sı döneminde tartışılan kimlik konusu bağımsızlık döneminde de Sovyetler döneminde olduğu gibi Türk dışı kimlikler ile Türk kimliği unsurları rekabetlerini sürdürdüler. Bu istikamette “Azeri”, “Azerbaycan Türkleri”, “Azerbaycanlı” ve “Türk” gibi farklı tanımlamalar tartışma konusu oldu. Burada Azerbaycan'ın milli kimliğini belirlemede en önemli etkenlerden biri de dış ilişkilerde karşılaştığı sınamalar olmuştur. Eğer Türklük unsuru üzerinde vurgu yapılsaydı Rusya ve İran buna sıcak bakmayacaktı. Bu durum sadece Türkiye ile ilişki açısından sorun teşkil etmemekteydi (Mohammadi Ghanbarlou, 2013:47). Sovyetler döneminde olduğu gibi bağımsızlık döneminde de Azerbaycan'da milli kimlik tanımında yine bir netlik söz konusu olmadı. İkili kimlik (Türklük ve Azerbaycanlılık) tartışmaları halen devam etmektedir.

Azerbaycan'da muhalefet partisi “Türkçülük” ideolojisi üzerinde dururken iktidar “Azerbaycancılık” ideolojisi üzerinde durmuştur. Örneğin bir muhalefet partisi olan Azerbaycan Halk Cephesi “Türkçülük” temelinde etno-milliyetçi bir çizgide hareket etmektedir. Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) Batı tipi liberal milliyetçilik yaklaşımını benimsemiş ve Azerbaycan'daki çeşitli etnik grupları çoğulcu kimlik anlayışı ile açıklamaya yönelmiştir (Tokuloğlu, 2002:40).

İkinci Karabağ Savaşı'nın İran'daki Azerbaycan Türklerine Yansımaları

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında çözülmesiyle birlikte İran'ın kuzey komşusu olan Sovyetlerin yerine yeni devletler geçmiştir. Siyasi sınırların değişmesiyle Azerbaycan, Türkmenistan ve Ermenistan İran'ın yeni kuzey komşuları olmuştur. İran için yeni komşular yeni fırsatların olduğu kadar yeni tehditlerin de doğuşu anlamına gelmekteydi. Söz konu-

su komşuların içinde Azerbaycan Cumhuriyeti İran için başka bir öneme sahipti. Çünkü bir coğrafi bölge olarak Azerbaycan'ın büyük kısmı günümüz İran devleti sınırları içinde bulunmaktadır. Azerbaycan coğrafyasında büyük ağırlıkla Azerbaycan Türkleri -ki literatürde kimileri tarafından Azeri, Azerbaycanlı, Azeri Türkü, Türk olarak da geçmektedir- yaşamaktadır (Sarıkaya, 2021:87).

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve 20. yüzyıl boyunca İran'da Fars milliyetçiliği, ülkenin siyasal ve kültürel tarihinin en önemli unsurlarından olan Türkleri ve Arapları yadsıma temelinde inşa edilmiştir. Bunun için ise Batı Avrupa'nın modern burjuva kamusal alanında üretilen ve özellikle İslâm-öncesi İranı'na ilişkin romantik tasvir tarihsel bir hakikatmiş gibi kabul edilmiştir. Bu çerçevede Batılılarla akraba olduğu ileri sürülen Farsların üstün, Türklerin ve Arapların ise geri kalmış olduklarına dair bir milliyetçilik üretilmiştir (Kanadıkırık, 2020).

İran için Güney Kafkasya hem kuzey komşusu hem de tarihsel bağları olan bir bölge niteliğindedir. Bu nedenle İkinci Karabağ Savaşı süresince İran'ın takip ettiği siyasi tutum denge anlayışıyla açıklanmaya çalışılsa da burada bir yenilginin olduğu da açıkça görünmektedir. İran ilk etapta Azerbaycan kamuoyunun güçlü tepkisiyle karşı karşıya gelerek kendi içindeki Azerbaycan Türkü nüfusun tepkisi ile karşılaşmış ve en önemlisi bu savaşın sonucunda Rusya ve Türkiye'ye karşı etkili bir oyuncu olma olanağını da yitirmiştir.

1990'larda İran'ın kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni çizilen siyasi sınırlar İran açısından yeni tehditlerin doğması anlamına gelmekteydi. İşte bu durum, yani kuzeyde Azerbaycan adında bir devletin kurulması ile sonuçlandı ki bu Tahran açısından bir tehdit olarak algılanmaktaydı. İran'da modern Fars milliyetçiliğinin inşası sürecinde önemli faktörlerden biri, Farslığın Türk'ün ötekisi olarak kurulmasıdır. Kuzeyde Azerbaycan adında, Türkçülük ideolojisi yükselen bir devlet her açıdan bir tehdit unsuru sayılırdı hatta ülkenin adı dâhil. Bu durumun devamında zamanla Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki değişimler ve olaylardan İran Azerbaycan'ı da etkilenmiş ve bunun milli kimlik bilincinde ciddi sonuçla-

rı olmuştur. Nitekim bu gelişmelerin sonunda artık literatüre Güney Azerbaycan kavramı da yerleşmeye başlamıştır. Toprak bütünlüğü ve toplumsal çözülme açısından da İran kendi bünyesi içinde bir bölgenin devlet statüsü almasını istememekteydi. Dolayısıyla bu hassasiyetler ışığında İkinci Karabağ Savaşı'nda İran daha ihtiyatlı ve dengeli bir politika izlemek zorunda kaldı çünkü içerideki Azerbaycan Türklerinin bu savaşa hassasiyeti ve hatı İran devletinin açıktan Azerbaycan'ı desteklemesi talebi öne sürülürken İran'ın önünde pek fazla seçenek de kalmamaktaydı. İşte bu durum çoğu zaman İran'ı, Güney Kafkasya'da Rusya ile aynı politikayı izleme yoluna götürmüştür. Dolayısıyla Güney Kafkasya'da Türklük şuuru hem Rusya hem de İran için ciddi bir tehlike unsuru olarak görülmüştür. Kafkasya'nın güneyinde yaşanan savaş İran Azerbaycanı'nda bu aynı milleti ikiye bölen anlaşmaların üzerinden iki yüzyılı aşkın bir sürenin geçmesine rağmen milli bilinç, aidiyet ve tarihsel hafızanın hiç de bölünmediğini ve Aras nehrinin iki tarafında yaşayan aynı milletin ruhunda kendini tecelli ettirdiğini göstermiştir.

İran medyasının zaman zaman Ermenistan'ın sesi gibi davranması, İran Azerbaycan'ında hayal kırıklıkları yaratmıştır. Son zamanlarda İran'da başat etnik olan Farşlar ve Azerbaycan Türkleri arasında bir güven bunalımı yaşanmakta olup, bu ise içeride bir güvensizlik ortamına sebebiyet vermiştir. Yine son zamanlarda İran'ın siyasal İslam ideolojisinin halklar nezdinde itibar kaybetmesi ile mezhep faktörünün yerini büyük ölçüde milli kimlik faktörü almıştır. İran'da daha önceden de var olan ve devlet mekanizmasına da ciddi etkisi olan Fars milliyetçiliği bu süreçte daha güçlenmiş ve İran'ın İslami yönünü daha ilk yıllara göre nazaran zayıflatarak Fars milliyetçiliği yönünü daha da belirgin hale getirmiştir. İşte bu ikili siyasi ideolojinin en önemli örnekleri Karabağ ve Doğu Türkistan meselelerinde kendini ortaya çıkarmıştır ve İran bu örneklerde İslami ideolojisi ile değil Fars milliyetçiliğinin çıkarları doğrultusunda bir tavır sergilemiştir. İran Azerbaycan'ı İkinci Karabağ Savaşına destek sağlayan İran vatandaşları bazı iç medyada İran halkının, Şii ve kardeş Azerbaycan'ın yanında olmaları ve taraftar çıkmaları ifadelerine "Biz Azerbaycan'ın taraftarı değiliz, Biz bizzat Azerbaycan'ın kendisiyiz" ifadesiyle karşılık vermiştir.

Aslında İran hâkimiyetini tedirgin eden diğer bir husus bünyesindeki Türk varlığının bölgede Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye ile hareket etmesi olmuştur. Çünkü genellikle ister Suriye meselesi olsun, ister Yemen ve Irak'ta olsun genellikle İran ve Türkiye'nin saf tuttuğu güç blokları hep ayrı ayrı cepheler olmuştur. Unutulmamalıdır ki İran bölgede Türkiye'yi tarihi bir rakibi olarak görmekte ve genellikle hem iç politikada hem de bölgesel politika üretiminde bu konuyu dikkate almaktadır. İşte bütün bu sebeplerden dolayı İran'ın genellikle Azerbaycan'a yönelik ve özellikle bu çalışmanın konusu olan İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu daha iyi anlaşılmaktadır.

Azerbaycan'da ve Türkiye'de gerçekleşen olumlu gelişmeler ve İran bünyesindeki Türklerin bu gelişmelere gösterdikleri ilgi Tahran yönetimi için her zaman bir endişe kaynağı olmuştur. Bu durum her zaman İran hâkimiyeti tarafından Pan Türkizm çerçevesinde değerlendirilmiştir. İkinci Karabağ Savaşı'nın İran'da neden olduğu başka bir sonuç, İran'daki Türklerin İran'ın başka etnikleriyle özellikle ulus devletin çekirdek etniği olan Farslar arasında güvensizliğe neden olmuştur. Tahran'ın Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı Türk vatandaşları arasında milliyetçiliğin yükselişine yol açmıştır. Azerbaycan ordusunun Dağlık Karabağ'ı kurtarma operasyonu, İran Türkleri arasında bir milliyetçilik ve kimlik duygusunun yeniden canlanmasına neden olmuştur. Mehmet Akif Okur'a (2020) göre, işgal altındaki Dağlık Karabağ'daki çatışmaları İran nüfusunun önemli bir kısmı yakından takip etmiştir ve Güney Kafkasya'daki gelişmeler ülkenin kuzeybatı kesimlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca Tahran'ın Dağlık Karabağ meselesine yaklaşımı, Türk vatandaşları arasında milliyetçiliğin yükselişine yol açmıştır.

İran'ın İkinci Karabağ Savaşı sırasında sessizliği İran'ın Türk vatandaşları tarafından sorgulanmıştır. İran'ın Türk vatandaşları, Azerbaycan ordusunun Dağlık Karabağ bölgesi ve çevre yedi vilayetin yaklaşık 30 yıldır süren işgaline son verme operasyonuna destek olarak Tahran, Tebriz, Erdebil, Urmiye ve diğer şehirlerde sokaklara dökülmüştür. Son vakada, Doğu Azerbaycan eyaletinin başkenti Tebriz halkı, sıkı güvenlik önlemlerine rağmen

men, 18 Ekim Pazar günü şehrin merkezinde toplanmış ve İran-Ermenistan arasında en önemli sınır kapısı olan Norduz'un kapatılmasını talep etmişlerdir.

İran, Türkiye'nin Azerbaycan'daki sosyal, siyasi ve kültürel etkisinin farkındadır. Bu nedenle İran, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni çeşitli boyutlardan potansiyel bir risk olarak görmektedir. İran, Ermenistan'ı kaybetmek istemiyor. Öte yandan Tahran, Dağlık Karabağ işgalinin tamamen sona ermesini ve Azerbaycan lehine bir çözüm istemiyor. Kafkasya'da güçlü bir Azerbaycan, güçlü bir Türkiye demektir. Öte yandan İran, Dağlık Karabağ'a yönelik mevcut politikasını benimseyerek Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran Azerbaycanlıları için bir çekim merkezi olmasını engellemeye çalışıyor. Ancak Tahran'ın Ermenistan'a verdiği destek her zaman İran'daki Türk vatandaşlarının kimliğinin büyümesine yol açmıştır.

Tahran'ın Dağlık Karabağ'a yaklaşımı İran'daki Azerbaycan Türklerinin milliyetçilik duygularını artırdı. İşgal altındaki Dağlık Karabağ'daki çatışmayı İran nüfusunun önemli bir bölümü yakından takip etmiştir ve Güney Kafkasya'daki gelişmeler ülkenin kuzeybatı kesimini büyük ölçüde etkilemiştir. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanındaki birçok uzman göre İran, birçok nedenden dolayı Karabağ'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iktidara gelmesini istemiyor ve Bakü'nün bu bölgedeki otoritesini Tahran'da tanımlanan ulusal çıkarlara aykırı bulmakta dolayısıyla son 30 yılda Dağlık Karabağ yaklaşımı hep bu yönde olmuştur.

Azerbaycan ordusunun Dağlık Karabağ'ı kurtarma operasyonu, İran'daki Türkler arasında bir milliyetçilik ve kimlik duygusu geliştirmiştir. Bu da Tahran'ın orta vadede İran'ın demografik bağlamını dikkate alarak Dağlık Karabağ krizi konusunda daha gerçekçi politikalar benimsemesine yol açacaktır. Son yıllarda İranlı yetkililerin yaklaşım ve açıklamaları ile Azerbaycan ve Ermenistan'a yönelik tavırları çelişkilidir. Aslında İran, Ermenistan'ı stratejik bir ortak olarak görmektedir.

İran, Ermenistan'ı muğlak bir şekilde işgalci gibi gösterse de, yakın pozisyonlara sahip ve 1992'den beri Erivan'ı her zaman destekledi. Doğal olarak Tahran, Karabağ'da Ermenistan işgalini sürdürmek istemiştir.

Ancak İran'ın bölgede çatışma ve savaş arzusu yoktur. Çünkü Dağlık Karabağ'daki çatışma her zaman İran'ın Azerbaycan vatandaşlarının protestolarına neden olmuştur.

Azerbaycan toplumu ve aydınları kendilerini “Türk kültürünün” bir parçası olarak görmeleri, bazı durumlarda dönemsel koşullardan dolayı tutarsızlığa neden olmuştur. Azerbaycan Tarihsel olarak Türkiye ve Rusya arasında kalmıştır. Bu durum Güney Kafkasya'da hangi güç baskın olursa eğilimler de ona göre değişmişti. Azerbaycanlılar kimi zamanda Rus yanlısı kimi zamanda ise Osmanlı ya da İngiliz yanlısı olmuştur. Bu durumun vuku bulmasında Azerbaycan'ın bölgesel güvenlik kaygıları da etkili olmuştur. Türk kültürüne ve Laik Türk milliyetçiliğine her zaman bir bağlılık söz konusu olmuştur. Açık olan Türkiye'nin Güney Kafkasya'da etkili olduğu zamanlar bu bağlılık Türkiye'nin lehine zirve yapmıştır (Tokuloğlu, 2002:40).

İkinci Karabağ Savaşı ve Türkiye

Azerbaycan ve Türkiye derin etnik, tarihi ve kültürel bağlara sahip dünyada çok benzeri olmayan iki devlettir. İkinci Karabağ Savaşı'nın ilk saatlerinden itibaren hem Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi çevreleri hem de Türk kamuoyu Azerbaycan yönünde kararlı tutumlarını ifade ederek siyasi ve diplomatik desteklerini sürdürdüler. Nitekim 27 Eylül'de savaşın başlangıcından bu yana Türkiye Savunma Bakanı Hulusi Akar, Azerbaycan'ın yanında olduğunu belirterek, Ermenistan'ın konumunun Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın önündeki en büyük engel olduğunu vurguladı (Hacıyev, 2021).

Aynı gün Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Ermeni halkını, kendilerini felakete sürükleyen hükümetlerine karşı çıkmaya, onlarla kukla gibi oynayanları ise kendi geleceklerine sahip çıkmaya çağırdı. “Tüm dünyayı işgal ve zulme karşı mücadelelerinde Azerbaycan'ın yanında olmaya çağırıyorum. Ne yazık ki, yaklaşık 30 yıldır konuyu görmezden gelen AGİT Minsk Grubu eş başkanları, sorunu çözmek için çalışmaktan

çok uzak görünmektedirler. Ermenistan, bölgede barış ve istikrar için en büyük tehdit olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bugün de Türk milleti her zaman olduğu gibi tüm imkânlarıyla Azerbaycanlı kardeşlerimizin yanındadır” dedi. Sonraki günlerde Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteğin açık bir örneği olarak, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Bakü ziyaretleri gerçekleşti. Bu ziyaretler sırasında Türk bakan, Azerbaycan'ın her zaman dost bir ülkeye güvenebileceğini yineledi” (Hacıyev, 2021).

Türkiye, Birinci Karabağ Savaşı'nda sahada Azerbaycan'a dönemsel şartlardan dolayı destek verememiştir. Fakat İkinci Karabağ Savaşı'nda durum çok değişmiştir. Türkiye, Azerbaycan'a her alanda; siyasi, diplomatik, teknik ve askerî destek sağlayarak zaferde etkili bir faktör olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti son yıllarda savunma sanayisinde büyük atılımlar gerçekleştirmiş ve bunun sonucu olarak Azerbaycan ordusunu Türk yapımı İHA/SİHA'larla donatmıştır. Türk İHA/SİHA'ların İkinci Karabağ Savaşı'nda etkin kullanılması Azerbaycan'ın bu savaşı kazanmasında çok etkili olmuştur (Erarslan ve Özdemir, 2021:317).

Türkiye her ne kadar 2020 Karabağ Savaşı'nda doğrudan savaşa katılmasa da Azerbaycan'a verdiği psikolojik ve maddi destek o kadar büyüktü ki bütün karşı cephede yer alanlarda bu savaşı Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak bir operasyonu olduğu algısını yaratmıştır.

İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye, milleti ve devletiyle Azerbaycan'ın yanında olarak destek verdi. Savaşta Türkiye'nin askeri operasyonların planlanması ve sürdürülmesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolü medyanadan da bariz bir şekilde anlaşılmaktaydı. Tarihi örneklere bakıldığında Kafkas İslam Ordusu (1918) istisna olma kaydıyla, hiçbir zaman Türkiye ile Azerbaycan bu kadar tek vücut, iç-içe olmamıştı. Ebülfez Elçibey'in mimarı olduğu “Bir millet iki devlet” sloganı sözden gerçeğe dönüştürülerek tarihi bir kazanım elde edildi. Türkiye Cumhuriyeti İkinci Karabağ Savaşı'nda savaşın başlangıcından sonuna kadar kararlı duruşu ile dünyadaki karşıt güçlere alan açmaksızın haklı davanın daima yanında olduğu istikameti kırmadı. Konunun duygusal boyutunun yanı sıra yeni jeopolitik ortamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Azerbaycan Cumhuriyetinde meşru

varlığı talep edilmiştir. Güney Kafkasya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya'yı da dikkate alarak Türkiye'nin o bölgede varlığını isteyen Azerbaycan yönetimidir.

İkinci Karabağ Savaşı'nda gelişen olaylar, Karabağ mücadelesinde birlikte hareket eden Türkiye ve Azerbaycan'ın yakın işbirliğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda Azerbaycan'da yürütülen savaş propagandası, bölgesinde ön planda olan Türkiye Cumhuriyeti gibi bir devletin Karabağ savaşında kardeş Azerbaycan'ın yanında olduğunu gözler önüne sererek, Karabağ mücadelesinde Azerbaycan'ın yalnız olmaması ve güçlü bir pozisyonda olduğuna yönelik mesaj vermiştir (Çakı, 2021:159).

Sonuç ve Değerlendirme

İkinci Karabağ Savaşı'nda toprakların geri alınmasıyla birlikte bütün halka olağanüstü bir canlılık, heyecan ve coşku gelmişti. Azerbaycan milliyetçiliği özellikle İkinci Karabağ Savaşı ile birlikte millet olarak bir var olma süreci içine girmiştir. Çalışma boyunca incelenmek istenen konu savaş üzerinden milliyetçilik duygularının kabarması ve bu duyguların hem savaş esnasında hem de savaş sona erdikten sonra Azerbaycan ordusuna destek sağlayan bir güç olmasının yanı sıra Azerbaycan Türk milliyetçiliğini bölgesel bir hareketlenmeye de sevk etmiş olmasıdır.

İkinci Karabağ Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri Türkiye'nin de desteği ile Azerbaycan'ın milliyetçilik söyleminde Türk kimliği üzerine vurgu yapılması olmuştur. Baba ve oğul Aliyevlerin iktidarları döneminde belki ilk defa Türklük unsuru bu kadar öne çıkmıştır. Kısa bir ifadeyle İkinci Karabağ Savaşı Türk kimliğinin tekrardan canlanmasına vesile olduğu düşünülmektedir. Savaş boyunca Azerbaycan'da devlet ve millet iradesi aynı istikamette bütünleşerek 44 günlük savaşın bir ön koşulu haline gelmiştir. Ayrıca bu bütünlükte İran Azerbaycan'ın Türkleri ve Türkiye de hesaba katılması gereken önemli etkenlerdendir.

Çalışmada ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde varılan sonuç İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'da ve bölgede yarattığı Türk milliyetçiliği-

nin ilişkiselliği bakımından önemli olduğunu ve bölgede gelecekte de yaşanan olaylara yön vereceği fikridir. Aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin Türkiye sınırları dışında hala küllerin altından yanan bir köz misali hassas durumlarda yaratacağı etkileri bir daha önemini vurgulamış oldu. Ayrıca Azerbaycan aydınları ve siyaset bilimcilerinin bazılarına göre Dağlık Karabağ'ın merkezi olan Hankendi statüsü değişmediği sürece Karabağ sorunu çözülmüş değildir. Dolayısıyla bu savaşın kazanımları her ne kadar büyük olsa da tamamlanmış bir zafer değildir ve mücadelenin devam ettiği kanaatini oluşturmaktadır. Türk kimliğinin Azerbaycan halkı nezdinde etkin bir söylem haline gelmesi en önemli gelişme olarak dikkate alınmalıdır.

Alibey Hüseyinzade'nin Turan millet tezi (Türk kanlı, İslam imanlı, Frenk düşünceli ve kıyafetli olalım) milleti geliştirme ve sağlamlaştırma formülüdür. Bu tezin ortaya atılmasından 116 yıl geçmiştir. Görünen o ki bu doktrin hala kimi durumlarda geçerliliğini korumaktadır. Kısa bir ifadeyle İkinci Karabağ Savaşı'nın zafere ulaşmasında kamuoyunda milliyetçi duyguların bu soruna karşı ön planda tutulması en önemli etmen olmuştur.

Kaynakça

Alpar, Güray. (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Palet Yayınları: Konya.

Asker, A. (2020), “Azerbaycan Milliyetçiliği”, Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite: 552-563.

Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası, İzmir: Aşina Kitapları.

Çakı, C. (2021), “Ermenistan’ın Karabağ İşgaline Karşı Azerbaycan Propagandasında Müzik ve Milliyetçilik: “Karabağ’ın Sesi” Şarkısı Üzerine İnceleme”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, No. 70, pp. 141-164.

Erarslan F. & Özdemir, F. N. (2021). “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt; 129, Sayı; 255, Kasım Ankara, pp. 15-334.

Erdem, T. (2020). “Milliyetçilik” Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite Yayınları: 28-52.

Hacıyev, S. (2021), “İkinci Karabağ Savaşı ve Azerbaycan-Türkiye İlişkileri”, <http://www.geostrategiya.az/news.php?id=130/>, (03.04.2022)

Kanadıkırık, Halil. 2020. İran’da Fars Milliyetçiliği: Self-Oryantalist Bir Hülyadan İslâm Cumhuriyeti’nin Çelişkilerine. İçinde, Hasan Acar (Ed.) Milliyetçilik Tipolojileri ss. 347-370), Ankara: Nobel Akademik.

Mohammadi Ghanbarlou, R. (2013), “Ankara’daki Üniversitelerde Yüksek Öğrenim Gören Azerbaycan Uruklu Öğrencilerin Kimlik Algıları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Nesibli, N. (2021). Azerbaycan Tarihi, Millet, Devlet, Siyaset, 2. Baskı, Ankara: Altınordu Yayınları.

Nesibli, N. (2022), “Neden millet, neden millet–devlet?”, <https://milledusunce.com/misak/neden-millet-neden-millet-devlet/>- (15.04.2022).

Norbu, D. (2020). Üçüncü Dünya ülkelerinde Milliyetçilik Politikaları ve Kültürü, Çev; Bijan Asadi Moghaddam, Ardabil: Yaşmak Yayınları.

Okur, M. A. (2020), “Tahran’ın Dağlık Karabağ’a yaklaşımı İran’daki Türk vatandaşlarının kimliğini etkilemiştir”, <https://www.aa.com.tr/fa>, (24.03.2021).

Özkırıklı, U. (2015). Milliyetçilik Kuramları; eleştirel bir bakış, 5. Baskı, Ankara: Doğubatı Yayınları.

Samedbeyli, A. (2019). Direnişten Bağımsızlığa Elçibey, 3. Baskı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Şiriyev, Z. (2020), “Azerbaycan Neden Savaşıyor?”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/azerbaycan-neden-savasiyor/5618767.html>. (17.04.2022).

Smith D. A. (2002). Ulusların Etnik Kökeni, Çev; Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitabevi.

Sarıkaya, Y. (2021). İran’ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü”, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(1): pp.84-103

Süleymanlı, E. (2006). Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tokuloğlu, C. (2002), “Azerbaycan’da Milliyetçilik ve Milli Kimlik Tanımlamaları”, Bilgi Dergisi, No. 23, pp. 39-69.

Vurucu, İ. (2010). Türk Kimliğinin Yeni Boyutları Çokluktan Birliğe, Konya: Serhat Kitabevi.

Extended Summary

The concept of nationalism is a modern phenomenon that rose as a result of modernization. Before the 20th century, it is not possible to come across studies that examine the issue of nationalism on a systematic and theoretical basis. The works of this period were mostly produced on philosophical and moral concerns, and they were settled for discussing nationalism on its good and evil connotations. Therefore, the handling of nationalism in an academic style and its discussion with an objective point of view dates back to the 1920s. Especially after the Second World War, the new nationalism movements that emerged with the collapse of the colonial empires appear as the most productive period in the theoretical sense.

On September 27, 2020, Armenia made a new attack in order to expand the Azerbaijani territories it had occupied. The Armenian attack was the starting point of the Second Karabakh War, which was met with a serious response by Azerbaijan and continued for 44 days. The study employed the document analysis technique of the qualitative research method to analyze the documents related to the war. The findings of the study are thought to be important in terms of the Turkish nationalism created by the Second Karabakh War in Azerbaijan and the wider region, and it is thought to guide the events in the region in the future. This study revealed that the feelings of Turkish nationalism experienced in the Second Karabakh War in the context of the mobilization of ethnic nationalism against an external factor or enemy in Azerbaijan were not only limited to Karabakh and the Republic of Azerbaijan, but also triggered the feelings of Turkish nationalism in the region. Karabakh, which is the territorial part of Azerbaijan, has always been sensitive in the post-Soviet period, which has led to the pursuit of important initiatives and policies in establishing the national security and territorial integrity of Azerbaijan as a state.

Another issue noted in the study is that an important factor that distinguishes the Second Karabakh War from the First Karabakh War is that the media and social media keep the events during the struggle open to the public. Especially the Azerbaijani Turks in Iran had the opportunity

to closely monitor the developments. This situation broke the effective position of Iran in the First Karabakh War in the Second Karabakh War. In addition, in the period after the collapse of the Soviet Union in the 1990s, Turkish nationalism has gained serious momentum in the last 30 years in Iranian Turkishness. This situation led Iran to be more cautious about what happened in the South Caucasus during the Second Karabakh War and even to change its policies. The reason is that Iran understood very well that if it took a stand directly in favor of Armenia, this time it would face serious unrest by the Azerbaijani Turks inside itself. These developments left Iran in a serious dilemma. Tehran's approach to the Nagorno-Karabakh problem has led to the rise of nationalism among Turkish citizens. The Azerbaijani army's operation to liberate Nagorno-Karabakh caused a revival of a sense of nationalism and identity among Iranian Turks. Tehran's approach to the Nagorno-Karabakh issue has led to the rise of nationalism among Turkish citizens.

With the recapture of most of the lands in the Second Karabakh War, extraordinary vitality, excitement and enthusiasm came to the whole nation. Azerbaijan nationalism entered into a process of existence as a nation, especially with the Second Karabakh War. During the war, the nationalist sentiments that were aimed to be examined throughout the study increased, and these feelings became a power that provided support to the Azerbaijani army both during the war and after the war, and also led the Azerbaijani Turkish nationalism to a regional mobilization. One of the benefits of the Second Karabakh War was that the Turkish nationalism it created in Azerbaijan and the region was important in terms of its relationality and would shape the future events in the region. Therefore, although the gains of this war are great, it is not a complete victory and evokes the idea that the struggle continues. The fact that the Turkish identity has become an effective discourse in the eyes of the Azerbaijani people should be regarded as the most important development.

EXAMINATION OF ENERGY SECURITY IN CONTEXT OF SUPPLY, DEMAND AND TRANSITION SECURITY*

Halil Karataş

Abstract

Security has been a concept subject to cumulative development since human history. This situation has caused security to be divided into various branches in order to be examined in detail and to create healthy projections. The concept of security, which was conceptualized only on national security until a certain period, has been divided into various branches over time in order to both facilitate research and provide a broader framework. International security is one of the branches of the security concept. Just like the main security concept, international security is divided into various branches. Energy security is one of these branches. Since studies on energy security are limited to supply security in the literature, energy security has not been included in the literature sufficiently. For this reason, in this study, it is aimed to create a new research and investigation strategy on energy security with inductive technique by explaining and analyzing demand and transit security, which are the other branches of energy security, separately. As a result of a series of qualitative researches, the necessity of examining the issue of energy security in separate branches has been underlined with thick lines. To conclude, this study has created an important opportunity for new researches to examine the issue of energy security by linking it with new concepts in the future.

Keywords: Supply, Demand, Transit, Energy, Security

* Bu makale Halil KARATAŞ'ın Prof. Dr. Levent AYDIN danışmanlığında hazırlanan "The Place Of Energy Security In The International Relations Theories On The Axis Of Supply, Demand And Transit Security" adlı, Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ARZ, TALEP VE GEÇİŞ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Halil Karataş*

Öz

Güvenlik insanlık tarihinden günümüze kadar kümülatif gelişime tabi bir konsept olagelmıştır. Bu durum güvenliğin zamanla ayrıntılı bir şekilde incelenmek ve sağlıklı projeksiyonlar oluşturabilmek adına çeşitli kollara ayrılmasına sebep olmuştur. Belirli bir döneme kadar kısıtlı bir şekilde sadece ulusal güvenlik üzerinden kavram-sallaştırılan güvenlik konsepti, zamanla hem araştırmanın kolaylaşması hem de daha geniş bir çerçeve sunabilmek adına çeşitli kollara ayrılmıştır. Uluslararası güvenlik de güvenlik konseptinin kollarından birisidir. Tıpkı ana güvenlik konseptinde olduğu gibi uluslararası güvenlik de çeşitli kollara ayrılmıştır. Enerji güvenliği bu kolların birisidir. Enerji güvenliği konusunda yapılan araştırmalar literatürde arz güvenliği ile kısıtlı olduğundan enerji güvenliği literatürde yeterince geniş yer almamıştır. Bu nedenle ortaya çıkan bu çalışmada enerji güvenliğinin diğer kolları olan talep ve geçiş güvenlikleri de ayrı ayrı açıklanıp incelenerek enerji güvenliği konusunda tümevarım tekniği ile yeni bir araştırma ve inceleme stratejisinin oluşturulması amaçlanmıştır. Yapılan bir dizi nitel araştırma sonucu enerji güvenliği konusunun ayrı kollar halinde incelenmesi gerekliliğinin altı kalın çizgilerle çizilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma ilerleyen dönemlerde enerji güvenliği konusunun yeni konseptlerle bağlantılandırılarak incelenmesi açısından önemli bir fırsat oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arz, Talep, Geçiş, Enerji, Güvenlik

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Doktora Öğrencisi, hllkrts7225@hotmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-6274-5222>.

Bu makaleye atf için: Karataş, Halil. (2022). Enerji Güvenliğinin Arz, Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 40-69

Giriş

Güvenlik, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana insan hayatında çok büyük önem arz eden bir olgudur. Güvenlik olgusu insanın yaşam gereklerini düzenli ve kontrollü bir şekilde gerçekleştirebilmesi, mevcudiyetinin sağlanması gereken önemli durumlardandır. İnsanoğlu gelişim serüvenini, dış etkenlerden korunan ve güvenlik tehdidinin olmadığı alanlarda veya zamanlarda daha hızlı gerçekleştirmeyi başarmıştır. Buna Pax-Romana gibi barış ve huzurun sürdüğü dönemdeki gelişmeler veya çevresindeki uygarlıklara göre coğrafi etkenlerden ötürü daha serbest ve hızlı gelişmeyi başarmış olan Mısır medeniyeti örnek gösterilebilir. Kısaca güvenliği gelişimin, ilerlemenin ve refahın ön şartlarından birisi olarak göstermek yanlış olmayacaktır.

Düzenin kurulması ve güvenliğin sağlanması toplumsal bir kaygıdır. Güvenlik her türlü tehlikeden uzak olma halidir (Alpar, 2013: 80). Güvenlik olgusu insanlık tarihi için çok büyük öneme sahip olduğu gibi, insanlıkla paralel olarak gelişmiş ve farklı dönemlerde farklı konseptler üzerinde yoğunlaşmış ve çeşitli özel alanlara ayrılmıştır. Avcılık toplayıcılık döneminde vahşi hayvanlara ve sert doğal koşullara karşı korunmayı ifade eden güvenlik olgusu insanlığın medeniyete erişme arzusuyla gerçekleşen gelişmelere paralel olarak yerleşik hayata geçişle beraber tarım alanlarının korunmasını, imparatorlukların ve askeri birliklerin kurulmasıyla ülke topraklarının ve çıkarlarının korunmasını, ulus devlet yapısının oluşmasıyla ulusun ve ulusal değerlerin korunmasını ve küreselleşme ile beraber küresel düzeydeki gelişmelerin sonuçlarından korunmayı ifade edegelmiş ve kümülatif bir konsept olarak günümüzdeki halini almıştır. Bu gelişim bireysel güvenlik, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik gibi güvenliğin alt dallarının oluşmasını sağlamıştır. Zira güvenlik çalışmalarında bütünü küçük parçalara ayrılarak incelenmesi hem teorik hem de pratik manada faydalı sonuçlar elde etmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Gelişimin ve ilerlemenin sağlıklı bir şekilde sağlanması için ön şartlarından biri olarak gösterilebilecek olan güvenlik olgusunun kümülatif ilerlemesi tarih boyunca devam etmiş ve halen daha devam etmektedir.

Günümüzde özellikle uluslararası manada büyük önem arz eden güvenlik olgusu ordu, politika, çevre, ekonomi ve sosyal hayatı kapsayan önemli bir olgu haline almıştır. Bu durum tarihin özellikle ciddi askeri güvenlik buhranlarının yaşandığı dönemi olan 20. yüzyılda daha sert ve net bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yaşanan iki büyük dünya savaşı, soğuk savaş ve bunların yanında dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan askeri, sivil ve ekonomik buhranlar küresel medeniyetin ilerleyişine rehberlik etmek açısından önemli dersler içermektedir. Bu derslerin güvenlik olgusu açısından değerlendirilebilmesi ve geleceğe yönelik projeksiyonların ortaya konulabilmesi için de güvenlik olgusunun bir konsept olarak literatüre kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu durum 20. yüzyılın başlarında küreselleşmenin ticari ve teknolojik nedenlerle ciddi bir boyuta ulaşması sonucu gerek ulus devletlerin gerekse imparatorlukların birbirleriyle kurdukları ilişkilerin yanı sıra bu birimlerin birer aktör olarak uluslararası sistem içerisindeki davranışlarının her yönüyle hem teorik hem de pratik açıdan incelenebilmesi için akademik bir disiplin olarak ortaya çıkan uluslararası ilişkilerin oluşum süreciyle benzerlik göstermektedir. Zira uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde birçok güvenlik denklemini barındırması açısından güvenlik konsepti ile hem teorik hem de pratik manada yakından ilgilidir.

Güvenlik olgusu her ne kadar insanlık tarihinin başlangıcından beridir var olan ve kümülatif olarak sürekli gelişen bir olgu olsa da özellikle 1990'dan sonra modern manada literatürde yer almaya başlamış ve kavramsallaştırılmaya başlanmıştır (Birdişli, 2020:231-256). Bu dönem soğuk savaş gibi küresel çapta önemli güvenlik gerilimlerinin yaşandığı bir sürecin bitişine isabet etmesi açısından önemlidir. Soğuk savaş güvenlik konusunda küresel aktörlerin önemli dersler çıkardığı bir dönem olmuş ve güvenlik stratejilerinin kavramsallaşması ve çeşitlenmesi gereği net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş sürecinde stratejik çalışmalarla sürekli gündemde olan güvenlik olgusu ve bu olguya dair çalışmalar 1990'dan sonra ortaya çıkan insani güvenlik konseptiyle beraber artık tematik olarak incelenmeye başlanmış ve zamanla çeşitli dallara ayrılmıştır. Bu durum

asında Kopenhag okulunun literatüre kazandırdığı “güvenlikleştirme” kavramının bir sonucudur. Güvenlikleştirme, güvenlik olgusunun yeniden siyasallaştırıldığı ve güvenliğin ana sorumluluğunun otoriteye teslim edildiği bir tür kavramsallaştırmadır. Buna göre her türlü olgu güvenliğin konuş dolaylı olarak da otoritenin veya iktidarın siyasi enstrümanı olabilir (Miş, 2014). Güç iktidar ilişkisi perspektifinden bakıldığında güvenlikleştirme konsepti hem ulusal hem de uluslararası manada iktidarın ve gücün konsolide edilebilmesi açısından çeşitli kavramlar yoluyla güvenliğin vurgulanması için büyük önem arz etmektedir.

Güvenlik olgusuna uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında bu olgunun uluslararası ilişkiler disiplininin çok daha eski olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere disiplinin oluşumu ve güvenlik olgusunun o dönemki gelişimi benzerlik gösterse de uluslararası güvenlik kavramı pratikte daha eski bir kavramdır. Uluslararası ilişkiler disiplini güvenlik konseptine göre daha yeni bir olgu olmasına rağmen disiplin içerisinde oluşan teoriler ve yaklaşımların güvenlik konseptine büyük katkısı olmuştur. Bu katkıların sonucunda uluslararası güvenlik kavramının altı da gerektiği gibi çizilmiştir. Uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının güvenlik konseptine katkıları çeşitli boyutlarda olmuştur: Realist yaklaşımlar askeri ve siyasi güç endeksli güvenlik algısına sahipken; liberal yaklaşımlar daha çok ekonomik ve uluslararası ittifaklar ekseninde bir güvenlik algısına sahiptirler. Bunların yanı sıra Marxizm gibi materyalist yaklaşımlarda uluslararası güvenliği uluslararası aktörler arasındaki sınıf çatışmaları üzerinden değerlendirmişlerdir (Baylis, 2008). Bütün bu yaklaşımlar güvenlik konsepti ile uluslararası ilişkiler disiplininin literatürde dirsek teması halinde olduğunun bir tür kanıtıdır.

Bary Buzan ve mensubu olduğu Kopenhag okulunun güvenlik kavramına olan güvenlikleştirme üzerinden yaklaşımı da güvenlik konseptine hem kendi içinde hem de uluslararası güvenlik boyutunda, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde ciddi manada katkı sağlamıştır. Güvenlik olgusunu topyekün değil de her bir nesneyi güvenlikleştirmenin konusu haline getirerek, nesnelere özel güvenlik tanımlamaları yapması Kopenhag Okulunu

güvenlik çalışmaları konusunda öne çıkarmıştır. Buzan ve meslektaşları referans nesne, güvenikleştirme aktörü, işlevsel aktör, tehditler, zayıflıklar ve bölgesellik gibi terimleri kullanarak farklı türde bir güvenlik analizi geliştirmişlerdir. Bu analizde, askeri güvenlikle doğrudan ilgisi olmayan konuları güvenikleştirmenin konusu haline getirmek için siyasi bir süreç olarak konuşma eylemini (Speech Act) kullanmışlardır (Anlar, 2017).

Bu yöntem güvenlik olgusunun yelpazesini genişletmiş aynı zamanda güvenikleştirme yoluyla atıfta bulunulan nesnelere güvenliği konusunu tartışmaya açmıştır. Kopenhag Okulu bu yöntemle güvenlik olgusunu 5 ana başlık altında incelemiş ve bir devletin güvenlik konusunda karşılaşılabileceği sorunları ayrıntılı olarak açıklamaya çalışmıştır. Buzan ve meslektaşları tarafından geliştirilen bu güvenlik yaklaşımına göre milli güvenlik 5 farklı güvenlik olgusundan oluşmaktadır: Askeri Güvenlik, Rejim / Siyasi Güvenlik, Toplumsal Güvenlik, Çevre Güvenliği ve Ekonomik Güvenlik (Buzan, Vd.)1998). Bu parçaların birleşmesi ile güvenlik olgusu küreselleşme yoluyla uluslararası boyutta daha üst seviyeye taşınmıştır.

Bu gelişmelerin tümü güvenlik konusunda yeni dalların oluşmasına imkân sağlamıştır. Oluşan bu yeni güvenlik dalları hem güvenlik çalışmaları literatürüne kattıkları hem de uluslararası stratejilerde yer almaları dolayısıyla büyük önem arz etmektedirler. Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılan 5 güvenlik olgusu da kendi içerisinde çeşitli kollara ayrılmaktadırlar. Bu olguların kollara ayrılmasının temel sebebi güvenikleştirilen nesnenin farklı boyutlara sahip olmasıdır. Nasıl ki milli güvenlik kendi içerisinde askeri güvenlik, rejim güvenliği, toplumsal güvenlik, çevre güvenliği ve ekonomik güvenlik gibi farklı boyutlar içeriyorsa bu boyutların her biri de kendi içerisinde çeşitli kollara ayrılmaktadır. Hatta güvenikleştirilen bazı nesnelere 5 güvenlik boyutunun birçoğunun ortak dalı haline gelmiştir. Bunların başlıcası: Enerji Güvenliğidir.

Enerji güvenliği, literatürde nispeten daha yeni bir güvenlik çalışmaları dalı olmasına rağmen enerji kaynaklarına olan talebin giderek artması ve bazı enerji kaynaklarının mevcudiyetinin uluslararası aktörlerin ekonomik, siyasi ve hatta askeri stratejilerini etkilemesi dolayısıyla, çalışmaların

yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir. Enerji güvenliğinin öneminin artmasının bir diğer sebebi de kaynak çeşitliliğinin ve alternatif kaynaklara yönelimin günden güne artmasıdır. Enerji güvenliği literatürde günden güne daha geniş bir alana sahip olurken bu konudaki çalışmaların birçoğu; enerji güvenliği olgusunu sadece arz güvenliği üzerinden değerlendirip, talep güvenliği ve geçiş güvenliği konularına yeterince yoğunlaşmamaktadırlar. Bu durum kapsamlı ve açıklayıcı çalışmaların önünü kesmektedir. Enerji güvenliği olgusunun üzerine inşa olduğu üç temel güvenlik sektörü ve üç ayrı kolu vardır, bunlar, enerji arz güvenliği, talep güvenliği ve geçiş güvenliği. Bunlar üzerinden konuyu değerlendirmek muhtemel sorulara daha kapsamlı ve tatmin edici cevaplar verebilmek adına büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile enerji güvenliği olgusunu boyutlara ayırarak inceleyip, her bir boyutun enerji güvenliği ile hangi kavramlar bazında bağlantılı olduğunu belirleyip kapsamlı bir enerji güvenliği tanımlamasına tümevarım yöntemi ile ulaşmak hedeflenmektedir. Bu şekilde yapılacak çalışmanın literatüre, enerji güvenliği olgusunu parça parça kavramsallaştırarak olgunun daha net anlaşılması yönünde katkısı olacaktır.

1.ENERJİ GÜVENLİĞİ

İnsanoğlu varoluşundan bu yana çeşitli vesilelerle sahip olduğu imkânlarla yenilerini katarak sürekli değişmiş ve gelişmiştir. Bu gelişim süreci yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmanın yanı sıra var olan ihtiyaçlarda da niceliksel artışa sebep olmuştur. Bu artışın ana sebepleri gelişmeyle birlikte artan endüstrileşme, kentleşme ve bunlara bağlı olarak artan nüfus artışıdır. Artan nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması zamanla küresel bir mesele haline gelmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanması için mevcut doğal kaynaklar ve teknolojik gelişmişlik seviyesi yeterli olmamaktadır. Kaynakların ve teknolojik gelişmişliğin dünyanın farklı bölgelerinde farklı düzeylerde olması bölgeler arasında kaynak ve teknoloji alışverişine neden olmuştur; fakat kaynakların hammaddelik ettiği teknolojinin kaynaklardan daha pahalı olması teknoloji üreten bölgelerle kaynak sahibi bölgeler arasında büyük

bir farkın oluşmasına ve hatta bu farkın, teknolojik gelişmelerle daha da derinleşmesine yol açmıştır (Therien, 1999).

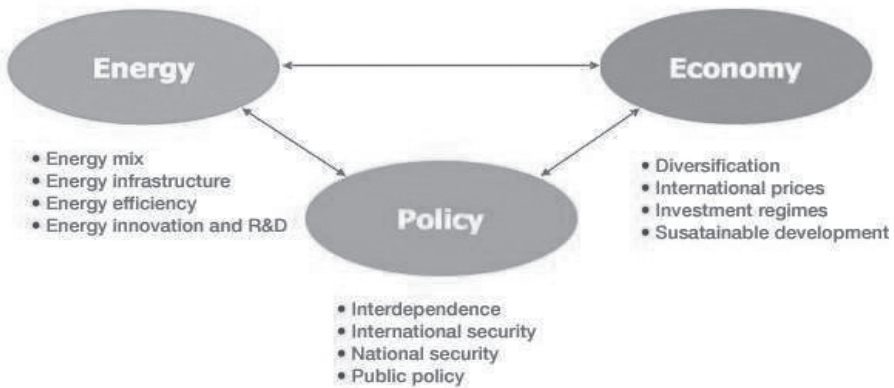
Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında derinleşmeye devam eden farklar Kuzey-Güney ayrımını (North&South Gap) oluşturacak seviyeye gelmiştir. Bu ayrım gelişmiş teknolojileri, nüfus yapıları ve eğitim düzeyleri ile uluslararası sistemde başat rol oynayan ve coğrafi olarak yoğunlukla kuzey yarım kürede yer alan ülkeler ile az gelişmiş veya gelişmekte olan; teknolojik imkânlar, nüfus yapısı ve eğitim düzeyleri nispeten daha düşük olan, uluslararası sistemde büyük oranda varlık gösteremeyen ve coğrafi olarak yoğunlukla güney yarımkürede yer alan ülkelerin arasındaki farkı temsil etmektedir (Therien, 1999). Kuzey-Güney ayrımı dünyadaki kaynak ve imkânların dağılımındaki dengesizliği ve adaletsizliği ortaya koymak adına önemli bir konsepttir. Özellikle güney grubunda yer alan kaynak zengini bazı ülkelerin hem imkânlar hem de kişi başına düşen milli gelir bakımından çok düşük seviyede olmaları bu dengesizlik ve adaletsizliğin trajik birer örneğidir.

Ekonomik anlamda artan dengesizlik dünya çapında güvenlik sorunlarının meydana gelmesine sebep olmuştur. Zira hem hammadde pazarında hem ürün pazarında hem de bu pazarlar arasındaki geçiş güzergâhlarında uluslararası ticaret pastasından payını almak isteyen meşru ve gayrimeşru aktörlerin mevcudiyeti güvenlik endişelerini ve buna bağlı olarak koruma içgüdülerini arttırmıştır. Bu durum da uluslararası güvenlik konseptine atfedilen önemin artmasına sebep olmuştur. Bu artış güvenlik çalışmalarının yelpazesinin genişlemesine ve yeni olguların güvenliğin ana konusu olmasına vesile olmuştur. Kopenhag Okulu'nun güvenlik olgusunu çeşitli kollara ayırıp incelemesinin bu açıdan faydalı bir öngörü olabildiği söylenebilir, zira birçok girdisi olan bir konsepti sosyal bilimler açısından tek başlık altında incelemek ortaya çıkacak ürünün son derece karmaşık ve anlaşılması zor olmasına sebep olabilir. Enerji güvenliği konsepti bu durumun gerçekleştiği en önemli örneklerden birisidir. Güvenliğin ana dallarından birisi olmamasına rağmen enerji güvenliği olgusunu literatürün büyük bir kısmında olduğu gibi sadece arz güvenliği üzerinden değerlendirmek;

talep ve geçiş güvenliği konularında araştırmaların yüzeysel kalmasına ve sonuç olarak enerji güvenliği konusundaki araştırmaların yeterince derinleştirilememesine sebep olmaktadır.

Güvenlik olgusunu enerji açısından sektörel manada özetlemek gerekirse enerji sektörü, üç grup aktörden oluşan ve bu aktörler arasındaki bağımlılık ilişkilerine göre şekillenen bir ekonomik sektördür. Bu aktörler, enerji üreten ülkelerin oluşturduğu arz grubu, kaynak yetersizliği nedeniyle diğer ülkelerden gelen enerji talebini karşılamak zorunda olan talep grubu ve enerji kaynaklarının taşınmasında kilit rol oynayan ulaştırma grubudur. Enerji sektörünün paydaşları olan bu gruplar arasındaki ilişkiler, sektörün geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü her biri sektörün ayrı bir taşıyıcı kolonudur. Bu taşıyıcılar arasındaki denge ile sektörün etkinliği ve devamlılığı doğru orantılıdır. Bu denge bile o kadar önemlidir ki, aktörler arasındaki herhangi bir tutarsızlık tüm sektörü zayıflatma potansiyeline sahip olabilir. Bu açıdan bakıldığında enerji güvenliğinin yerelde olduğu kadar uluslararası piyasada da son derece büyük önem arz ettiğini görmek kaçınılmazdır.

Figür 1. Enerji, Ekonomi ve Politika arasındaki ilişki

Kaynak: ENERGY SECURITY: TODAY AND TOMORROW- Figure on research Gate Available (<https://www.researchgate.net/figure/Element-of-energy-security-Camb-ridge-Insight>).

Uluslararası Enerji Ajansı enerji güvenliğini “enerji kaynaklarının makul fiyata kesintisiz olarak kullanılabilirliği” şeklinde tanımlar (IEA, 2019:1). Uluslararası enerji ajansı enerji güvenliği olgusuna kısa ve uzun vadeli olarak iki şekilde yaklaşır : Kısa vadede enerji piyasasındaki arz-talep dengesi üzerinden ve uzun vadede ise çevresel ihtiyaçlar ve ekonomik yatırımlar üzerinden geliştirilen yaklaşımdır (IEA,2019). Kısa ve uzun vadeli yaklaşımlardan da görülebileceği gibi enerji güvenliği olgusu sadece arz güvenliğinden ibaret değildir. Enerji güvenliği konusunda yapılan bütün hesaplara talep güvenliği ve enerji kaynaklarının nakli esnasında alınacak güvenlik önlemlerini kapsayan geçiş güvenliği de hesaba katılmalıdır. Öte yandan enerji güvenliği olgusuna yönelik geliştirilen yaklaşımlarda Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi'nin (APERC) enerji güvenliğine dair yayınladığı raporda geniş çapta yer alan “4A's of Energy Security (Availability, Accessibility, Acceptability, Affordability)”(APERC, 2007) yani enerji güvenliğindeki 4 temel kavram olan; mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve ödenebilirlik kavramları enerji güvenliği için büyük önem arz etmektedir. APERC yayınladığı raporda bu kavramların altını özellikle çizmiştir, zira herhangi bir ekonominin enerji kaynakları yönetimi ve enerji güvenliği konularındaki performansı enerjinin günümüzdeki en büyük ekonomik belirleyicilerden birisi olması nedeniyle, bu dört kavramın güçlü ve sürdürülebilir yönetimine bağlıdır.

Enerji güvenliği konusunda bir diğer dikkat çekici çalışma Barry Barton tarafından 2004 yılında yapılmıştır. Barton'a göre enerji güvenliği konsepti literatürde çok bilinen; fakat ne yazık ki yeterince anlaşılmayan bir konsepttir. Barton enerji güvenliğini “Bir ulusun; vatandaşlarının ve işletmelerinin tamamının veya çoğunun, öngörülebilir gelecekte enerji kaynakları bakımından ciddi hizmet kesintisi riskinden uzak, makul fiyatlarla yeterli enerji kaynaklarına erişebilmesi durumu” şeklinde tanımlamıştır (Barton, 2004: 490). Çalışmasında enerji verimliliği, enerji temini, enerji sektöründe teknoloji kullanımı ve enerji geçişi açısından uluslararası düzeyde enerji güvenliği krizlerine de bazı çözümler üreten Barton'un, tanım ve önerilerinden de anlaşılacağı üzere, literatürde enerji güvenliğinin 4A'sı olarak bilinen kavramların enerji güvenliği açısından önemi kritiktir.

Enerji güvenliği olgusunun kapsamlı ve somut sonuçlar elde edilecek şekilde açıklanabilmesi, bu olgunun üç önemli boyutu olan arz, talep ve geçiş güvenliğinin ayrı ayrı enerji güvenliğinin 4 temel kavramı (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, ödenebilirlik) ile bağlantılandırılarak incelenmesine bağlıdır. Şüphesiz ki her bir kavram enerji güvenliğinin boyutlarıyla yakından ilgilidir. İlk bakışta arz güvenliğini mevcudiyet kavramıyla, talep güvenliği ödenebilirlikle, geçiş güvenliği ise erişilebilirlikle direkt olarak ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda yapılacak olan inceleme enerji güvenliği konseptinin anlaşılabilirlik düzeyini arttıracaktır.

1.1 Enerji Güvenliğinin Boyutları

Enerji güvenliği temelde 3 boyuttan oluşmaktadır. Bu üç boyut; arz, talep ve geçiş güvenliğidir. Enerji güvenliğine dair yapılan çalışmalar genellikle arz güvenliği merkezli olsa da talep ve geçiş güvenliği konuları da son derece kritik öneme sahiptir, bu bakımdan üç boyutun her birinin ayrı ayrı incelenmesi ciddi önem arz etmektedir. Enerji güvenliğinin boyutları, daha sonra güvenikleştirilen güvenlik nesnelere bazılarınıdır. Çünkü arz, talep ve geçiş güvenliği gibi konular doğrudan güvenlikle değil, ekonomiyle ilgilidir. Bu durumda enerjinin güvenikleştirilmesi, enerji güvenliği boyutlarının güvenikleştirilmesi süreci ile açıklanabilir. Böyle bir endüktif yöntem ile enerji güvenliği olgusunu bir bütün olarak incelemek mümkün olacaktır (Anlar, 2017). Bu yöntem enerji güvenliğinin üç taşıyıcı kolondan oluştuğunu kanıtlar niteliktedir. Arz, talep ve geçiş güvenliğinin birlikte ele alınmadığı enerji güvenliği araştırmalarının eksikliklerin olması kaçınılmazdır.

Ekonomi temelli olan enerji güvenliğinin boyutları enerji piyasasında da aktörlerin çeşitli gruplara ayrılmasını sağlamaktadır. Bunlar enerji kaynaklarına sahip olan ve talep güvenliği konusunda yoğunlaşmış olan aktörler, yüksek enerji talebi olan ve arz güvenliğini ön planda tutan aktörler ve bu iki grup arasında yer alan yer yer arz yer yer talep güvenliği yönünde politikalar üreten ve enerji geçişinde başat rol oynayan aktörlerdir. Bu üç grubun her biri uluslararası enerji piyasası için büyük önem arz etmekte-

dir. Enerji güvenliği konusundaki üç temel boyutta olduğu gibi bu üç grup uluslararası enerji piyasasının ana taşıyıcı kolonlarıdır. Bu aktörler enerji güvenliğinin 4 temel kavramını ve 3 boyutunu etkin bir şekilde sağlamak kaydıyla verimli bir enerji piyasasında stratejilerini rahatça geliştirebilir ve uygulayabilirler; fakat aksi durumlarda büyük çaplı sorunların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Dünya kamuoyu bu tür örneklerle tarihin çeşitli dönemlerinde şahitlik etmiştir. Enerji güvenliği çalışmaları bu tür krizlerin yaşanmaması veya yaşandıkları halde hızlı çözüm üretmek boyutunda stratejiler geliştirmekle yükümlüdür.

1.1.1. Enerji Arz Güvenliği

Ekonomi, birçok olgunun birleşmesiyle oluşan çok ayaklı bir yapıdır. Bu yapının mevcudiyetini devam ettirebilmesi doğrudan her bir ayağın mevcudiyeti ile ilgilidir. Arz, bu yapının en önemli ayaklarından biridir. Will Kenton, bu kavramı “tüketiciye sunulan belirli bir mal veya hizmetin toplam miktarını tanımlayan temel bir ekonomik kavram” olarak tanımlar (Kenton, 2017:1). Enerji ekonomisindeki arz kavramı tam olarak Kenton’un tanımı gibidir. Enerji ekonomisinde arz büyük önem taşımaktadır çünkü arzın olmadığı veya arzın kısıtlı olduğu hiçbir döngüde sağlıklı bir ekonomik sirkülasyondan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle enerji ekonomisi için son derece önemli olan arz olgusunun güvenliği de hayati önem taşımaktadır.

Enerji piyasasında arz güvenliği; arz kaynaklarının sistemin talebini istenilen miktar ve kalitede karşılayabilme kabiliyeti olarak açıklanabilir. Ayrıca bu kaynakların ürettiği enerji türlerinin talebe göre kısa, orta ve uzun vadede sistem ihtiyacını sürekli ve öngörülebilir maliyetlerle sağlamak, ani değişikliklere karşı sistemin istikrarını sağlamak ve artan talebi karşılamak da enerji arz güvenliği kapsamına girer (Ekoenerji, 2017). Bu tanımlama mevcudiyet ve ödenebilirlik kavramları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Zira enerji kaynağının mevcudiyetini onu üreten aktör olan arz mercii sağlarken bu mercinin talebi oluşturup arzını güvence altına almak için fiyatlamalarında belirli standartlara uyması da önemli bir gerekliliktir.

Herhangi bir enerji kaynağının istenilen zaman aralığında, istenilen kalitede ve miktarda ortalama piyasa fiyatlarında bulunabilir olması enerji arz güvenliğinin kilit noktalarıdır. Bu şartları sağlayan herhangi bir arz mercii dış etkenlerden kaynaklanan bir durum olmadığı sürece ürettiği enerji kaynağını pazarlamakta günümüz şartlarında problem yaşamaması muhtemel değildir. Arz döngüsünü ana şartları sağlayıp başlatan arz mercilerinin enerji piyasasında ne denli güce sahip oldukları geçmişte yaşanan örneklerle de kanıtlanmıştır. Bu da enerji arzının stratejik bir güç olarak kullanılabileceğinin altını çizmektedir. 1973 yılında yaşanan OPEC petrol krizi bu durumu örneklemek açısından önemlidir. OPEC, 1960'larda büyük petrol üreten ve ihraç eden ülkeler tarafından kurulan ve kendine; üye devletlerin petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmek, ihracatçılara güvenli, adil ve istikrarlı bir fiyat sunmak, ithalatçı ülkelere düzenli ve ekonomik petrol sağlamak ve sektöre yatırım yapan sermaye gruplarının çıkarlarını korumak şeklinde bazı misyonlar edinen bir forumdur. Üye ülkelerinin petrol fiyatları ve ihracat kotalarının tartışıldığı bu forum, enerji piyasasındaki hareketlilik ve enerji kaynaklarına özellikle de petrole olan talebin artması üzerine, geçmişte çok etkili bir petrol karteli örneği vermiştir. Petrol piyasasında fiyat düzenlemesinde önemli bir aktör haline gelen OPEC, her geçen gün gücünü artırmıştır (Öztürk&Saygın, 2017).

Çoğunlukla petrol zengini Arap ülkelerden oluşan bu forum kurulduğu gün edindiği misyonları artan enerji talebi ve kaynak arayışı sayesinde değiştirmiş ve geliştirmiştir. Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği devasa gücün farkına varan OPEC 1973'te meydana gelen Arap-İsrail savaşı sonucunda petrolü Batı'ya karşı bir silah olarak kullanmaya karar vermiş ve dünya enerji piyasasında « OPEC petrol krizi » olarak bilinen büyük bir krize neden olmuştur. Ocak 1973'te varil başına 2.59 dolar olan petrol fiyatları Ekim 1973'te 5.11 dolara, Ocak 1974'te 11.65 dolara yükselmiştir (Öztürk&Saygın, 2017). Bu kriz enerji arz güvenliğinin dünya çapındaki öneminin vurgulanması açısından çarpıcı bir örnektir. Zira Arap-İsrail Savaşlarının neden olduğu krizden bu savaşla direkt alakalı olmayan diğer aktörler de zarar görmüştür. Petrol fiyatlarının kısa sürede bu denli yükselmesi özellikle sanayisi gelişmiş ama kaynaklar bakımından sıkıntı yaşayan

ve OPEC ülkeleriyle ciddi enerji ticareti hacmine sahip olan Japonya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinin endüstriyel üretimini olumsuz etkilemiş ayrıca fiyatlardaki dalgalanmalar küresel piyasada da ciddi kayıplara sebep olmuştur.

OPEC'in neden olduğu petrol krizi küresel piyasalarda ciddi farkındalıklar yaratmıştır. Derin sistematik değişikliklere yol açan bu kriz öncelikle piyasanın petrole bakış açısını değiştirmiş ve bu kaynağın sistemi kilitlemeye dahi yetecek gücünün olduğunun farkına varılmıştır. Öte yandan petrol?-dolar endeksinin dünya pazarındaki önemi petrole ve dolayısıyla enerjiye bağımlı ülkelerin acı tecrübeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu krizin petrol üreten ülkeler ve OPEC açısından sonucu ise özgüven artışıdır. Zira bu kaynağa sahip ülkeler yaşadıkları tecrübe vesilesiyle stratejik manada bir anda hem askeri, hem siyasi hem de ekonomik dengeleri değiştirebilecek caydırıcı bir kaynağa sahip olduklarının farkına varmışlardır. Petrol krizinin hem enerjiyi talep eden enerji bağımlısı ülkeler hem de enerjiyi arz eden üretici ülkeler açısından doğurduğu sonuçlar 1973'den sonra dünya piyasasında birçok taşı yerinden etmiş ve yeni stratejilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu durumun enerji piyasasına yansımaları alternatif kaynaklara yönelim şeklinde gerçekleşmiştir.

Doğal gaz; enerji piyasalarında, enerji arz güvenliği açısından kritik öneme sahip kaynaklardan bir diğeridir. Özellikle “1973 petrol krizinden” sonra, enerji sektörü ile ilişki içerisinde olan tüm küresel aktörlerin enerji kaynaklarının önemini farkına varması ve alternatif kaynaklara olan yönelim doğal gaza olan piyasa yaklaşımını değiştirmiştir. Artık petrole alternatif olarak görülen doğal gazın talebin küresel anlamda artması, doğal gazda da benzer bir arz krizi olasılığını güçlendirmiştir. Bu durum, doğal gaz zengini önemli bir ülke olarak dünya enerji piyasalarında varlığını sürdüren Rusya'nın Avrupa Birliği (AB) ile siyasi veya diplomatik sorunlarının, doğal gaz arzına yansımaları ile kanıtlanmaktadır. Öte yandan Rusya ile Ukrayna arasındaki krizin silahlı çatışma düzeyine ulaşması, özellikle Avrupa ülkeleri için doğal gaz arz güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmiştir ve etmeye devam edeceği de öngörülmektedir.

Doğal gaz hem petrole ciddi bir alternatif olması hem de içeriği nedeniyle çevreye daha az zarar vermesi nedeniyle kullanımı gittikçe artan bir kaynak haline gelmiştir. Depolama ve iletiminin petrole göre nispeten daha zor olması nedeniyle sıvılaştırılmış şekilde de transferi gerçekleştirilebilen doğal gaz petrolde sonra en fazla kullanılan kaynak durumundadır. Fakat doğal gazın dünyadaki rezerv dağılımının petrole göre daha geniş alanda olması arz alternatifleri açısından çeşitli fırsatlar yaratmakta ve doğal gaz arz ve talep dengesini olumlu etkilemektedir. Zira Rusya tarafından piyasada herhangi bir arz krizi oluşturulması durumunda talep mercilerinin Katar ve İran gibi önemli doğal gaz üreticilerine yönelip ihtiyaçlarını giderme gibi bir alternatifleri mevcuttur (Erkan, 2014). Doğal gaz piyasasında petrolde olduğu gibi bir kartelleşmenin olmaması doğal gaz açısından enerji arz güvenliği konusunda küresel piyasa için rahatlatıcı bir durumdur. Fakat bu durum tam bir arz garantisi anlamına gelmemektedir. Zira ekonomiye konu olan her türlü meta üzerindeki stratejik hesaplar anlık olarak değişebilir özelliktedir.

Petrol ve doğal gaz başta olmak üzere nükleer enerji, güneş enerjisi, hidro enerji ve rüzgâr enerjisi gibi fosil ve yenilenebilir bütün enerji kaynakları enerji arz güvenliğinin birer konusudur. Birbirlerine alternatif olma ve birim maddeden üretilebilecek enerji miktarı açısından farkları olan bu kaynakların çeşitli sektörlerdeki üretim süreçlerinin başlangıcında önemleri büyüktür. Enerji güvenliği olgusunun en kapsayıcı dalı olan enerji arz güvenliğinin, uluslararası sistemde hem siyasi hem de ekonomik anlamda taşları yerinden oynatacak düzeye geldiğini söylemek mümkündür; ancak enerji talep güvenliği ve enerji geçiş güvenliği gibi enerji güvenliği kollarının, enerji arz güvenliği ile eşit öneme sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü arz güvenliğinden bahsedebilmek için mevcut bir talep ile arz arasındaki talep ve bağlantıların varlığı önemlidir.

1.1.2 Enerji Talep Güvenliği

Talep, “satın alma kapasitesiyle desteklenen bir tür mal veya hizmete yönelik arzudur”(Demand, 2019:1). Talep fenomeni tanımında belirtilen

satın alma kapasitesi; satın alma gücünü ve malları vurgular. Hizmetler arz olgusunu vurgular. Bu, arz ve talep arasında bir tamamlayıcılığın varlığının bir göstergesidir. Ama aslında talep arzdan bağımsızdır; fiyat, gelir, nüfus ve kişisel tercihlerin talebi oluşturan ana faktörler olduğu açıktır. Bu faktörlerden bazılarının arzdan etkilendiği tartışılmaz bir gerçektir. Aslında talebi oluşturan unsurların bir kısmı bağımsız, bir kısmı arz etkisinde olduğu için bu durum arz-talep dengesinin kurulmasını gerekli kılmıştır. Arz ve talep dengesinin olmadığı herhangi bir piyasada etkin bir ekonomik yönetimden söz etmek mümkün değildir. Etkin ve esnek bir piyasa ortamı için arz ve talep dengesinin sağlanması ana gerekliliktir (Dinçer, 2017).

Enerji piyasasında da durum bu şekildedir. Piyasa tarihi göz önünde bulundurulduğunda fiyat dalgalanmalarının arz ve talep dengesinin çeşitli nedenlerle sarsılması dolayısıyla meydana geldiği görülmektedir. Örneğin OPEC'in sebep olduğu arz krizi petrol fiyatlarını arttırırken doğal gazın önemli bir alternatif enerji kaynağı olarak kullanımının artması petrol fiyatları açısından dengeleyici bir unsur olmuş ve bu durum petrol konusundaki arz-talep dengesinin zamanla karar noktaya ulaşmasına sebep olmuştur. Öte yandan teknolojik gelişmeler ve artan üretimin alternatiflere yönelimi daha da arttırması sebebiyle özellikle nükleer enerjiye ve yenilenebilir enerji kaynaklarına olan yönelim de enerji piyasasında arz-talep dengesine yönelik yeni stratejilerin ortaya konulması gerekliliğini göstermiştir. Zira arz güvenliği sağlandığı halde talep oluşmazsa enerji piyasasında fiyat dalgalanmalarının ve farklı fiyatlama stratejilerinin oluşması kaçınılmazdır.

Enerji arz güvenliği ve talep güvenliği arasındaki temel fark iki taraftaki aktörlerin yani arz ve talep mercilerinin, aynı metayı farklı yönleriyle güvenleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Arz mercileri için kaynağın mevcudiyeti önemliken talep mercileri yani enerji bağımlısı aktörler için kaynağın erişilebilirliği, ödenebilirliği ve kabul edilebilirliği önem taşımaktadır. Zira arz mercileri ellerinde bulunan kaynağa pazarda nispeten daha kolay müşteri bulabilirken talep mercileri bu kıstaslar nedeniyle arz kaynağı bulmakta zorluk yaşayabilirler. Bu duruma uygulanan ambargolar nedeniyle İran petrolünün daha çok Asya bölgesine ihracı keza İran'daki

doğal gaz kaynaklarının bütün piyasaya eşit şekilde pazarlanamaması ve yine çeşitli dönemlerde uygulanan ambargolar nedeniyle Katar'ın doğal gaz kaynaklarını pazarlamada yaşadığı sıkıntılar bu duruma verilebilecek örneklerdir.

Küresel enerji sektöründe, çok çeşitli ve coğrafi olarak dağınık olan enerji kaynakları, talep açısından erişilebilirliğin önemini artırmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi kaynaklara yakınlığın maliyetlere olumsuz etkisi nedeniyle sektörde siyasi veya askeri mücadele içinde olan aktörlerin birbirleriyle enerji kaynağı ticareti yapabildikleri görülmektedir. Bunun nedeni, enerji ticareti sırasında aktörlerin profesyonel yaklaşımı değil, kaynak maliyetlerinin doğurduğu gerekliliktir. OPEC petrol krizinde Japonya'nın OPEC ülkeleriyle kurmaya çalıştığı yakın diplomatik ilişkiler, bu durumun en önemli örnekleri arasında yer alır. Bu örnek incelendiğinde, OPEC kaynaklı arz krizinin aynı zamanda bir talep krizi olarak tezahür ettiği açıktır. Petrol fiyatlarındaki artış ve petrol arzındaki azalma, petrol talebinde bulunan ülkeler için petrol arzını imkânsız hale getirmiş ve talebi düşürmüştür. Dolayısıyla ödenebilirliğin de talep güvenliği üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu söylenebilir. Talep mercilerini enerji kaynaklarına bağımlılıkları nedeniyle maliyetler açısından zor durumda bırakmaya yönelik kullanılacak bir diğer ve daha yakın tarihli örneği, Avrupa ile Rusya arasındaki doğal gaz ticaretidir (Korteweg, 2018).

Avrupa ülkeleri ihtiyaç duydukları doğal gazın çoğunu Rusya'dan tedarik etmektedirler. Rusya ile geçmişte yaşanan siyasi veya diplomatik gerilimler Rusya'nın doğal gazı stratejik bir hamle olarak kesmesiyle sonuçlanmış ve doğal gaz arzının güvenliği ciddi şekilde sarsılmıştır. Rusya elindeki kaynakları stratejik bir hamle olarak kullansa da, Avrupa gibi büyük bir pazardan gelen talebi riske atmıştır. Bu durumda enerji talep güvenliği de sarsılmıştır. Sonuç olarak Avrupa ülkeleri tedarik alternatiflerine odaklanmaya başlarken, Rusya bu alternatiflerin önüne geçmek için yeni stratejiler ve projeler üretmek zorunda kalmıştır (Korteweg, 2018).

Özetle arz güvenliği sorunlarının neden olduğu talep güvenliği sorunları enerji piyasasını niceliksel olmaktan çok niteliksel olarak etkilemektedir.

Çünkü verilen örneklerde bahsedilen enerji kaynaklarının eski veya yeni alternatifleri vardır. Çalışmanın ilk bölümlerinde de belirtildiği gibi enerji kaynakları teknolojik gelişmeler nedeniyle çeşitli alternatiflere kavuşmuşlardır. Bazı enerji kaynaklarının özel önemi ve bazı enerji üreticilerinin muazzam kaynakları olmasına rağmen, dünya piyasasında enerji talebi gün geçtikçe artmıştır, bu artış önlenememekte ve yeni alternatiflerin bulunması ve kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Kısacası üretim süreçleri devam ettikçe enerji talebi hiçbir zaman ortadan kalkmayacak, çeşitli arz krizlerine rağmen azalsa bile farklı kaynaklarla ikame edilebilecektir. Bu durum, enerji piyasası açısından enerji talep güvenliğinin ne denli önemli olduğunun en somut kanıtıdır.

1.1.3 Enerji Geçiş Güvenliği

Küresel ekonomi, çeşitli katkılar sunan tüm paydaşları ile her geçen gün daha da gelişmektedir. Yeni sektörler ve yeni kavramlar bu gelişme trendi nedeniyle küresel ekonomide yerini almaktadırlar. Ana kavramların arz ve talep olduğu, ana aktörlerin üretici ve tüketici ülkeler olduğu ekonomik düzen, gelişip büyüdükçe kendi içinde birçok ara aktör ve kavramda yer edinmiştir. Arz ve talep kavramları mikro ve makro düzeylerde kavramlar hala ana kavramlardır; ancak tedarik mercii ile talep mercii arasındaki bağlantının önemi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Günümüz ekonomik düzeninde, bu iki otorite arasındaki ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek için arz ve talep otoriteleri arasındaki ekonomik faaliyetleri tamamlayacak bir dizi kavram geliştirilmiştir.

Küresel ekonomide arz ve talep kavramlarını tamamlayan önemli kavramlardan biri taşımacılıktır. Nitekim ticaretin başlangıcından itibaren ekonominin bu boyutlara ulaşması ile mevcut taşımacılık faaliyetleri daha da önem kazanmıştır. Ulaşım faaliyetleri gelişen teknoloji ve artan ticari fırsatlar nedeniyle günümüz seviyesine ulaşmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte taşımacılık faaliyetleri gelişmiş ve arz-talep mercileri arasındaki mesafeler süreç bazında kısaltılmıştır, mal ve hizmetlerin bir yerden başka bir yere daha kısa sürede ve daha az zararla taşınması ticari ve ekonomik

manada küresel çapta hacimsel bir artışa sebep olmuştur. Bu durum, her türlü ürün ve hizmetin tedarik zincirine girmesini sağlamış ve alternatifleri çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlilik nedeniyle artan fırsatlar, insanları ve pazarı her zaman daha fazlasını talep etmeye yöneltmiştir. Böylece teknoloji ile gelişen ekonomik sektörler teknolojinin gelişmesini talep etmiş ve teknolojik gelişmeler bu yönde ilerlemiştir. Bu açıdan bakıldığında, teknoloji ve ekonominin pozitif bir korelasyon içerisinde bulduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ulaştırma imkânlarının gelişmesi ve mesafelerin kısalması enerji sektörüne de son derece olumlu yansımıştır. Bu yansıma iki şekilde olmuştur: Birincisi; enerji kaynaklarının transferi kolaylaşmış, deniz ve kara yollarından gerçekleşen tanker taşımacılığı ve boru hatları vasıtasıyla yapılan taşımacılık hem petrol hem de doğal gaz kaynaklarının daha geniş coğrafyalara daha kısa sürede ulaşmasını sağlamış ve buna bağlı olarak enerji ticaretinin hacmi artmıştır. Ulaşım sektöründeki gelişmelerin enerji sektörüne olan ikinci yansıması ise kaynak kullanımını boyutunda gerçekleşmiştir. Ulaşım araçlarının hareket edebilmesi için gereken enerjinin de çoğunlukla petrolden elde edilmesi petrolün enerji sektöründeki öneminin yanı sıra ulaşım sektöründe de kritik bir önem kazanmasına neden olmuştur (Başlangıç, 2015).

Ulaşım sektöründe yaşanan tüm bu gelişmeler ve enerji piyasasına yansımaları enerji güvenliği konusunu da etkilemiştir. Zira ulaşım ağının genişliği ve gelişmişliği sürdürülebilir enerji ticareti ve arz-talep mercilerinin sağlıklı bağlantısı için yeterli olmamakta, aynı zamanda enerji nakline konu olan her türlü geçiş vasıtasının güvenliğinin de bir şekilde sağlanması gerekliliğinin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta artan teknik imkânlar taşıma kapasitelerini de arttırmış olduğundan enerji geçiş güvenliği konusunda yapılacak küçük bir hatanın ekonomik manada ciddi maliyetler doğurma ihtimaline karşı bu konuda alınacak önlemlerin üst düzeye çıkarılması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Enerji geçiş güvenliği birçok dış etkenin etkisi altında olan ve enerji güvenliği olgusunun bütün aktörlerinin sorumluluğunda olan bir enerji güvenliği dalıdır. Zira enerji

kaynağını arz eden, talep eden ve geçişi konusunda inisiyatif alan aktörlerin tümü bu kaynağın güvenliğinden sorumludurlar. Bu durum enerji geçiş güvenliğinin neden arz güvenliğinden bağımsız olarak farklı ve daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğinin kanıtlarından sadece biridir.

Enerji kaynaklarının üretildikleri bölgeden kullanılacakları bölgeye transferi pek çok şekilde gerçekleştirilebilir. Ulaşım imkânları yeterli olduğu sürece, enerji kaynaklarının taşınmasında tüm ulaşım araçlarının kullanılması mümkündür; fakat diğer bütün ticari malların taşınmasında olduğu gibi enerji kaynaklarının taşınmasında da nakliye maliyetleri dikkate alınmaktadır. Bu nedenle imkânlar elverdiği sürece en düşük maliyetli taşıma yöntemlerinin kullanılmasına özen gösterildiğinden her enerji kaynağı için farklı nakliye metodlarını gözlemlemek mümkündür (Başlangıç, 2015). Bu durum bazen coğrafi koşullar, bazen ulaşım imkânları ve bazen güvenlikle ilgili sorunlar nedeniyle değişmektedir. Tüm bu sorunları enerji geçiş güvenliği başlığı altında incelemek mümkündür.

Teknik ve doğal faktörlerden kaynaklanan enerji geçiş güvenliği sorunlarının, sorunların üstesinden gelmek nispeten kolay olduğundan enerji güvenliğini derinden etkileme potansiyeline sahip olduğu söylenemez; ancak insan faktörlerinin neden olduğu sorunlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Günümüzde enerji taşımacılığı temelde iki şekilde gerçekleştirilmektedir: Bunlar boru hattı taşımacılığı ve tanker taşımacılığıdır (Başlangıç, 2015). Yaygın olarak kullanılan petrol ve doğal gaz gibi kaynakların sıvı ve gazlı olması bu iki taşıma metodunun yaygın kullanımına sebep olmuştur.

Petrolün taşınması için hem tanker hem de boru hattı taşımacılığı kullanılmaktadır. Kaynakların coğrafi konumu ve ulaşım türüne bağlı olarak değişen maliyetler, ulaşım şeklini belirleyen temel faktörlerdir. Son yıllarda artan çevre ve denizlerdeki güvenlik sorunları nedeniyle boru hatlarıyla petrol taşımacılığı daha yaygın hale gelmiştir. Bununla birlikte, AB ve Japonya gibi önemli enerji ithalatçıları, coğrafi konumları nedeniyle enerji kaynaklarını deniz yoluyla tedarik etmektedir (Apicorp, 2016). Bu ithalatçı aktörlerin kaynaklarını kKörfez ülkelerinden sağladıkları göz önüne alın-

duğunda, ulaşım metotlarının maliyetler açısından daha ekonomik olduğu söylenebilir. Petrolde olduğu gibi, doğal gaz için hem tanker hem de boru hattı taşıma yöntemleri kullanılabilir; ancak gerekmedikçe tanker taşımacılığı tercih edilmez. Çünkü doğal gazın tanker taşımacılığına uygun hale getirilmesi için sıvılaştırılması ve varış noktasında yeniden gazlaştırılması gerekmektedir. Bu tür işlemler kaynak maliyetlerini artıracığından, doğal gaz genellikle boru hatları ile temin edilmektedir. Ancak, Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG- Liquefied Natural Gas), doğal gaz ticaretine önemli bir alternatiftir. Geçmişte yaşanan doğal gaz arz krizlerinde yüksek miktarda doğal gaz talep eden ülkeler ihtiyaçlarını LNG şeklinde karşılamışlardır. Bu alternatif kaynak maliyetleri açısından çok fazla tercih edilmese de kriz yönetimi durumlarında önemli bir imdat valfidir.

Bu tür krizlere en yakın örnek; özellikle 2010 sonrası dönemde Rusya'nın elindeki doğal gaz kaynaklarını çeşitli siyasi sebeplerden ötürü Avrupa ülkelerine karşı stratejik bir silah olarak kullanmasıdır. Rusya'nın bu davranışına karşın enerji bağımlısı Avrupa ülkeleri tedarik rotalarını Katar, Afrika ve ABD'ye çevirmiş, bu durum hem yeni enerji rotalarının oluşmasına hem de enerji piyasasında arz talep dengelerinin değişmesine yol açmıştır (Apicorp, 2016). Uluslararası enerji piyasasında özellikle doğal gaz açısından büyük bir değişime neden olan bu durum, enerji merkezi haline gelen ülkeler veya bu potansiyele sahip ülkelerin, kaynakları olmasa bile enerji kaynaklarının taşınmasında önemli rol oynadıkları için enerji geçiş güvenliği açısından büyük önem taşıdığına bir kanıttır. Bölgesel veya küresel anlamda enerji kaynaklarının taşınmasında güzergâh ülkeleri, enerji geçiş güvenliğinde ciddi görevler üstlenmektedir.

Geçiş ülkeleri enerji kaynaklarına sahip olmadıkları halde, küresel enerji piyasasında enerji kaynaklarının geçişi nedeniyle büyük öneme sahip aktörler haline gelmişlerdir. Bu ülkeler kıtaların çıkış noktaları olmaları, enerji kaynaklarının üretim merkezlerine komşu olmaları ve enerji geçişini güvenli ve sağlıklı bir şekilde sağlamak için yaptıkları altyapı yatırımları nedeniyle önem kazanmışlardır. Türkiye bu ülkelere verilebilecek en somut örneklerden biridir. Üç kıtayı birbirine bağlayan köprü olması,

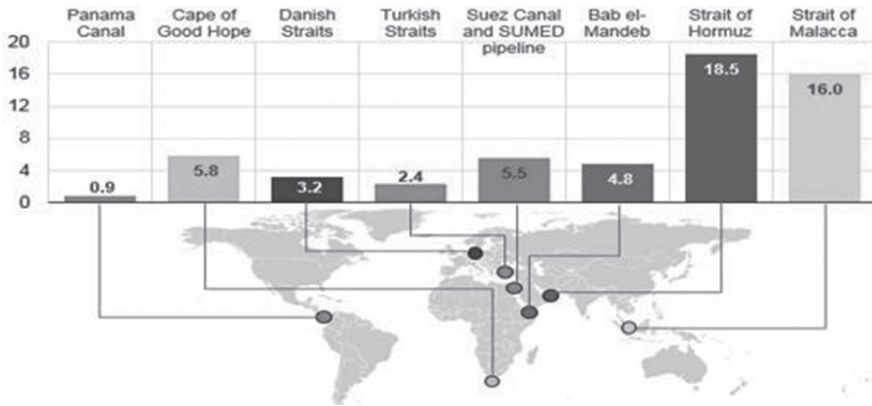
stratejik boğazlar olan Çanakkale ve İstanbul boğazlarına sahip olması ve enerji piyasasında dinamik rol oynaması, Türkiye'ye bu özelliği kazandırmıştır. Ayrıca yoğun nüfus ve artan enerji tüketimi de Türkiye'nin bu özelliği kazanmasının diğer nedenleridir. Türkiye, tüm bunların yanı sıra kıtalararası enerji geçişi ile ilgili uluslararası projelerde de stratejik bir yere sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi, jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye, enerji güvenliği açısından dünya enerji piyasasında önemli bir yere ve avantaja sahiptir (Karagöl ve Ark.,2016). Bu durumun, enerji güvenliğine olan ilginin günden güne artması nedeniyle uluslararası politikada Türkiye'ye sağlayacağı avantajlar enerji ticaretinin hacmi ile doğru orantılı seyretmektedir. Türkiye, önemli bir enerji geçiş ülkesi olarak, dünya politikasında enerji güvenliği konularında merkezi ülkelerden biri olmak için çeşitli nedenlerle kazandığı avantajlarını çeşitli projelere iştirak etmek suretiyle arttırmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin ana aktör olarak yer aldığı bazı projeler, dünya enerji piyasasını derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Bu projelerden bazıları TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi) ve Türk Akımı projeleridir. Azerbaycan gazının TANAP ile Avrupa pazarına ulaştırılması, Rus gazının da alternatif bir Türk akımı ile Avrupa'ya ulaştırılması ile çeşitli arz merkezleri oluşturulacaktır. Bu projelerin tam başarı ile hayata geçirilmesi halinde, enerji geçişi ile ilgili alınan tedbirler ile potansiyel enerji arz veya talep krizlerinin önüne geçilecektir (İlter ve Kınık, 2017). Bu projelerin bir sonucu olarak Türkiye, piyasaya arz edecek yeterli enerji kaynağına sahip olmadan muhtemelen enerji piyasasında yarı-arz eden ülke kimliği kazanacaktır (İlter ve Kınık, 2017). Ancak bunu gerçekleştirmek için Türkiye'nin enerji güzergâhlarındaki güvenlik önlemlerini artırması ve depolama kapasitesini artırması gerekmektedir. Özellikle güvenlik sorunları ve boru hattı güzergâhlarına yönelik terör tehdidi, enerji güzergâhlarının güvenliği açısından ülkenin en büyük sorunlarından biridir. Bu nedenle Türkiye için enerji geçiş güvenliğinin sağlanmasının maliyeti stratejik konuma ve enerji arz mercilerine komşu olmasına rağmen artmıştır.

Sonuç olarak, tüm enerji stratejileri dikkate alındığında, enerji geçiş güvenliği kavramının enerji güvenliği açısından çok kritik bir anlama sahip

olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi, enerji geçiş güvenliği sadece kendi içinde anlamlı olmakla kalmayıp, aynı zamanda talep ve arz güvenliği olan diğer enerji güvenliği fenomenleriyle yakından ilgili olduğu için enerji güvenliği sistematığında de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca enerji geçiş güvenliğinin enerji güvenliğinin 4 temel kavramının tamamını doğrudan etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Çünkü mevcudiyet, ödenebilirlik, erişilebilirlik ve kabul edilebilirlik şeklinde ortaya çıkmış bu kavramlar, enerji kaynağının bir yerden başka bir yere taşındığı güzergâhın herhangi bir noktasında herhangi bir olguyla doğrudan ilgili olabilecek kavramlardır.

Grafik 1. Dünya deniz petrol sınır noktaları üzerinden günlük geçiş hacimleri

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/>

Sonuç

Güvenlik olgusu insanlık tarihiyle paralel gelişen bir olgu olduğundan zamanla çeşitli sektörlere ayrılmış ve kendi içinde yeni konseptler oluşturmuştur. Uluslararası güvenlik de oluşan bu yeni konseptlerin en kapsayıcı olanlarından. Zira küreselleşme nedeniyle beşeri faaliyetlerin dünyanın her bölgesine hızlıca yayılması bu faaliyetlerin birer güvenlik objesi haline almasına sebep olmuştur. Buzan öncülüğünde Kopenhag okulunda

geliştirilen güvenlikleştirme konsepti sayesinde de uluslararası düzende de-
ğiştirici veya geliştirici etkiye sahip neredeyse bütün metaların güvenliği
konusundan bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Enerji güvenliği de aslında var olan; fakat literatürde belirli bir zaman-
dan sonra tartışılmaya başlanan önemli bir uluslararası güvenlik konsepti-
dir. Literatürde çoğunlukla enerji arz güvenliği şeklinde yer edinse de bu
çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulandığı üzere talep ve geçiş olgu-
larının da bir güvenlikleştirme sürecine sokulması ve ayrı ayrı incelenmesi
hem enerji güvenliği literatürü hem de dünya enerji piyasası için oluşturu-
lacak projeksiyonlar açısından kritik öneme sahiptir. Zira enerji güvenliği
konusunda dünya piyasasında yaşanan değişiklikler ve gelişmeler sonucu
sadece arz mercilerinin değil piyasanın bütün paydaşlarının söz sahibi ol-
duğu görülmektedir.

Talep olmadan arzın bir anlamı olmayacağı gibi arz ve talep mercileri
arasındaki bağlantının sağlıklı bir şekilde sağlanamamasının da ticareti son
derece kötü etkileyeceği göz önünde bulundurulursa bu üç olgunun ayrı
ayrı incelenerek enerji güvenliği konusunda tümevarım tekniğiyle araştı-
maların ve incelemelerin yapılması gerektiği hususu da aşikârdır. Bu çeşitli
kollara sahip diğer bütün ticari metalar için de geçerlidir. Herhangi bir
olgu hakkında işlevsel bir araştırma ancak ve ancak kapsamlı ve ayrıntılı bir
inceleme akabinde ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

Anlar, A., (2017), Farklı Bakış Açıları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici Transit Ülkeler: Türkiye Örneği, Doi: 10.18092 Kaynak: Dergipark. Gov.Tr, 15.09.2020.

Alpar, A. (2013). Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2013, 2(1), 79-106.

APEREC (2007), Report: A Quest For Energy Security In The 21st Century- Resources And Constraints, bu rapor www.ieej.or.jp/aperc, adresinden 14.09.2020 tarihinde alınmıştır. ISBN 978-4-931482-35-7

Apicorp, (2016), Competition Stiffens For Mena Lng Exporters, , Arab Petroleum Investments Corporation, Apicorp Energy Research, Vol. 02 No. 01 | October 2016

Başlangıç, Ö.,(2015), Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri Ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı 2015-Dr-006, Kaynak: <http://adudspace.adu.edu.tr>. 17.09.2020

Baylis, John, (2008)“Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008). 69-85.

Birdişi, Fikret. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik Dönemi, Güvenlik Bilimleri Dergisi. 231-256. 10.28956/gbd.696034.

Buzan, B. G., Wæver, O., & De Wilde, J. H. (1998). Security: A New Framework for Analysis. London / Boulder, Co: Lynne Rienner.

Demand, (2019), Demand. Businessdictionary.Com. Retrieved Sept. 17, 2020, From Businessdictionary.Com.

Diñer, M.Z., (2017), Sermaye ;Piyasası Lisanslama Sınavları Çalışma Notları, Ders Kodu: 1008 Sermaye Piyasası Faaliyetleri Düzey 3.

EIA, (2018), Dünya deniz petrol sınır noktaları üzerinden günlük geçiş hacimleri U.S Energy Information Administration, 19.09.2020.

Enerji Ekonomi ve Politika arasındaki ilişki PolicyScientific Figure on research Gate Available Kaynak:<https://www.researchgate.net/figure/Element-of-energy-security-Cambridge-Insight> http://www.cambridgeinsight.com_fig1_313829200 17.09.2020.

Erkan , A.Ç,(2014),Küresel Doğal Gaz Krizlerine Karşı Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması Ve Enerji Arz Güvenliği İçin Kriz Yönetimi Karadeniz Technical University Institute Of Social Sciences Journal Of Social Sciences, Issue.7 , Issn 2146 – 3727, <http://www.ktu.edu.tr/sbedergisi>, Erşim Tarihi:17.09.2020.<https://dergipark.org.tr/download/article-file/261292>,

International Energy Agency (IEA) (2019), Energy Security, 14.09.2020 tarihinde <https://www.iea.org/areas-of-work/energy-security> adresinden alınmıştır.

İlter, E., Kınık, H., (2017), Türkiye'nin Enerji Denklemi:Trans Anadolu Doğal gaz Boru Hattı Ve Türk Akımı,International Journal Of Economic And Administrative Studies, Uiiid-İjeas, 2017 (18):185-200 Issn 1307-9832.

Karagöl, E.T, Ateş, S.A., Kaya S., Kızılkaya, M., (2016), Türkiye'nin Enerjide Merkez ÜlkeOlma Arayışı, Seta Yayınları 60 I. Baskı: 2016 Isbn: 978-605-4023- 66-0, Copyright © 2016.

Kenton, Will. (2017), Supply, Erşim Tarihi: www.investopedia.com/Terms/S/Supply updated:15.12.2017, Accesing Date:17.09.2020

Korteweg, R., (2018), Energy As A Tool Of Foreign Policy Of Authoritarian States, in Particular Russia, Requested By The European Parliament's Committee On Foreign Affairs. Retrieved From: [Http://Www.Europarl.Europa.Eu](http://Www.Europarl.Europa.Eu), Erşim Tarihi:17.09.2020, Isbn 978-92-846-2850-6 |Doi:10.2861/219796.

Miş, N.. (2014). Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi . Akademik İncelemeler Dergisi, 6 (2) , 345-381 . Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1548/19025>

Öztürk, S., Saygın S., (2017), The Economic Effects Of The 1973 Oil Crisis And Stagflation Case, Bjs Balkan Journal Of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi Volume/Cilt 6 Issue/Sayı 12.

Therien, Jean-Philippe, (1999), “Beyond the North-South Divide: The Two Tales of World Poverty”, Third World Quarterly 20.4.

Extended Summary

The concept of security, which has left its mark on the history of humanity in various ways, and all the events related to this concept, continue to be valid today and are sometimes experienced almost as in the past. This concept, which has given direction to history at certain points, has found its place as a sub-branch in many areas of the literature, even after a certain period, all objects, with the concept of securitization has become the subject of security. With the introduction of this concept into the literature, many new security concepts, especially human security, have been discussed in the discipline of international relations.

The energy phenomenon; Due to the energy need based on rapidly increasing technological developments day by day, it has been and continues to be in the interest of all security branches within the scope of both national security and international security. In particular, economic security; military and political security also included the security of the energy phenomenon and the materials related to this phenomenon. Because energy security is of critical importance for all sectors that have any connection with the phenomenon of energy. In this context, it is obvious that energy security should be one of the main research topics both in social science disciplines and especially in the discipline of international relations.

Almost all of the researches that emerged with the awareness of energy and the security of this commodity investigated energy security under the name of energy supply security, and the literature was mostly formed in the context of energy supply security. However, although energy supply security is of critical importance, apart from supply in the energy market; There are also critical points regarding demand and transition. Therefore, instead of examining energy security only on the axis of supply security and including demand and transition security under this heading, it is important for the energy security literature to examine the issue under three separate headings and focus on the details of each dimension as necessary.

Energy supply is of great importance in the energy market and it is almost the main issue in determining energy policies. In both local and international markets, actor behaviors in energy markets are mostly shaped by supply, and supply disruptions can cause various problems in the market. From this point of view, the importance of energy supply security is understood. Therefore, the issue of energy security is generally handled over security of supply, and the other dimensions of energy security have not been given sufficient attention in the literature. However, the security of demand and transit elements as well as supply is important for the energy market.

The stability of energy supply is directly related to the need for energy. There is a positive correlation between these two factors because the increase in the demand for energy also increases the supply within the framework of various policies or directs the demand authorities to meet their energy needs from different sources. Therefore, although the supply is important in the energy market, it will not make much sense if there is no demand, so the need to ensure the stability of the demand will arise. This is enough to emphasize the demand security dimension of the energy market.

Energy supply and demand stand out as the two basic elements that make up the energy market, and ensuring the security of these two elements is of great importance. However, as much as the importance of these two elements, the transit element connecting the two is also extremely important. The security of energy transfer, which is carried out in various ways between energy supply and demand authorities, in other words, energy transit security also emerges in this context. In terms of the sustainability of the stable relationship between supply and demand authorities, the dimension of energy transit security is extremely important in terms of the energy market, just as it is in supply and demand security.

Examining the issue of energy security not only in the context of supply security but also in terms of supply demand and transit security will contribute to the literature, as well as evaluating these three dimensions separately will make an important contribution to the market. Because,

known as the 4 basic concepts in energy security, which are constantly emphasized by various international organizations; It is extremely important to examine energy security in detail in terms of the sustainability of the concepts of availability, accessibility, acceptability and affordability. Energy supply security for availability, demand security for acceptability and affordability and transit security is evaluated in terms of accessibility, the phenomenon of energy security has been analyzed with all its dimensions, and it will be possible to create more healthy and functional strategies in terms of the market.

As a result, the functionality that an energy market, which is researched and analyzed with all its dimensions in an integrated manner, will be beneficial for humanity in many areas, both regionally and globally. It will be ensured that the lessons learned from the energy crises in the past are analyzed together with the dimensions of energy security, and the future analyzes will also have a healthier and more functional structure, thus shaping the energy market with strategies suitable for the requirements of the age. In today's world, where the need for energy sources is increasing day by day, and energy source alternatives continue to diversify, the need to produce functional energy policies has emerged. A detailed examination of energy security with its three dimensions not only lays the groundwork for the formation of functional policies, but also brings the discipline of international relations to an important level in the context of security policies, by means of revealing more clearly the strategic use of energy resources, which has become an important instrument in international politics by leading to new developments in energy security. will provide. In summary, the developments that will occur as a result of examining energy security in different dimensions are of critical importance to create future projections in terms of international relations and international security.

THE JUDGE'S DUTY TO CLARIFY THE CASE IN THE CIVIL TRIAL

Gizem Bal

Abstract

The judge will fulfill his duty of enlightenment within the framework of the claims of the parties and taking into account the principle of equality of the parties. However, this task can be fulfilled within certain limits. If the limits of the judge's duty to enlighten the case are violated, the judge may face some legal, criminal and disciplinary sanctions. In Article 31 of the Code of Civil Procedure, the duty of the judge to enlighten the case is regulated. If the judge is of the opinion that there are compelling situations for the clarification of the dispute, he may make explanations, ask questions, and request evidence to be presented to the parties about vague and unclear matters in material and legal terms. With the obligation to enlighten the case, the opportunity to facilitate the principle of being brought by the parties and the strict rules of the prosecution is given. The judge does not take into account the situations that the parties did not specify, did not present and did not use verbally, and does not remind that such situations should be taken into account. In addition, the duty of the judge to enlighten the case does not conflict with the principle of being brought by the parties, on the contrary, these principles overlap with each other.

Keywords: *The judge's duty to enlighten the case, the limits of the duty to enlighten the case, the material of the case*

MEDENİ YARGILAMADA HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİ

Gizem Bal*

Öz

HMK m. 31’de hâkimin davayı aydınlatma ödevi düzenlenmiştir. Bu hükmün getirilme amacı, tarafların sunmuş oldukları dava malzemelerinde eksiklerin, belirsizliklerin veya şüpheye yer vermesi nedeniyle hâkimin doğru hükme ulaşmasındaki engellerin önlenmesidir. Aydınlatma yükümlülüğü sayesinde hâkim, taraflara yöneltceği uygun sorunlarla belirsizlikleri ortadan kaldırma imkânı bulabilecektir ve sayede yargılamaya yön verebilecektir. Hâkim aydınlatma ödevi ancak belirli sınırlar dahilinde yerine getirebilir. Bu sınırları tarafların dilekçelerinde belirttikleri talep sonucuna göre karar vermek başında gelir. Sınırların kapsamını vakıaların genişletilmesi veya değiştirilmesi ile yeni delil sunulması da kapsamaktadır. Eğer ki hâkim uyumsuzluğun aydınlatılması için mecburi durumların oluştuğunun kanaatine varır ise taraflara maddi ve hukuki açıdan muğlak ve net olmayan hususlar hakkında açıklama yapabilir, soru sorabilir, delil sunulmasını isteyebilir. Davayı aydınlatma yükümlülüğü ile taraflarca getirilme ilkesinin ve iddia makamının katı kurallarını kolaylaştırma imkanına fırsat verilmiştir. Hâkim, taraf iddiaları çerçevesinde ve silahların eşitliği ilkesini göz önünde tutarak aydınlatma ödevini yerine getirecektir. Ancak bu ödev, belli sınırlar içerisinde yerine getirmelidir. Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırlarının ihlal edilmesi halinde, hâkim, bir takım hukuki, cezai ve disiplin yönünden yaptırımlarla karşılaşabilir. Hâkim tarafların belirtmediği, sunmadığını ve sözlü olarak sarfetmedikleri durumları dikkate almaz ve bu gibi durumların da dikkate alınması bususunda hatırlatma yapmaz. Ayrıca, hâkimin davayı aydınlatma ödevi, taraflarca getirilme ilkesi ile ters düşmemektedir, aksine bu ilkeler birbirleri ile örtüşmektedir. Bununlar birlikte, tarafın davayı aydınlatma yükümlülüğü ile hâkimin davayı aydınlatma ödevi arasında da kuvvetli bir bağ söz konusudur. Davanın açılması hak sahibinin tasarruf yetkisini kaldırmaz, kısıtlar yani taraflar aydınlatma ödevini zamanında ve usulüne uygun yerine getirmek zorundadır, hâkimin beklentisi de bu yöndedir. Teksif ilkesi ışığında davayı gözetmek zorundadır, hâkim ve tarafların vekilleri ellerindeki bütün imkânlarla davayı aydınlatmak, maddi gerçeği ortaya çıkarmakla yükümlüdürler. Hâkim, taraf iddiaları çerçevesinde ve silahların eşitliği ilkesini göz önünde tutarak aydınlatma ödevini yerine getirecektir. Ancak bu ödev, belli sınırlar içerisinde yerine getirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, aydınlatma ödevinin sınırları, dava malzemesi

* Avukat, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, av.gizembal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2305-2762>.

Bu makaleye atf için: Bal, Gizem. (2022). Medeni Yargılamada Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 70-96

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, medeni yargılama hukukunda hâkimin davayı aydınlatma ödevidir.

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi yargılamaya egemen olan ilkelerden biridir ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 31. maddesinde düzenlenmiştir.

Uygulamada ortaya çıkan birçok uyuşmazlıkta hâkim tarafından tarafların getirmiş olduğu dava malzemelerinin anlaşılmadığı veya yanlış anlaşıldığı sıklıkla görülmektedir.

Bu çalışmada, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin tanımı ile kavramlar açıklanmış ve bunların yanı sıra hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırları üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda çalışmada, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin, hâkim tarafından ihlali halinde başvurulabilecek kanun yolları ile tarafların hakları, hâkimin hukuki, cezai ve disiplin sorumlulukları incelenmiştir.

I. KAVRAMLAR

A. Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi

Medeni Usul hukukunda genel olarak geçerli ilkeler; tasarruf ilkesi, kendiliğinden harekete geçme ilkesi, taraflarca getirilme ilkesi, kendiliğinden araştırma ilkesi, teksif ilkesi, yargılamanın hâkim tarafından yürütülmesi ilkesi, doğrudanlık ilkesi, hâkimin delilleri değerlendirmesi ve aleniyet ilkesidir. Örneğin; HMK m.24' e göre özel hukuk ilişkilerinden doğan davalarda, yargılamaya ilişkin konuyu taraflar belirlemekte ve dava malzemesi de taraflar tarafından yargılamaya getirilmektedir, tarafların tasarruf yetkisi dava açıldıktan sonra da devam eder. Yine, davacı; dava açmada, davadan feragat etmede, kanun yoluna başvurmada ve bunlara benzer diğer usul işlemlerini yapmakta serbesttir (Karaaslan, 2016: 101). Özel hukuka dayalı hukuki ilişkilerde, taraflar kendi hakları üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir, bu yetki ihtilaftan önce başlar ve ihtilaf yargı makamının önüne

gelene ve ihtilafın yargı mercinin önünde görüldüğü anda da devam etmektedir. Taraflar dava konusu üzerinde irade serbestisine göre istedikleri şekilde tasarruf edebilecekleri gibi, dava açıldıktan sonra da bu yetkileri aynen devam etmektedir (Meriç vd., 2021: 24). Ancak, bu durum hâkimin re'sen araştırma yapması veya re'sen karar vermesi gereken hallerde geçerli değildir. Yani, kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda, hâkimin aydınlatma ödevinden bahsetmek doğru kabul edilmemektedir (Arslan vd., 2021: 165). Çünkü, bu davalarda hâkim, ne tarafların iddiaları ve talep sonuçlarıyla ne de yargılamaya getirmiş oldukları delillerle bağlıdır (Arslan vd., 2021: 165). Bu durum davayı aydınlatma ödevinin, asıl olarak, taraflarca getirilme ilkesinin söz konusu olduğu davalarda önem taşıdığını göstermektedir (Arslan vd., 2021: 165).

Özetle, hâkimin davayı aydınlatma ödevi taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda mevcuttur. Bu davalar dışında, re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda ise hâkim hem taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları re'sen araştırabilir hem de bu vakalara ilişkin delillere de re'sen başvurabilir (Simil, 2014: 1353).

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 25. maddesinde; "(1) Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz" denilmiştir. Yine aynı maddenin; "(2) Kanunla belirtilenen durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz" denilmiştir; yani kanunda belirtilen durumlar dışında, hâkimin kendiliğinden delil toplayamayacağı da belirtilmiştir. Bu madde, taraflarca getirilme ilkesinin, kanunda düzenlenmiş halidir. Taraflarca getirilme ilkesine göre, özel hukuk uyumsuzluklarında öncelikli kural, tarafların iddia ve savunmalarına dair olayların ve bu olaylarla ilişkili olan delillerin taraflarca getirilerek yargılama sırasında ileri sürülmesidir (Simil, 2014: 1351). Bu şekilde hâkim, davaya ilişkin malzemelerin elde edilmesinde ve bunların yargılama sırasında ileri sürülmesinde pasif olarak kabul edilmiştir (Üstündağ, 2011: 10), (Tercan, 2011: 10). Ancak bu durum, hâkimin etkin olmadığı anlamına da gelmemektedir. Çünkü bazı hallerde tarafların getirdiği veya

ileri sürdüğü davaya ilişkin malzemeler eksik ya da belirsiz olabilir (Simil, 2014: 1352). Bu durum ise, hâkimin doğru bir karar vermesini zorlaştırabilir.

HMK'nın "Hâkimin davayı aydınlatma ödevi" başlıklı 31. maddesinde; "*Hâkim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir, delil gösterilmesini isteyebilir*" denilmiştir. Hâkime verilen bu ödev Alman hukukunda; "hâkimin davayı teşviki" (Simil, 2014: 1352), "hâkimin davayı sevk ödevi" (Simil, 2014: 1352), "hâkimin soru sorma ödevi" (Simil, 2014: 1369) ve "hâkimin aydınlatma ve müzakere ödevi" (Simil, 2014: 1370) gibi birden fazla şekilde ifade edilmektedir. Türk hukukunda ise bu ödev; mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (R.G: 2.7.1927, S.622,1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu) döneminde, "(aydınlatma) ödevi" (Kuru, 2001: 1920), "hâkimin taraflardan izahat isteme imkânı" (Üstündağ, 2011: 249), "hâkimin soru sorma ödevi" (Yıldırım, 2003: 275) veya "hâkimin davayı aydınlatma ödevi" (Özkes, 2003: 78) olarak kullanılmışken HMK madde 31'de "hâkimin davayı aydınlatma ödevi" kavramı kullanıldıktan sonra, doktrinde de bu kavram benimsenmiştir (Yılmaz, 2012: 307), (Karlı, 2012: 307)..

HMK madde 31 ile bir yargılama sırasında hâkim, etkin ve yöneten bir konuma sahip olmuştur. Söz konusu hükmün getirilmesindeki ana amaç ise, yargılama sırasında tarafların getirmiş oldukları davaya ilişkin malzemelerde bulunan eksikliğin, belirsizliğin veya çelişkinin doğru hükme ulaşmak amacıyla hâkim tarafından giderilmesidir. Böylelikle hâkim, uyuşmazlığın temelini belirleyerek yargılamaya yön verebilecektir (Pekcanıtez, vd., 2013: 12). Yargıtay bir kararında (Y.3. HD, 11.10.2012, 9908/21367, www. kazanci. com, E.T.10.10.2021); "*...Hâkimin davayı aydınlatma ödevi olarak ifade edilen bu düzenlemeyle doğru hüküm verebilmesi ve maddi gerçeğin bulunabilmesi amaçlanmıştır. Düzenlemede her ne kadar 'açıklama yaptırabilir' denilmişse de bunun hâkimin davayı aydınlatması için bir 'ödev' olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü davayı aydınlatma ödevi*

sayesinde hâkim, iddia veya savunmanın doğru ve tam olarak anlaşılmasını sağlayacak ve bu şekilde doğru olmayan bir kararın verilmesini önleyecektir” bahsi ile hâkimin, söz konusu bu yetkisi kanundan doğduğunu vurgulamaktadır. Alman Medeni Usul Kanunu’nun “Davanın maddi bakımdan yürütülmesi” başlığını taşıyan madde 139’da da HMK’daki bu düzenlemeye benzer şekilde, davanın maddi bakımdan yürütülmesi ile mahkemenin, taraf muamelelerinin sınırları içinde kalarak ve tarafların sunduğu dava malzemesi ışığında hukuki uyumsuzluğun içeriğine uygun çözüm bulması kastedilmektedir (Yıldırım, 2012: 47).

Özetle, taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda, hâkimin davayı aydınlatma ödevi bulunmaktadır. Bu davalar dışında, re’sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hâkim hem taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları re’sen araştırabilir hem de bu vakalara ilişkin delillere de re’sen başvurabilir Simil, 2014: 1353).

B. Hâkimin Tarafsızlığı

Hâkimin tarafsız olması, hâkim tarafından, görevinin ifası sırasında kimsenin kayırılmaması, kendisinin veya bir tarafın çıkarının gözetilmemesi, kişisel görüşlerin ve önyarguların etkisi altında kalınmaması anlamına gelmektedir (Öden, 1993: 61). Hâkim tarafsızlık emrinin kapsamını her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır. Hâkim tarafların öne sürdükleri olaylar ve deliller ile bağlıdır, taraflara yol göstermek veya tavsiye, telkin niteliğinde bilgiler vermek aydınlatma ödevi ile bağdaşmaz (Atalı ve Ermenek, 2021: 61). Tarafsızlık, hâkimlerin benlikleri, duyguları, ahlaki düşüncelerinin etkisi olmadan karar verebilmesi demektir. Hâkimlerin tarafsızlığını sağlamak adına hâkimin tarafsızlığını kuşkuya düşürecek hallerde kendisine veya eşine ait davalara bakması yasaklanmıştır; tarafsızlığından şüphe duyulan davalarda da reddedilebileceğine ilişkin mevzuatta hükümler vardır (Arslan vd., 2021: 116).

Adil yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesi ile Anayasa’nın 36. maddesiyle korunmaktadır. Adil yargılanma hakkına

ait en önemli unsur, herkesin, uyuşmazlığın oluşumundan önce kanunlar tarafından kurulmuş bağımsız ve tarafsız olan bir mahkeme tarafından yargılanması zorunluluğudur. Bunların yanı sıra Anayasa madde 138 (mahkemelerin bağımsızlığı), madde 2 (hukuk devleti), madde 10 (kanun önünde eşitlik), madde 37 (kanuni hâkim) gibi anayasal ilkeler de bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanmaya işaret etmektedir (Simil, 2014: 1373).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6 anlamında tarafsızlık ise; *“davanın çözümünü etkileyecek bir önyargının olmaması, mahkemenin veya mahkemenin üyelerinin, taraflara karşı leh veya aleyhe bir duygu veya çıkara sahip olmamaları”* şeklinde ifade edilmektedir (Karaaslan, 2019: 99). Bunun sebebi, *“bir davaya, sadece tarafsız olan bir hâkim tarafından bakılabilir”* düşüncesidir. Çünkü davanın tarafları, hâkimin tarafsızlığına güvendikleri ölçüde, hâkimin kararını bağlayıcı olarak tanıyıp kabul edeceklerdir (Alangoya, 2009: 40).

Hâkimin yargılamadaki esas görevi, yargılamayı yürütmek ve uygun bir biçimde karar vermektir. Yani, hâkim taraflardan birinin veya her iki tarafın yardımcısı değildir. Hâkim, yargılamanın her bir tarafına karşı tarafsızlığını korumakla yükümlüdür. Bu, hâkimin düzen görevinin olduğu anlamına gelmektedir. Bu hususun aksi, hâkimin tarafsızlığını şüpheye düşürmekle birlikte hâkimin reddi sonucunu doğurabilecektir. Yine, HMK’da yer alan olan hâkimin davaya bakmaktan yasaklılığı (madde 34) ve hâkimin reddi (madde 36) düzenlemeleri de hâkimin tarafsızlığını korumaya yöneliktir.

HMK madde 25’e göre; *“Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate almaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz”*. Söz konusu bu maddede, hâkimin, önüne gelen ihtilafta, tarafsız olması ve müdahaleci bir konumda bulunmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple, hâkimin tarafsızlığı aynı zamanda aydınlatma ödevinin sınırlarından biridir. Ancak hâkim, maddi gerçeğe ulaşmak ve eksiksiz ve doğru vakıaların yargılamada bulunmasını sağlamak için, aydınlatma ödevinin sınırlarını aşmadan, taraflarla iş birliği yapabilir. Böylelikle dosyada var olan ve taraflarca getirilen

deliller veya ileri sürülen vakıalardaki eksikliklerin, taraf iradelerine değer vererek, hâkim tarafından tamamlanması mümkün olabilmektedir (Simil, 2014: 1370).

II. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN SINIRLARI

A. Genel Olarak

Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin, talep sonucu, vakıalar ve deliller bakımından olmak üzere üç sınırı bulunmaktadır. Bu sınırlara aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

1- Talep Sonucu Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK'nın 119/1-ğ maddesine göre; talep sonucu bir dava dilekçesinde olması gereken zorunlu bir unsurdur. Bu nedenle de davacı, dava dilekçesinde talebinin ne olduğunu açıkça belirtmelidir. Davacı tarafından dava dilekçesinde belirtilen bu talep, mahkeme tarafından hüküm esnasında dikkate alınmalıdır. Hâkim davacının istemlerinden başka bir şeye karar vermez ve tarafların taleplerinin dışına çıkamaz. Talep sonucundan daha azına karar verebilir, fakat başka bir şeye veya daha fazlasına karar veremez (Arslan vd., 2021: 159). Buradan da anlaşılacağı gibi talep sonucunun açık ve anlaşılır olması davacının sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak, açık olmayan veya belirsiz olan talep sonuçları bakımından hâkimden aydınlatma ödevini yerine getirmesi beklenebilir. Örneğin; bir işçilik alacakları davasında, davacı tüm alacakları yönünden toplam bir rakam belirtmişse hâkim, davacıya, hangi rakamın kıdem tazminatı için hangi rakamın yıllık ücretli izin alacağı için olduğunu açıklaması için soru sorabilir. Bu duruma, HMK'nın 107. maddesinde yer alan düzenleme de örnek verebilir. Davacı tarafından açılan davanın talep sonucu bölümünden, davanın belirsiz alacak davası olarak mı yoksa kısmi dava olarak mı açıldığının anlaşılacağı durumlarda hâkim, davacıya açmış olduğu davanın türünü sorabilir veya açıklayabilir (Arslan vd., 2021: 165). Yine Yargıtay bir kararında; düğün sırasında takılan takıların aynen iadesi için açılmış olan davada, davacı ta-

rafından talep edilen ziynet eşyalarının adedi, cinsi ve değerinin mahkemece açıklanması gerektiğini belirterek yerel mahkeme kararını bozmuştur (Y.3.HD,06.0.2016,9982/7031, E.T. 23.10.2021 Lexpera). Tüm bunlara ilaveten, tarafların dilekçelerindeki talep sonucu ne kadar açık, belirli ve çelişkiden uzak ise, hâkimin doğru kararı verme ihtimali de o kadar artmaktadır.

Davacının talebinde, çelişkili hususlar bulunmaktaysa, hâkim tarafından yapılması gereken; bu talepler arasındaki çelişkiyi giderdikten sonra yargılamaya devam etmek olacaktır.

HMK'nın 26. maddesinde; hâkimin, tarafların talep sonuçlarıyla bağlı olduğu ve bu sebepten ötürü de tarafların talep sonucundakilerden fazlasına veya başka bir şeye karar veremeyeceği düzenlenmiştir. Yine aynı maddede hâkimin, talep sonucundan daha azına karar verebileceği de düzenlenmiştir. Eğer talep sonucu açık değil, belirsiz ve çelişkili ise, bu durumda hâkim tarafından talep, davacıya açıklattırılmalıdır (Alangoya, 1979: 142-143). Örneğin, açmış olduğu davada nafaka talebi olan ancak bu nafakanın türü (tedbir veya yoksulluk) ve miktarını belirtmemiş olan davacıya, hâkim tarafından, talep sonucu açıklattırılmalıdır.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: HMK madde 31'e göre hâkim, hâkime, tarafların talep sonucunu değiştirmesine imkân tanımaz (Karaaslan, 2016: 127). Bu maddeyle hâkime verilen ödev sadece, tarafların talep sonucundaki belirsizliğin, eksikliğin ve çelişkinin giderilmesini sağlamaktır (Meriç, 2010: 394).

2- Maddi Vakıalar Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK madde 119/1-e 'de davacının dava dilekçesinde, iddiasının dayanağı olan ve HMK madde 129/1-d ise davalının cevap dilekçesinde, savunmasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerinin, bildirilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Maddi vakıa; somut, zaman ve mekân bakımından belirli, geçmişte olmuş veya hâlihazırda devam eden, dış dünyaya veya kişinin iç dünyasına

ilişkin olan ve hukuk düzeninin sonuç bağladığı olay ve olgulardır (Simil, 2014: 1352). HMK madde 187/1'e göre; ispatın konusunu, tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bunlar yargılamada önem arz eder.

HMK madde 25'te, hâkim tarafından, iki taraftan birinin söylemediği şeyin veya vakıaların kendiliğinden dikkate alınamayacağı ve hâkimin bunları hatırlatıcı davranışlarda bulunamayacağı belirtilmiştir. Yani hâkim, kararını verirken, sadece taraflarca getirilmiş olan dava malzemesine yani delillere, vakıalara göre karar verecektir. Hâkimin, burada taraflarca getirilmemiş olan bir dava malzemesinin olup olmadığını araştırma yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü hâkimin aydınlatma ödevinin ana amacı, taraflarca ileri sürülmüş olan vakıaların doğru anlaşılmasını veya bu vakıalardaki eksikliklerin ve çelişkilerin giderilmesini sağlamaktır (Kuru, 2001: 1919). Bu hususa ilişkin olarak, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi tarafından verilen bir kararda (İstanbul BAM 44. HD, 11.2.2021, 111/120, www.kazanci.com, E.T. 17.10.2021); hâkimin maddi ve hukuki açıdan belirsiz, eksik ya da çelişkili gördüğü hususlar hakkında taraflara açıklama yaptırabileceği ve soru sorabileceği belirtilerek maddi hata sebebiyle yanlış taraf gösteren davacıya hâkimin, aydınlatma ödevi çerçevesinde, eksikliği gidermesi için makul bir süre verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Belirsizlik ve eksikliğin, hâkim tarafından verilen kesin süre içerisinde de açıklama yapılarak taraflarca giderilmemesi halinde, giderilmezse tarafların bu hakkının düşeceğini söylemek mümkündür.

HMK'nın "Tarafların Dinlenilmesi" başlıklı 144. maddesinde; "(1) Tahkikat aşamasında mahkeme, her iki tarafı usulüne uygun olarak davet edip, davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. (2) Mahkemenin, dinlenilmek üzere mahkemeye gelmeleri için iki tarafa vereceği süre iki haftadan az olamaz. Bu süre, gerektiğinde, mahkemece resen veya iki taraftan birinin talebi üzerine uzatılabileceği gibi kısaltılabilir" denilmiştir. Söz konusu madde metninden açıkça anlaşılacağı üzere hâkim, tarafları, tahkikat aşamasında, usule uygun davet ederek davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. Yine hâkim, HMK'nın 169. maddesinden hareketle, davanın

temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına da karar verebilir.

Bu açıklamalardan hareketle hâkimin, yargılamanın tahkikat aşamasına kadar tarafları, HMK madde 31'deki davayı aydınlatma ödevine dayanarak; tahkikat aşaması ve sonraki aşamalarda ise HMK'nın 144. ve 169. maddelerine dayanarak dinleyebileceğini söylemek mümkündür.

Vakıaların belirsizliği; taraflarca bildirilen vakıaların tam olarak ne anlama geldiğinin tespit edilememesi veya birden çok anlama gelmesi halinde söz konusu olabilir. Örneğin dayanılan hukuki sebepler ve açık bir şekilde talep istemi belli değil ise vakıaların belirsizliği söz konusu olacaktır. Tarafların yanlış hukuki terimler veya anlaşılması güç ifadeler kullanması buna örnek olarak gösterilebilir. Vakıaların eksikliği ise, davacının talep sonucunda yer alan vakıalardaki eksikliğini ifade eder. Buna örnek olarak, vakıaların genel olarak ve ana hatlarıyla ileri sürülmüş olmasına rağmen bu iddiaların yeteri kadar somutlaştırılmaması gösterilebilir. Yargıtay bir kararında (Y.22.HD,16.12.2015, 242407346 55, E.T.23. 10. 2021(Lexpera); davacının çalışma şekli ve sistemi belirtilmeden ve yer ve zaman bakımından herhangi bir sınırlama yapılmadan davacının çok fazla çalıştığı iddiasıyla fazla çalışma ücretleri ile yıllık izin ücretleri talep edilmiş, üst mahkeme ise, davacının iddialarını somutlaştırması için kendisine süre verilmesi gerektiğini değerlendirilmesinde ilk derece mahkemesi kararını bozmuştur.

Vakıaların çelişkili olması ise; tarafların ileri sürdükleri iddialarına içerik olarak birbiriyle tutarlı olmaması halinde söz konusu olabilir.

Hâkimin hüküm vermesi için gerekli olan maddi vakıalar da taraflarca yargılamaya dâhil edilmelidir, aksi takdirde hâkim, taraflara bu yönde yardım edici bir davranışta bulunamaz (Simil, 2014: 1361). Yani, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırı, taraflarca iddia ve savunma olarak ileri sürülen, mahkemeye getirilen vakıalardır. Çünkü hâkim, burada sadece tarafların getirdiği ya da ileri sürdüğü vakıalarda belirsizlik, eksiklik veya çelişki varsa bunların açıklığa kavuşturulmasını sağlar (Üstündağ, 2011: 249). Yoksa hâkimin, taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları araştırma, bun-

ların varlığını tespit etme ve bunları yargılamaya dâhil etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (Alangoya, 1979: 157-158). Hâkim, sadece somutlaştırılmamış vakıaların somutlaştırılmasını isteyebilir. Yani, dava dosyasına girecek yeni vakıaların, daha önce dilekçeler aşamasında ileri sürülmüş ancak eksik kalmış vakıaları tamamlayıcı veya açıklayıcı nitelikte olması gereklidir. Mahkemenin talep sonucunu haklı çıkaracak yeni vakıalar bütünü hakkında fikir üretmesi ve bunu taraflara bildirmesi aydınlatma ödevinin gereği değildir.

Sonuç olarak, hâkimin, tarafların bizzat yerine geçmek suretiyle dava malzemesini sağlama gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak hâkim, taraflarca ileri sürülmüş olan bir vakıaya zımnem dâhil olan vakıaların getirilmesini isteyebilir (Pekcanitez, vd., 2013: 290). Buna göre, hâkimin aydınlatma ödevi çerçevesinde işaret edebileceği eksiklik, önceden ileri sürülen vakıaya zımnem dâhilse veya vakıalar zincirini değiştirmiyorsa, hâkim, aydınlatma ödevini yerine getirmelidir. Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında (YHGK, 14.9.1960, 1960/6-56, www.kazanci.com, E.T. 17.10.2021), dava dilekçesinde davalının kiraladığı dükkânı fena kullandığını iddia eden bir davacının, yargılama sırasında bu konuda önceden ihtar çekmediğini açıklamış olmasının davayı açıklama niteliğinde olduğu ve dava değiştirme sayılmayacağı ifade edilmiştir.

Taraflarca ileri sürülmesi gereken yeni vakıa, bağımsız bir vakıa ise veya davanın temelini değiştirecek nitelikte ise, bu husus davayı değiştirme sayılacağından, hâkim, taraflara, bu vakıanın tamamlanması konusunda uyarıda bulunamaz (Pekcanitez, vd., 2013: 375). Hukukumuzda bu şekilde bir vakıa değişikliği ancak karşı tarafın muvafakati veya ıslah yoluyla mümkündür.

Tüm bunlara ilaveten hâkim, HMK madde 187 gereğince, herkes tarafından bilindiği için ispatına gerek olmayan vakılarda da taraflardan bir açıklama isteyebilir. Bu durumda da hâkimin aydınlatma ödevinin sınırlarını aştığından bahsedilemez ve bu durum iddia ya da savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesinin istisnasını oluşturur.

Sonuç olarak, taraflarca, sonradan ileri sürülen bir vakıanın, daha önce ileri sürülen temel vakıaya dâhil sayılabilmesi için, bu vakıanın; tamamlayıcı, açıklayıcı ve aydınlatıcı nitelikte olması ve temel vakia ile çelişmemesi gerekmektedir (Karaaslan, 2019: 107). Ancak bu durumda hâkim, aydınlatma ödevi gereğince vakıalardaki eksiklik, belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesini taraflardan isteyebilir (Simil, 2014: 1375).

3- Deliller Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK'nın 121. ve 129. maddelerinde tarafların dava ve cevap dilekçelerinde gösterdikleri ve ellerinde bulunan belgeleri ile deliller sunmaları gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, tarafların, başka bir yerden getirilecek delilleri var ise, taraflarca bu delillere ilişkin bilgilerin de verilmesi zorunludur. HMK madde 139/1'e göre; "*Mahkeme, dilekçelerin karşılıklı verilmesinden ve yukarıdaki maddelerde belirtilen incelemeyi tamamladıktan sonra, ön inceleme için bir duruşma günü tespit ederek taraflara bildirir*". Mahkeme tarafından bu bildirim yapılabilmek için çıkarılan davetiyede olması gerekenler ise HMK madde 139'da açık bir şekilde belirtilmiştir. Yine aynı maddenin ç bendinde, davetiyenin taraflara tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süre içinde tarafların dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları, bu hususların verilen süre içinde yerine getirilmemesi hâlinde o delile dayanmaktan vazgeçmiş sayılacaklarına karar verileceği de düzenlenmiştir. HMK madde 140/5'te de 139. madde uyarınca yapılan ihtara rağmen dilekçelerinde gösterdikleri belgeleri sunmayan veya belgelerin getirilmesi için gerekli açıklamayı yapmayan tarafın bu delillere dayanmaktan vazgeçmiş sayılmasına karar verileceği düzenleme altına alınmıştır. Ön inceleme aşamasından sonra geçilen tahkikat aşamasında delil sunma hali ise, sadece HMK madde 145'te yer alan şartlar dâhilinde mümkün olabilmektedir. HMK madde 145'e göre "*Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurun-*

dan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir". Bu şekilde yeni delil sunulabilmesi ise, hukuki dinlenme hakkının bir gereğidir¹.

HMK madde 119 ve 129'da davacının iddia edilen her bir vakianın hangi delillere dayandığını dava dilekçesine yazması gerektiği ile davalının cevap dilekçesinde savunmanın dayanağı olarak ileri sürülen her bir vakianın hangi delillere dayandığını ispat etmesi gerektiği düzenlenmiştir. Tüm bunlar, iddiaların somutlaştırılması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, taraflar sadece delillerini göstermeyip aynı zamanda hangi delilin hangi vakianın ispatında değerlendirilmesi gerektiğini de dilekçelerinde açıkça belirtmelidirler. Ancak tarafların dilekçelerinde bu düzenlemeye uyulmamışsa, hâkimin bu yönde bir süre vermesi mümkün değildir. Hâkimin burada yapabileceği, aydınlatma ödevi ve bu ödevin sınırları uyarınca, taraflara açıklama yaptırmak olacaktır. Yani hâkim, taraflarca ileri sürülen delillerin hangi vakıya ait olduğunun belirtilmediği durumlarda, bu eksikliklerin tamamlanması için taraflara makul bir süre verebilir (Karslı, 2012: 564). Burada hâkim, HMK madde 144 gereğince de tarafları, tahkikat aşamasında, usule uygun olarak davet ederek davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. Yine hâkim, HMK'nın 169. maddesinden hareketle, davanın temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına da karar verebilir.

Delillerin de hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırlarına dâhil olduğunu söylemek mümkündür. Yani hâkim, taraflardan yargılama sırasında sunmadıkları yeni bir delili getirmelerini isteyemez (Tercan, 2011: 11). Çünkü hâkimin bu ödevi, ispata ilişkin değildir. Fakat, HMK madde 31 gereğince hâkim, taraflardan delil göstermelerini isteyebilir. Örneğin, de-

1 Bkz. HMK m. 145'e ilişkin Hükümet Gerekçesi. Bu hususla ilgili Yargıtay 7. Hukuk Dairesinin 27.5.2013 tarihli bir kararını verebiliriz. Söz konusu kararda; "...dekonta kıdem tazminatı ödemesi olduğunun şerh düşülmediği gerekçe gösterilerek ödenen tutar mahsuba konu edilmemiştir. Davacı vekilinin anılan ödemelerin kaynağı hakkında izahat getirmemiş olması nazara alındığında bu ödemelerin nedeni hakkında tereddüt hâsıl olmaktadır. Mahkemece 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 31. maddesindeki hâkimin davayı aydınlatma ödevine dair düzenlemeye dayanılarak davacı asilin beyanına başvurulmalıdır" denilmiştir, Y.7.HD, 27.5.2013, 3200/9844, www.kazanci.com, E.T.11.10.2021.

vamsızlık nedeniyle iş akdi feshedilen bir işçi hakkında tutulan devamsızlık tutanaklarında imzası olan işyeri çalışanı, tarafların tanık delili arasında gösterilmese de, hâkimin aydınlatma *ödevi* gereğince dinlenebilecektir (Y. 22. HD,14.6.2012,306/13529, www.kazanci.com, E.T.11.10. 2021). Bu durum, hâkimin aydınlatma ödevinin sınırının aşıldığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Aydınlatma ödevi çerçevesinde hâkim sadece delil gösterilmesi değil, ayrıca gösterilecek delilin türünü de işaret edebilecektir (Alangoya, 1979: 155). Örneğin, hâkim, önüne gelen bir olayda tanıkların dinlenmesi gerektiğine işaret ederken aynı zamanda dilekçelerinde yemin deliline dayanan taraflara yemin deliline başvurabileceklerini hatırlatabilir (Yılmaz, 2012: 139-141)². Taraflarca, dava dilekçesinde yemin deliline açık bir şekilde başvurmayıp “ve sair delil”, “ve benzer delil” şeklindeki ibarelerin kullanılması, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu’nun 03.03.2017 tarihli 2015/2 E., 2017/1 K. Kararı ile yemin deliline dayanıldığı şeklinde kabul edilmektedir (Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu, 03.03.2017, 2015/2 E., 2017/1 K., www.kazanci.com,E.T.11.10.2021).

Özetle, deliller bakımından aydınlatma ödevinin gereği olarak, hâkimin, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu olduğu durumlarda taraflardan delil göstermelerini isteme yetkisi bulunmaktadır. Ancak iki tarafın üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda geçerli olan taraflarca getirilme ilkesi gereği hâkim bazı delillere re’sen başvuramaz. Hâkim, sadece kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda tüm delillere re’sen başvurabilir³. Taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda bakı-

2 Yılmaz, 2012: 139-141(Yemin); Kuru, 2504 vd.; Y.15. HD, 16.5.2012 tarihli 2296/3456 sayılı kararında; “...Ancak davacı vekili dava dilekçesinde ve delil dilekçesinde “her türlü yasal delil” ibaresini de kullanmış olduğundan, davacı vekiline akdi ilişkinin varlığı konusunda davalıya yemin teklif etme hakkı bulunduğuunun hatırlatılması, bu şekilde akdi ilişkinin varlığı kanıtlandığı takdirde davanın esası bakımında hüküm oluşturulması, akdi ilişkinin varlığının yemin sonucu kanıtlanamaması durumunda ise davanın akdi ilişkinin yokluğu sebebiyle reddine karar verilmesi gerekirken, yazılı şekilde hüküm oluşturulması doğru olmamış, kararın bozulması gerekmektedir. ./.”, www.kazanci.com,E.T.11.10.2021.

3 Bu konuda yanlış bir karar için bkz. Y.22.HD,13.10.2011,947/2762, Yargıtay bu kararında, işe iade davasında iş sözleşmesinin fesih sebebi olarak gösterilen, işçi hakkında şikâyette bulunan kişinin ifadesine hâkim tarafından başvurulmamış olmasını bozma nedeni saymış, bu kararını hâkimin olayı aydınlatma ödevi bulunduğu gerekçesine dayandırmıştır. Hâlbuki hâkimin olayı aydınlatma ödevi şeklinde bir ödevi bulunmamaktadır. Bir tanığın ifadesine hâkim tarafından re’sen başvurulması ise hâkimin davayı aydınlatma ödevinin gereği değildir. Bu, sadece kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda söz konusu

mından dosyaya usulüne uygun bir şekilde sunulmuş bilgi ve belgelerden anlaşılacak ancak tarafların dayanmadıkları delillere hâkimin re'sen başvurabileceği şeklinde bir istisna Kanunda mevcut değildir. Hâkim, yalnızca, bu bilgi ve belgelerden anlaşılacak delillere başvurmak isteyip istemediğini taraflara sormalı, söz konusu delilleri yargılamaya dâhil etmek konusundaki karar taraflara ait olmalıdır. Bu, tarafların sunduğu delillerle iddia ve savunmanın net bir biçimde kanıtlanamamış olması durumunda aydınlatma ödevinin bir gereğidir.

III. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN ZAMANI

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi HMK'nın Genel hükümler kısmında yer aldığı için, bu ödev, dilekçeler aşamasından başlayarak ön inceleme ve tahkikat aşamalarını da içine alacak şekilde uygulanmalıdır.

Özetle, yargılamanın tahkikat aşamasına kadar tarafları, HMK madde 31'de yer alan hâkimin davayı aydınlatma ödevine dayanarak; tahkikat aşaması ve sonraki aşamalarda ise HMK'nın 144. ve 169. maddelerine dayanarak dinleyebileceğini söylemek mümkündür. Ancak, aydınlatma ödevine ilişkin faaliyetlerin en geç tahkikat aşamasının sonuna kadar yerine getirebileceğini belirtmek gerekir. Yargılama faaliyetinde, tarafların beyanları ve sundukları deliller uyuşmazlığın çözüme katkı sağlayabilmesi için hâkim tarafından yapılacak olan değerlendirme nihai karar aşamasına kadardır (Güleç, 2021: 102).

IV. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN BİR UNSURU OLAN SÜPRİZ KARAR YASAĞI

Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin önemli bir unsuru sürpriz karar yasağıdır (Alangoya, 2012: 302). Sürpriz karar, yargılamanın adil ve hakkaniyete uygun şekilde yürütülmesi halinde tarafların ummadıkları ve öngöremedikleri bir kararlarla karşılaşmaları anlamına gelmektedir (Özekes,

olabilir. İşe iade davalarında da taraflarca getirilen ilkesinin geçerli olduğu hakkında bkz. Aktepe, vd., 2009: 81.

2003: 185). Yine, mahkemenin istikrar kazanmış içtihatlardan sapması da sürpriz karar olarak değerlendirilmektedir Özekes, 2003: 186).

Davacının iddialarını veya davalının savunmalarını dayandırdığı hukuki sebepten başka bir hukuki sebebe göre karar verme düşüncesinde olan hâkim, bu sebebini taraflara bildirerek ve bahse konu hukuki sebep konusunda taraflara açıklama imkânı tanıyarak daha sonra karar verebilir.

Hâkim dava konusu uyuşmazlığın çözümü için tarafların beklentisinden farklı hukuki sebeplere dayanma niyetinde olduğunda durumlarda, hâkimin tarafları bilgilendirerek onlara açıklama yapma imkânı tanır ise, tarafların yapacakları açıklamalar hâkim tarafından dikkate alınmış ve gerektiğinde söz konusu kanaat, tekrar gözden geçirilmiş olur (Özekes, 2003: 187).

Yargıtay'ın bir kararına göre (Y.13.HD,20.2.2006,17906/2004,E.T. 23.10.2021(Hukuktürk); damadı ile birlikte adi ortaklık olarak inşaat yapan ve damadının ortaklığı inkâr ettiğini ileri süren davacının, adi ortaklığın tespiti ve maddi tazminat talebiyle açmış olduğu davada, yerel mahkeme tarafından tanık dinlendikten sonra adi ortaklığın var olup olmadığının yazılı bir delille ispatlanmadığı, bu nedenle de tanık beyanlarına itibar edilemeyeceği gerekçesiyle reddedilen dava, sürpriz karar niteliğindedir. Çünkü yerel mahkeme ilk önce davanın tanıkla ispat edilebileceği yönünde intiba uyandırmış, sonrasında ise, ispatı gereken vakianın senetle ispat edilemediği gerekçesiyle ve davacıyı da yeni görüşünden haberdar etmeden davayı reddetmiştir.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sürpriz karar yasağı, hukuki konular hakkında hâkimin taraflarla müzakere etmesini gerektirmektedir. Bu yasak ile hâkimin uyarısından sonra, dava açısından önemli olan hususlar ortaya çıkar ve taraflara maddi ve hukuki hususlardaki eksikliklerini tamamlama fırsatı doğar. Bu ise

V. HÂKİMİN AYDINLATMA ÖDEVİNİN SINIRININ AŞILMASINDAN DOĞAN SONUÇLAR

A. Hâkimin Reddi

Hâkim, aydınlatma ödevini, yukarıda belirtmiş olduğumuz sınırlara uygun bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdür. Hâkim tarafından bu sınırların aşılması halinde, hâkimin reddi sonucu doğabilir (Arslan vd., 2021: 121). Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi hâkim, taraflara öğüt verici ya da yol gösterici hâl ve davranışlarda bulunamaz (Meriç, 2010: 412), (Pekcanıtez, vd., 2013: 227). Böyle bir durum karşısında taraflardan biri, HMK'nın 36/1-a maddesine dayanarak hâkimin reddini talep edebilir. Ayrıca, aynı madde kapsamında hâkimin kendisini de reddetme hakkı bulunmaktadır.

B. Hükmün Bozulması

Adalet Bakanlığının “Bölge Adliye Mahkemelerinin ve Bölge İdare Mahkemelerinin Tüm Yurtta Göreve Başlayacakları Tarihe İlişkin Karar”ına (R.G: 07.11.2015 (T), 29525 (S) göre bölge adliye mahkemeleri 20.7.2016 tarihinde göreve başlamıştır. HMK'nın Geçici 3. maddesinin 2. fıkrasına göre “Bölge adliye mahkemelerinin göreve başlama tarihinden önce verilen kararlar hakkında, kesinleşinceye kadar 1086 sayılı Kanun'un 26/9/2004 tarihli ve 5236 sayılı Kanuna yapılan değişiklikten önceki 427. ila 454. madde hükümlerinin uygulamasına devam olunur”.

Bu nedenle, hâkimin aydınlatma ödevinin ihlali halinde, gidilecek kanun yolları, 20.7.2016 tarihinin öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

Bölge adliye mahkemeleri göreve başlamadan önce verilen kararlarda, hâkim tarafından aydınlatma ödevinin ihlal edilmesi halinde, aydınlatma ödevinin sınırını aşan hâkim tarafından verilen hüküm, Yargıtay tarafından bozulabilir. Örneğin; taraflarca gösterilmediği halde hâkim tarafından resen dinlenen bir tanık beyanına dayanılarak verilen hüküm, bir bozma sebebi olabilir.

Bölge adliye mahkemelerinin göreve başlamasından sonra verilen kararlarda hâkim tarafından aydınlatma ödevinin ihlal edilmesi halinde ilgili taraf için, kanun yolu yargılaması sırasında iddia ve taleplerindeki eksiklik ve belirsizlikleri giderme imkânı bulunmuyorsa, bu aşamada belirsizlik ve eksikliklerin giderilerek, ilk derece mahkemesi kararı yerine hâkim yeni bir karar verir. Ancak, aydınlatma ödevinin ihlal edilmiş olması nedeniyle olay hiç aydınlatılmamış veya ilk derece yargılamasında yapılan hata nedeniyle tamamen yanlış bir şekilde cereyan etmişse, dosya ilk derece mahkemesine geri gönderilir. Ancak, istinaf mahkemesi burada tarafların istinaf dilekçesindeki sebeplerle bağlıdır. Dosyanın istinaf incelemesinin sona ermesini takiben, dosya, Yargıtay tarafından incelenir. Yargıtay, temyiz incelemesi sırasında temyiz sebepleri ile bağlı olmadığından, taraflarca, hâkimin aydınlatma ödevini ihlal ettiğine ilişkin bir temyiz sebebi ileri sürülmesi bile, bu husus kendiliğinden göz önüne alınabilir.

C. Hâkimin Hukuki Sorumluluğu

Hâkimin hukuki sorumluluğuna gidilebilecek haller, yukarıda da bahsedildiği gibi, sadece 46. maddede yer alanlar ile sınırlıdır. Hâkimin, HMK madde 31 gereğince kendisine verilen aydınlatma ödevini gereği gibi yerine getirmemesi hali ise, 46. maddede sayılmamıştır. Hâkim tarafından HMK madde 31’i ihlal edici bir davranış sonucunda, hâkimin HMK madde 46 uyarınca hukuki sorumluluğuna gidilmesi mümkün olmasa da özel hukuk bağlamında sözleşme veya haksız fiil tazminatı doğurabilecektir.

SONUÇ

Yargılama faaliyetini yürüten asıl görevlilerden biri olan hâkim, önüne gelen uyuşmazlığı maddi gerçeğe uygun bir biçimde karar vererek çözmekle yükümlüdür. Çünkü hâkim tarafından verilen hüküm, maddi gerçeğe yakın olduğu sürece, yargılama öncesinde bozulmuş olan denge önemli derecede sağlanabilir. Böylelikle, yargılama sırasında aktif ve taraflarla iş birliği içinde olan hâkim tarafından, maddi gerçek rahatlıkla ortaya çı-

karılabilir. Bu nedenle de hâkimin aydınlatma ödevi, hâkimin en önemli yükümlülüklerinden biridir.

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, maddi gerçeği bulması için hâkime verilmiş bir ödevdir. Hâkimin hukuku gereği gibi uygulayabilmesi önüne gelen dava malzemesine bağlıdır. Taleple ve tarafların getirdiği olaylarla bağlılık kuralı esas olmakla birlikte, hâkimin de önüne getirilen bu olayları aydınlatma görevi mevcuttur. Bu yükümlülük sayesinde, hâkimin adil bir karar verebilme ihtimali artar. Hâkimin, aydınlatma ödevi çerçevesinde taraflardan birine açıklama yaptırması, dilekçesindeki çelişkilere dikkat çekmesi o tarafın kazanma şansını artırırken diğer tarafın şansını azaltabilir. Ancak, bu yükümlülük kanundan kaynaklanan bir ödev olduğundan, hâkimin tarafsızlığını tehlikeye düşürmemektedir. Bu nedenle de, hâkim aydınlatma yükümlülüğünün sınırlarını aşarsa, hâkimin reddi mümkün olabilecektir.

HMK, hâkime, aydınlatma ödevini kullanıp kullanmama konusunda bir seçimlik hak tanımamış, bu ödevi hâkime kanunda doğan yetki olarak yüklemiştir. Bu nedenle de, hâkime kanun tarafından yüklenmiş bir ödev neticesinde, hâkimin reddi sonucu doğmamalıdır. Bu hususun aksi, kanunun iki maddesinin birbiriyle çelişmesi sonucunu doğuracaktır.

Medeni usul hukuku açısından, gerçeğe ulaşmak, yargılamanın amaçlarından biridir. Bu nedenle, hâkim bir yargılama esnasında tamamen pasif bir konumda olmamalıdır. Çünkü böyle bir yargılama, tarafların taleplerini istedikleri gibi ifade edememelerine sebep olduğu gibi aynı zamanda da taraflarca ileri sürülen iddiaların hâkim tarafından tam olarak anlaşılmasına neden olur.

Hâkim, aydınlatma ödevi çerçevesinde, tarafların iddia ve savunmalarındaki eksiklik, belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesini sağlayacak, bu hususların aydınlatılması için işaret ve uyarılarda bulunacak ve gerekirse taraflardan açıklama isteyip sorular sorabilecektir. Ancak, hâkim, bu sınırı aşarak, tarafların şimdiye kadar dayanmadıkları yeni iddia ve savunma vasıtalarını mahkemeye sunmaları telkininde bulunuyorsa, bu durum, hâkimin tarafsızlığına gölge düşürür. Fakat tarafların iddia ve savunma vasıtası

olarak ileri sürdükleri hususlara zımnem dâhil olan vakıaların ortaya çıkarması aydınlatma ödevinin bir gereğidir. Hâkim bu durumda, taraflara, tam olarak ne kastettiklerini sorup açıklatmalıdır.

Aydınlatma ödevi ile maddi gerçeğe uygun düşebilecek ve tarafları tatmin edebilecek bir karara ulaşmak ve aynı zamanda da hükmün adil olmasını sağlamak hedeflenmektedir. Ancak hâkim, reddedileceği düşüncesiyle aydınlatma ödevini ihmal etmemeli veya bu ödevle ilişkin faaliyetlerini kısıtlamamalıdır.

Kaynakça

Aktepe, Sezin. (2009). “İşe İade Davalarının Medenî Usul Hukuku İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan), C. 11. ss. 63-101.

Alangoya, H. Yavuz Yıldırım, M. Kâmil Deren Yıldırım. (2009). *Nevhis: Medenî Usul Hukuku Esasları*, 7. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Alangoya, Yavuz. (1979). *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*, İstanbul: Fakülteler Matbaası. (Medeni Usul).

Alangoya, Yavuz. (2012). “Dava Temeli, Hâkimin Dava Malzemesinin Toplanmasıdaki Rolü ve Bu Konudaki Gelişmeler Hakkında”, *Kazancı Hukuk, İşletme ve Maliye Bilimleri Dergisi*, S.9, ss. 283-331. (Dava Temeli).

Arslan, Ramazan. Yılmaz, Ejder. Ayvaz Taşpınar. Sema. Hanağası, Emel (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Atalı, Murat, Ermenek, İbrahim. (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Deren, Yıldırım, Nevhis. (2003). “Teksif İlkesi Açısından İstinaf, İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, ss. 267-284.

Güleç, Şafak. (2021). *Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi*, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Karaaslan, Varol. (2016). “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi ile Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, MİHBİR Özel Sayısı, ss. 97-132.

Karaaslan, Varol. (2019). *Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Aydınlatma Ödevi*, 2. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Karlı, Abdürrahim. (2020). *Medeni Muhakeme Hukuku*, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Kuru, Baki, Arslan/ Ramazan, Yılmaz, Ejder/ Hanağası Emel/ Taşpınar Ayvaz, Sema (2021). *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kuru, Baki. (2013). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 7. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Meriç, Nedim, Korkmaz Taş, **Hülya/** Pekcantez, Hakan. (2021). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, 11. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Meriç, Nedim. (2010). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan), *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11. ss. 390-400.

Öden, Merih. (1993). “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 1-4, ss. 61-124.

Özekes, Muhammet. (2003). *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Pekcanitez, Hakan, Atalay, Oğuz, **Özekes**, Muhammet. (2021). *Medenî Usul Hukuku Temel Bilgiler*, 17. Baskı, Ankara: Oniki Levha Yayınları.

Simil, Cemil. (2014). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), C.18, Özel S. ss.1351-1378.

Tercan, Ercan. (2011). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi”, *Mahalli İdarelere Hizmet Derneği Genel Başkanlığı*, C. 7, S. 18, 5-14.

Üstündağ, Saim. (2000). *Medeni Yargılama Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Yılmaz, Ejder. (2011). *Medeni Yargılama Hukukunda Islah*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Yılmaz, Ejder. (2012). *Medeni Yargılama Hukukunda Yemin*, İstanbul: Vedat Kitapçılık Hukuk Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.kazanci.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.yargitay.com>

Hukuktürk

Lexpira

Extended Summary

The judge fulfills his duty of enlightenment only within certain limits. can bring. It is not possible to draw these boundaries precisely. The limit of the clarification duty can be determined by evaluating the status of the pending case. However, in general, the principle of bringing the party's dominance over the case materials by the parties, and the fact that the judge is impartial in the proceedings and conducts the proceedings at an equal distance from the two parties determine the limits of the duty of enlightenment of the judge. The judge is only concerned with the deficiencies, ambiguities or contradictions in the case materials brought by the parties, can be remedied. In these situations, I think it would be beneficial to focus on the freedom of action of the judge, in other words, the limits of the duty of enlightenment, who are trying to eliminate this deficiency, uncertainty and contradiction. Because if the boundaries of the duty of clarification are narrowly drawn, there is a risk that the judge, who aims to give a truthful judgment, will not be able to achieve his purpose, and if the limits of this duty are exceeded, the risk of guiding, giving advice or unnecessarily expressing his opinion on the case arises and doubting the impartiality of the judge, it could be the subject.

Within the scope of the duty to enlighten the case, the facts, the result of the request, the legal. There are reasons and evidence. The judge must do the lighting homework must fulfill. This is not a burden for the judge, it is an obligation

The judge, who is one of the main officials carrying out the judicial activity, is obliged to resolve the dispute before him by making a decision in accordance with the material facts. Because, as long as the judgment given by the judge is close to the material truth, the balance that has been disturbed before the trial can be achieved to a significant extent. Thus, the material truth can be easily revealed by the judge, who is active and in cooperation with the parties during the trial. For this reason, the duty of enlightenment of the judge is one of the most important obligations of the judge.

The duty of the judge to enlighten the case is a duty given to the judge to find the material truth. The judge's ability to properly apply the law depends on the material of the case. While the rule of commitment with the request and the events brought by the parties is essential, the judge will also have the duty to illuminate these events brought before him. Thanks to this obligation, the probability of the judge to make a fair decision increases. The judge's making a statement to one of the parties within the framework of his duty of clarification and drawing attention to the contradictions in his petition naturally increase the chance of that party to win, while reducing the chances of the other party. However, since this obligation is a legal duty, it does not endanger the impartiality of the judge. For this reason, it would not be correct to claim that the refusal of a judge who fulfills his duty of clarification should be demanded, but if the judge exceeds the limit, his refusal can be demanded.

The HMK did not give the judge a choice whether to use the duty of clarification or not, and assigned this duty to the judge as an authority arising from the law. For this reason, the judge should not be rejected as a result of a duty imposed by the law. The opposite of this matter will result in the contradiction between the two articles of the law.

In terms of civil procedure law, reaching the truth is one of the aims of the trial. Civil procedure law has a very important task to ensure legal peace in society; The aim is to ensure the formation or protection of subjective rights that are violated by others, the rights granted to individuals by objective law. Therefore, the judge should not be in a completely passive position during a trial. Because such a trial not only causes the parties not to be able to express their demands as they wish, but also causes the judge not to fully understand the claims put forward by the parties. This shows that the judge, who fulfills the duty of enlightenment, should be active during the trial.

The judge, within the framework of his duty of clarification, will ensure that the deficiencies, ambiguities and contradictions in the claims and defenses of the parties are eliminated, will make signs and warnings

for the clarification of these issues and, if necessary, may ask the parties for explanations and ask questions. However, if the judge exceeds this limit and suggests that the parties present new means of claim and defense to the court, which they did not rely on so far, this situation will cast a shadow over the impartiality of the judge. However, it is a requirement of the duty of enlightenment to reveal the facts that are implicitly included in the matters put forward by the parties as a means of claim and defense. In this case, the judge should ask and explain to the parties exactly what they mean.

In summary, with the duty of clarification, it is aimed to reach a decision that can comply with the material reality and satisfy the parties, and at the same time to ensure that the judgment is fair. However, the judge should not neglect the duty of enlightenment with the thought that it will be rejected or should not restrict his activities regarding this duty.

CRITICISMS ON GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON IDENTITIES IN TERMS OF PARTICULARITY-DIVERSITY PERSPECTIVE

Hasan Bozkurt Çelik

Abstract

In the most general sense, the article deals with the effect of the concept of globalization on the reality of identity in the political, economic and cultural fields. Especially as of the second half of the 20th century, the disappearance of borders in economic activities has formed the main point of the concept of globalization. This, in turn, affected the political and cultural sphere. Both politically supranational organizations began to come to the fore and there was an effort to create universal cultural values or a single universal culture. While this situation brought up the issue of sovereignty rights of nation-states on the one hand, it also brought up the issue of exposure of nations and smaller groups to cultural imperialism. Considering that postmodernity brings the concepts of diversity and difference into the foreground, the transformation of globalization into shaping and homogenizing particular cultures can be described as cultural imperialism. Moreover, not only cultural but also other types of collective identities are affected by the sanctification of the global and the humiliation or ignorance of the local. The main focus of this article is the issue of how the reality of globalization affects the acquisition of identity, especially national and cultural identities, and the individual's sense of belonging to a local community. In addition, the political projection of this will be studied. The hermeneutic approach will be adopted as a general scientific perspective, and literature review and comparative analysis will be used as a method.

Keywords: *Globalization, Identity, Cultural Identity*

KÜRESELLEŞME VE KİMLİKLERE ETKİSİNE TİKELLİK-ÇEŞİTLİLİK PERSPEKTİFİNDEN ELEŞTİRİLER

Hasan Bozkurt Çelik*

Öz

Makale en genel anlamda küreselleşme kavramının siyasi, ekonomik ve kültürel alanda kimlik gerçekliğine etkisini ele almaktadır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle ekonomik faaliyetlerde sınırların ortadan kalkmaya başlaması küreselleşme kavramının ana noktasını oluşturmuştur. Bu da devamında siyasi ve kültürel alanı etkilemiştir. Hem siyasi olarak ulusüstü kuruluşlar ön plana çıkmaya başlamış hem de evrensel kültürel değerler veya tek bir evrensel kültür yaratma çabası ile karşılaşmıştır. Bu durum bir yandan ulus-devletlerin egemenlik hakları meselesini ortaya koyarken diğer yandan ulusların ve daha küçük grupların kültür emperyalizmine maruz kalmaları meselesini gündeme getirmiştir. Özellikle postmodernliğin çeşitlilik ve farklılık kavramlarını ön plana çıkardığı göz önünde bulundurulursa, küreselleşmenin tikel kültürleri şekillendiren ve homojenleştiren bir hal alması kültürel bir emperyalizm olarak nitelendirilebilir. Üstelik yalnızca kültürel değil, diğer kolektif kimlik türleri de küresel olarak kutsanarak, yerelin aşığılanması ya da yok sayılmasından etkilenmektedir. Bu makalede temel odak noktası küreselleşme gerçeğinin ulusal ve kültürel kimlikler başta olmak üzere kimlik edinimi ve bireyin yerel bir topluluğa aidiyet hissetmesini ne şekilde etkilediği meselesidir. Ayrıca bunun siyasi izdüşümü üzerine de çalışılacaktır. Genel bilimsel perspektif olarak yorumsamacı yaklaşıma bağlı kalınacak ve yöntem olarak literatür taraması ve karşılaştırmalı analizden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kimlik, Kültürel Kimlik

* Arş. Gör. , Gümüşhane Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Programı, hbozkurtcelik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3641-2299>.

Bu makaleye atf için: Çelik, Hasan Bozkurt. (2022). Küreselleşme ve Kimliklere Etkisine Tikellik-Çeşitlilik Perspektifinden Eleştiriler, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 98-115

Giriş

Yakın dönemin en tartışmalı hususlarından birini teşkil eden küreselleşmenin siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki etkisi ya da belirleyiciliği meselesi; hem birey hem de toplum yaşamının en temel belirleyicilerinden olan kimlik gerçekliği ekseninde tartışılmaya muhtaçtır. Sosyal Bilimlerin en popüler ama aynı zamanda en problemlili kavramlarından birisi de post-modernitedir. Sorun onun modernite karşısındaki konumunun neresi olduğu ile başlar, gerçek anlamda tanımlanamamasıyla devam eder (Erdem, 2019:426). Elbette literatürde bu hususa eğilen pek çok yazın mevcuttur ancak bu makalede küreselleşmenin söz konusu boyutlarının, postmodernliğin kimlik algısı ile birlikte düşünülerek, bireylerin aidiyetlerini ve ayrışmalarını ne şekilde etkilediği ele alınacaktır. Küreselleşmenin, yerelliğin ehemmiyetini ortadan kaldırdığı savlarına postmodernliğin parçalı kimlikler doğurduğu ve ulusal kimlik gibi “üst” kimlikleri akamete uğrattığına dair görüşlerin de eklendiği; fakat 21. Yüzyılda insanların hala bir tesanüd arayışı içinde milli, dini ya da kültürel kimliklerine “sarıldıkları” gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu ilişki ya da zıtlığa dair titiz bir okuma ve tartışma yapılması gerektiği açıktır. Elbette burada söz edilenin bireysel kimlikten çok kolektif kimliklere dair etki olduğunu belirtmekte yarar var. Geride bıraktığımız zaman hiçbir şeyin belirsizlik kadar kesin olmadığını bizlere gösterdi (Alpar, 2014: 338). Küreselleşme bireysel yaşamı ve haliyle birey kimliğini şekillendiren bir süreç ya da sonuç olsa da bu metnin asıl odak noktası topluluk yapılarının ve özellikle de milli kimlik ve toplulukların bu süreçten ne şekilde etkilendiği meselesidir. Özellikle 20. Yüzyılın sonlarında küresel olan yerel olan karşısında mutlak bir zafer elde ettiği savlarının karşılık bulması ve ulusallığın sonunun geldiği ve ulusal olan herşeyin aşınmaya ve nihayetinde aşılmaya başladığı görüşleri 21. Yüzyılın ikinci on yılına gelindiğinde gerçekçiliğini yitirmeye başlamıştır. Zira uluslar hala ehemmiyetlerini muhafaza etmekte, insanlar için temel topluluk formu olma hüviyetlerini sürdürmektedirler. Ancak özellikle ekonomik alanda sınırların ortadan kalkmaya başlaması ve bunun da siyasi ve kültürel alanı da etkilemesi kimliklerin kendi içlerinde homojenliklerini yitirdikleri iddialarını beraberinde getirmiş ve bunun evrensel kimlikler

ya da kimlik uzantıları doğurmaya başladığı sıklıkla ifade edilir olmuştur. Bu sav ise temel olarak iki açıdan eleştirilmiştir. Bunların ilki, evrenselliğin tektiplilik doğuracağı ve postmodernliğin parçalılığının aksine kimliklerin kendi içlerindeki farklılıklar ön plana çıkarken kimlikler arası farklılıkların yok olacağı düşüncesidir. Bir kültür emperyalizmi olarak da yorumlanan bu durum da elbette kültürel tikellikleri “tahrik edecek” ve önem ve belirleyiciliklerini artıracaktır. İkinci temel eleştiri ise aşağıda detaylandırılacağı üzere küresel değerlerin ya da evrensel kıymetlerin toplumlarda ya da bireyde bir tesanüd duygusu sağlamakta yetersiz kaldığı düşüncesidir. Yani, insanlar kendileri ile benzeşen başka insanlar ile bir dayanışma içerisinde olma ihtiyacına sahiptirler ve bu ihtiyacı karşılayacak bir aidiyet hissi yaratma konusunda küreselleşmenin getirdiği evrenselciliğin; tikellik, yerellik ya da ulusallık karşısında oldukça zayıf kaldığı sıklıkla ifade edilmektedir.

Küreselleşmeye Dair Bazı Temel Noktalar

Küreselleşmenin belki de en çok göze çarptığı noktalardan biri David Harvey’in tabiriyle pazaryerindeki dönüşümdür. Tarihin çok uzun dönemlerinden beri farklı toplumlar birbirlerine yiyecek mamul satmakta ve yiyeceklerin de dolaşımı olmaktadır. Fakat ulaşım olanakları artık Kenya’nın fasulyesi, Kaliforniya’nın kerevizi, Kuzey Afrika patatesi, Kanada elması ve Şili üzümünü bir İngiliz süpermarketinde buluşturabilmektedir. Üstelik sadece mamuller değil artık mutfakların kendisi de birer ihraç ürünü haline gelmiş ve örneğin San Francisco yalnızca ürünlerin değil aynı zamanda mutfakların da bir pazaryeri halini almıştır. Küreselleşmenin bu anlamda dikkat çekici noktası, bu tip pazaryerlerinin oluşması için kitlesel göçlere lüzum kalmamasıdır. “Fransız kruvasan”ının geleneksel Amerikan “doughnut”ın hakimiyetini sarsması için Amerika kıtasına büyük bir Fransız göçü gerekmediği gibi Amerikan fast-food yiyeceklerinin tüm dünyayı dolaşması için Amerikalıların dünyaya yayılması da gerekmedi (Harvey, 1999: 334, 335). Bu yayılım ve yeni pazaryerleri yalnızca çeşitlilik getirmedi. Küreselleşme bu çeşitlilik ile de bağlantılı olarak kapitalist gelişim sürecinin temel mantığını izlemiş ve ölçek ekonomilerine odaklanmıştır.

Standartlaşma ve homojenlik ön plana çıkartılarak “küresel ürün” oluşumuna önem verilmiştir. Londra, New York veya Tokyo gibi kentler standartlaştırılmış ve homojenleştirilmiş ürünlerin dünya pazarında sunulmasının ana merkezleri halini almışlardır (Kumar, 1999: 222, 223). Böylece küresel ürünler yine küresel pazarlarda kahir ekseriyetle çokuluslu şirketler aracılığı ile pazarlanmaktadır. Öyle ki, bu çokuluslu şirketlerin bazılarının bütçelerinin, pek çok devletin yıllık bütçesini geçtiği ve hükümetlerle de doğrudan ilişki ve iletişim kurabildikleri göz önünde bulundurularak devletlerin güç kaybettiği ve küresel dünyanın temel belirleyenlerinin çokuluslu şirketler ağı ve küresel piyasanın bizzat kendisi olduğu savı literatürde sıkça dile getirilmiştir. Ancak ekonomik olarak ulaştıkları düzey şirketleri temel belirleyici yapmaya yetmemektedir zira şiddet tekeli ulus-devletlerin olduğu sürece de yetmeyecek gibi görünmektedir (Giddens, 2008: 376). Bu açıdan bakıldığında küresel şirketler devletlerin politikalarını manipüle etmekte başarılı olacak güce sahip olsalar da şiddet tekeli elinde bulunduran devletler siyasal güçlerini ekonomik alanın en temel belirleyicisi olmakta da kullanabilir durumdadırlar.

Bahsi geçen küresel şirketler ve ekonomik yapı gelenekselden ayrı bir tüketici formuna da sebep olmaktadır. Yukarıda tasvir edilemeye çalışılan yaşam tarzını var eden üretim süreçleri devam ettikçe toplumsal yaşamın farklı alanlarında birbirinden farklı kimliklere sahip bireyin “süpermarketin gürültülü havasında” büründüğü bu yeni tüketici kimliğinden de söz edilebilir. Tüketicinin ekonomi temelli davranışı, kendisi için iyi ve faydalı olan şeyleri edinebilmek için kendi benliğinden o süre zarfında uzaklaşarak ulaştığı bir anlamda davranış kalıbından da öte kimliktir. Burada sorulması gereken kilit soru ise serbest ticaret esaslı bu kapitalist ekonomide neden uluslara ve ona dair sembolik aidiyetlere ihtiyaç duyulduğudur. Bu soru genel olarak kapitalist sistem açısından sorulabileceği gibi aslında küreselleşen kapitalist sistemi odağa alarak sorulduğunda daha da anlam kazanacaktır. Cevabı ise en temel düzeyde tüketim dışında kalan diğer insani ihtiyaçlara dayanır. Zira küresel pazar denilen şey, insanlara kendilerini korumak için silah sağlar fakat onları koruyamaz. Üretim ve tüketim süreçlerini belirleyebilir fakat soyut ve özde kar getirmeyen aidiyet, bağlılık

veya sevgi gibi ihtiyaçları karşılayamaz (Williams, 1989: 180, 182). Haliyle tüketici kimliği diğer kimlikleri ortadan kaldırmaya muktedir olamamaktadır. Tüketime ve tüketici kimliği formuna odaklanıp küreselleşmeyi yalnızca bu ekseninde değerlendirmek işlevsel değildir. Bu bir anlamda küreselleşmeyi yalnızca kapitalist üretim tarzı ile ilişkilendirerek anlama çabası olur ki yeterli değildir ve indirgemeci bir bakış açısı olur. Küreselleşme siyasal ve kültürel boyutları da olan ve Batı modernitesinin evrenselleştirilmesini güdüleyen bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Küreselleşme fikri ve aldığı biçimler modernite, devlet sistemi ve kapitalist üretim tarzının bir eklemlenmesidir. Üç süreç de birbirlerini etkilemektedir (Keyman, 2000: 66). Ayrıca burada bahsi geçenden farklı bir yaklaşım olarak, küreselleşmeyi kapitalist bir bakış açısından bağımsız bir şekilde yeni bir sosyalist küreselleşme önererek değerlendirenler de mevcuttur. Samir Amin'e göre küreselleşme modern tarihin otarşik ve kültürelci bir yaklaşımla silinebilecek bir gerçekliği değil tarihte bir ilerlemedir. Ancak yine de kapitalist anlamda bir küreselleşme gerçekleşmekten uzaktır ve O, buna alternatif olarak yeni bir enternasyonalist anlayıştaki bir sosyalizmi önermektedir. Üstelik ona göre eğer bu gerçekleşmezse dünyadaki uluslar ve gerçek ve hayali cemaatler arasında kontrol edilemez çatışmalar beslenmiş olacaktır (Amin, 2000: 75, 76). Enternasyonalizm kavramını “milliyetçiliğin kavramsal evreninin organik bir parçası” olarak değerlendiren Tom Nairn'e göre de enternasyonalizm geçmişteki evrenselci inanışlardan farklıdır. Aksine, aslında enternasyonalizm siyasi milliyet ilkesinin zaferinin bir sonucudur. İlk bakışta oldukça tezat görünen bu iki kavram Nairn'e göre birbirinin özdeşi ideolojiler olarak algılanmalıdır. Çünkü, öncelikle her ikisi de tek ve genel bir modern fikir dünyasının eseridir. İlaveten uluslararası olanı öne çıkarmak aslında ulusalın gerçekliğinin kabulü ve sonucudur. Ayrıca bu iki kavram değerlendirilirken sıklıkla düşülen bir hata olarak milliyetçiliğe tamamen olumsuzlayıcı, enternasyonalizme ise onu oldukça işlevsel ve şatafatlı bir fikir olarak gösteren bir bakış açısıyla yaklaşmak Nairn tarafından reddedilmektedir. Ona göre bu, solun milliyetçiliğin yükselişi karşısında yaşadığı şaşkınlığın da bir tezahürüdür. Oysa “yanlış bilince milliyetçiliğin çadırlarında olduğu kadar enternasyonalizmin malikanesinde de yeterince yer vardır” (Nairn, 2015: 56, 59, 60, 76, 77).

Sözü edilen kavramsal ayırım ve bakış açısı farklılığı bir kenara bırakılırsa küreselleşmenin sacayaklarından biri olan siyasal anlamda küreselleşmenin en önemli örneklerinden biri Avrupa Birliği olarak gösterilir. Ancak kurumun siyasal yapısından önce, dayandığı düşünsel altyapıya dair tartışmak ve bu fikri arka planın kimlikler gerçekliği açısından geçerliliğini irdelemek verimli olabilir. Bauman'a göre Avrupa; ekonomik, siyasal, toplumsal ya da kültürel fark etmeksizin birleşik bir yapı haline gelmeden önce, zaten ortak düşman ya da düşmanlara karşı negatif bir birliktelik göstermekteydi. Tarih içerisinde güvenliğinin önemli bir bölümünü siyasal ve askeri dış tehditlere borçlu olan Avrupa'nın -ki burada sözü edilen Batı Avrupa'dır- eşgüdümü buna bağlıdır. Tehditlerin ortadan kalkmaya ya da zayıflamaya başlaması Avrupalıların ortak bir düşman etrafında birleşmesini ve buradan bir hissiyat ve kimlik çıkarmasını zorlaştırmaktadır. Berlin Duvarı'nın yıkılışını takip eden süreçte Batı Avrupa'nın merkezi olduğu ve temsil ettiğini savunduğu düşünce yapısı, geçmişte siyasal dış olarak görülen "çevre" tarafından, merkezden dahi daha kuvvetle savunulur hale geldi. Bu durum, merkezin kendisine Varşova'dan Tiran'a ve hatta oradan Bakü'ye kadar olan bölge Avrupa mı ve Bulgarlar ve Türkler de tıpkı onlar gibi Avrupalı mı sorularını sormalarını beraberinde getirdi. Bauman, tarihi süreç içerisinde yönettiği topluma zaman zaman ahlaki rehberlik eden ve birlik ve amaç hissi vermeyi başaran ulus-devletin bir şekilde toplumsal sözleşme hayata geçirebilme döneminin artık sona erdiğini, eski Avrupa'nın ise bu konuda neler sunabileceğinin müphem olduğunu söylemektedir. Ayrıca ulus-devletlerin erozyona uğramasının dikkat çekici sonuçlarından biri de etnik aidiyetlerin gittikçe güçlenmesidir. Zira etnisiteleri yöneten ve "boyunduruk altında tutan" ulus-devletler yozlaştıkça bu etnik yapılar güç kazanacaktır. Bu etnik gruplar kalabalık olmaktan bağımsız şekilde seslerini uluslararası üst-kuruluşlara duyurabildikleri ölçüde -şayet bu kuruluşların onların sesini kesmek gibi bir dertleri de yoksa- bağımsızlıklarını talep edebilmekte ve alabilmektedir. Ulus-devletlere ait ne kadar çok özellik üst-kuruluşlara devredilirse, ulus-devletin aşınımı o kadar kolay ve hızlı olmaktadır. Bauman, Avrupa'da topluluk mensubu ülkelerin üniter yapılarını koruma isteklerini bir "düş" olarak tanımlamaktadır.

Ulus-devlet içerisindeki alt-yapılar, üst uluslararası kuruluşları bir “temyiz mahkemesi” olarak görmektedirler (Bauman, 2001: 314-321). Küreselleşmenin doğurduğu iddia edilen bu durum yalnızca siyasal çekişme ve çatışma boyutunda kalmamakta ve kültürel alanda da bir dikotomi doğurmaktadır. Küresellik ve yerellik birbirini zıddı iki gerçeklik olarak ön plana çıkmakta ve kuralları koyan ve gidişatı belirleyen küreseller karşısında, sorun olarak görülen yerellikler bulunmaktadır. Bu ayrışma da neo-kabileci ve köktenci eğilimleri beslemektedir (Bauman, 2006: 9). Bauman’ın ifade ettiği neo-kabileciliğin yükselişi ifadesi “sert” olarak değerlendirilebilse de küreselleşmenin, yerel bazda tepkiyle karşılandığında dair pek çok sav vardır. Pek çok lider halkına kültürlerini yok etmeye veya değersizleştirmeye çalışanlara karşı mücadele etme ve kendi kültürlerine sahip çıkma çağrısı yapmakta ve toplum bir anlamda tıpkı aileye, mensubu olunan siyasi veya dini topluluklara olduğu gibi ortak kültürel topluluğuna da sadakat beslemesi gerektiği fikrine yöneltilmektedir. Batı’dan ihraç edilen kültürel görüngülerin yerel kültürlerle harmanlanması gerektiği, aksi takdirde batılı olmayan halklar için bir şey ifade etmeyeceği çokça ifade edilmiştir. Bu nedenle küreselleşme yanlıları için dahi, küreselleşme yerelliği ve kültürel farklılıkları takdir etmek ve ona saygı duymak zorundadır. Batılılaşma ile yerel kültürleri arasında kalmış topluluklara dair genel kanı “kültürlerini yeniden yorumlamak ve Batı kültürüne ait benimseyebilecekleri unsurları almak” olarak formüle edilir. Genel olarak kendilerini kültürel misyonerler olarak dünyanın geri kalan toplumlarına ahlaki önderlik etme görevi ile donatma cüretinde bulunan bazı Batılı düşünürlerin bu eğilimleri şiddeti doğuran ana unsurlardan biridir (Parekh, 2002: 206, 210,211,228). Ancak burada alternatif bir antitez olarak küreselleşmenin homojenleştirici olmak zorunda olmadığını, hatta bundan ziyade “melezleşmeye” neden olduğunu öne süren sosyal bilimciler de olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Örneğin Pieterse’ye göre küreselleşme Batılılaşma odaklı bir tek tipleştirilmekten çok, kültürel bir “global mélange”ye –küresel bir karışım olarak çevrilebilir- sebep olmaktadır (Pieterse, 1994: 161).

Küresel ile Yerel Arasında: Ulusallığın Bugünü ve Yarını Üzerine Birkaç Not

Ulus-devletin aşınımı, ulusüstü kuruluşların ve uluslararası şirketlerin güçlenmesi ve önem kazanması, küresel-yerel dikotomisinin kuvvetlenmesi ve etnik aidiyetlerin hem kültürel hem de siyasal alanda güçlenmesi savları literatürde çokça tartışılmış ve neredeyse hâkim görüş halini almıştır. Bu hâkim görüşleri genellikle başına “sanki” tabiri koyarak ifade edenlerden biri olan Billig’e göre, sanki tüketici toplulukları ulusal kimliklerin önemini azaltmaktadır. Küreselleşme ulusların kendi içlerindeki “hayali birliğini” de sarsmıştır. Hem küresel hem de yerel baskı ile aşınan ve hatta çöktüğü iddia edilen ulus-devletlerin bireye kazandırdığı ulusal kimlikler üstünlüklerini yitirmiş ve “kimlikler pazarında başka kimliklerle rekabet etmesi gereken” sıradan bir yapı halini almıştır. Postmodern tezler, kimliklerin ve bağlılıkların olduğu ulusal topraklar yerine *terrae* çokluğu ortaya çıktığını, küresel yeni duyarlılıklar ve yeni bir psikoloji doğduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Billig de bu tezlere temkinlidir. O da “müesseses demokrasilerdeki siyasi şöhratlerin ulusa ulus demeyi sürdürdüklerini” ve ulus için fedakarlıklarda bulunulması gerekliliğinin hala gündelik yaşamın sıradan bir parçası olarak görülmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Yani “millet olmak” önemini kesinlikle kaybetmemiştir. Postmodern tüketici kimliği hayatın farklı alanlarında istediği kimliğe ait yaşam tarzının bir parçasını satın alabilir ancak ulusal kimlik sürekliliğe haiz bir durumdur ve ona bağlılık bu tüketimden bağımsızdır. Bir tüketici, her gün farklı bir kültüre ait yemek yiyip yine her gün farklı bir ulusun yöresel giyim tarzına uygun giyinebilir. Fakat bu onu kıyafetini giydiği ya da yemeğini yediği ulusun ya da kültürün bir parçası yapmaz. Kozmopolitanizm de bu anlamda ulusların ve kimliklerin sürekliliği ile sınırlanmaktadır (Billig, 2002: 154-160).

Billig’in bilhassa kimlik bazında yanıtladığı “postmodern” tezler, küresel yeni duyarlılıklar oluşturması bağlamında hem Billig’in de sözünü ettiği parçalı yapı hem de üst-anlatıların reddi bakışıyla çelişmektedir. Postmodern bakış açısı evrenselciliğe doğrudan karşıdır zira Aydınlan-

ma felsefesinin evrensel doğru olarak sunulması “tehlikeli bir fantezi”dir. Dünyanın tek ve bütünleştirici başlık altında toplanması bunu “fantezi” haline getiren en önemli husustur. Ayrıca bu görüş tehlikelidir çünkü evrenselcilikten kasıt aslında Avrupa-Amerikan kökenli rasyonellik ve nesnellik fikirlerinin dayatılmasıdır. Hatta evrenselcilik bu anlamda “ırkçı” olarak da tanımlanabilir çünkü kendisi dışındaki tüm görüşleri ve Avrupa dışı bakış açılarının olasılığını dahi reddetmektedir. Hatta İkinci Dünya Savaşı öncesindeki ve savaş dönemindeki Aryan olmayan halkları aşağılık görmenin temelinde de bu “entelektüel küstahlığın” olduğu yalnızca postmodernistler değil savaş sonrası pek çok sosyal bilimci tarafından da savunulmuştur (Malik, 1997: 112). Üstelik siyasal ya da kültürel olarak küresel birlik hayali yeni veya Aydınlanma sonrasında gündeme gelmiş bir şey değildir. Malik’in kastettiği Aydınlanma felsefesinin evrenselleştirilmesidir ve bunun olumsuzluğudur ancak özellikle siyasal ve kültürel alanda küresel birlik fikri kendilerini medeniyetin taşıyıcısı olarak gören ve geri kalanları barbar olarak niteleyen imparatorluklara kadar dayanmaktadır. Hem yönetme anlamında hem de kendilerini dünyanın geri kalanına bir yüksek kültür ve medeniyet olarak sunma açısından bu imparatorluklar kendilerini tek temsilci olarak görmüşlerdir. Ancak bu imparatorlukların dışında kalanlar bir yana kendi içlerinde yaşayan toplulukların çoğunun da büyük geleneklerle iletişime geçmeden hayatını sürdüren küçük kültür grupları olduğu söylenebilir. Yani tarihi süreç içerisinde de küresel birlik iddiaları olmuş fakat çeşitlilik varlığını korumuştur (Smith, 2002: 13). Evrensellik savları ile çatışması bir yana postmodernliğin parçalı yapısının millet gerçekliği ile çeliştiği ve onu aşındırdığı savı da gerçekçi değildir. Evrenselcilik ve küreselleşmenin aşındırdığı iddia edilen ulus-devletler ile ilgili bu noktada asıl dikkat çekici mesele neredeyse tartışılmaya başlandığı günden beri ulus-devletlerin varlığını muhafaza etmesinin bir gerçek oluşudur fakat bu daha çok siyasal bir tartışma alanıdır ve son bölümde etraflıca değerlendirilmeye çalışılacaktır. Burada dikkat çekilmeye çalışılan nokta sözü edilen gelişme ve savların ulus kimliğini etkileyip etkilemediği veya ne şekilde ve derecede etkilediği meselesidir.

Smith'e göre, eklektik yapısıyla zaman ve lokasyon gerçekliklerine karşı kayıtsız, akışkan ve herhangi bir kalıptan yoksun küresel kültür, kitle iletişim araçları ve telekomünikasyon ağlarıyla inkişaf ettiği Batı'dan dünyanın her yerine dağılarak "postmodern bir kozmopolitan kültür" halini almıştır. Bu yeni kültür, temelleri itibariyle de yapay bir kültürdür. Asıl soru bu tür bir kültürün yaşaması, yayılması, yerleşmesi ve hepsinden önemlisi kalıcılık sağlaması mümkün müdür? Smith'in sorguladığı ve tartıştığı asıl nokta burasıdır. Ona göre halihazırdaki modern dünyada yerleşik kolektif geçmiş algısı etnik ve milli bir algı olarak varlığını sürdürmektedir. Kimlik ve kültür oluşumunda kolektif hafıza merkezi bir öneme sahiptir ve küresel kültür ancak belleksiz bir yapı olabilir. Belleksiz bir yapı da kendisini oluşturan çoğul milli unsurlara bölünmeye ve parçalanmaya mahkumdur. Belleksiz kültür tanımı başlı başına bir çelişkidir ve böyle bir küresel kültür inşa etme çabası yalnızca *talan edilmiş folklorik anıların ve kimliklerin çoğulluğunu öne çıkarabilir* (Smith, 2016: 242- 245). Smith'in kastettiği nokta oldukça önemlidir zira, hafızası olmayan bir küresel kültür ancak hafızaya sahip ve bireyler ve topluluklar üzerindeki sirayeti daha kuvvetli kadim kültürel kimlikleri ön plana çıkararak aslında dünyadaki "kültürel parçalılık ve çeşitliliği" kavilemiş olmaktadır. Smith her ne kadar milli kimlikleri ve kültürleri modern, kozmopolitan kültürü postmodern olarak tanımlasa da vardığı nokta itibariyle postmodern küresel kültür milletlerin çeşitliliği ve kültürlerin parçalılığı hususlarında farkındalık oluşmasına katkı sağlayarak aslında postmodern dünyadaki ve algıdaki çoğulluktan da dem vurmüş olmaktadır. Bu durum postmodernliğin kendine has bir milliyetçilik anlayışı doğurmasına ya da milliyetçilik denilen gerçekliğin postmodernliğe de ayak uydurarak ayakta kalmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği küresel kültürle alakalı en önemli eleştirilerden biri de bireyin tüm ihtiyaçlarına –hatta "gerçek" ihtiyaçlarına- cevap veremediğidir. Kimliğin oluşması ve yaşaması için elzem noktalardan biri olan hafıza, küresel kimlikte mevcut olmadığı gibi halihazırda varlıklarını sürdüren milletlerin kendi kültürlerini unutturacak ve yerine kozmopolit bir kültür getirecek bir kolektif unutmaya hali söz konusu değildir. Smith böyle bir unutmayı yalnızca bazı entelektüellerin zihinlerindeki

bir “hayal” olarak tanımlamaktadır. Farklı temellerde ayrılmış halkların bu entelektüellerin zihinlerindeki gibi bir ahenge sahip olmadıkları barizdir (Smith, 2002: 20). Bireyin kendisini ait hissedeceği bir kolektif yapı sunmayan küresel bakış açısı; milletlerin bireylere “tartışmasız ve tekil bir kolektif üyelik sağladığı” düşüncesini sarsabilse de bunun alternatifi olabilecek bir şey sunmamaktadır. Küresel kimlik ya da küresel kültür mefhumları milletlerin sağladığı kolektivite karşısında oldukça güçsüz ve etkisiz kalmaktadır. Bir diğer önemli husus da milletler ve milliyetçiliğin diğer topluluk ya da kimliklendirme türlerine –geleneksel veya modern- nazaran siyasi birim olarak demokrasiye ve demokratikleşmeye daha elverişli olmasıdır. Kozmopolit bir demokrasi ya da temsil anlayışı hem toplumsal dayanışmanın sağlanması açısından millet ve milliyetçilik gerçekliklerine göre oldukça zayıftır hem de kendi kendini yönetim süreçlerinin ulus-devletlerin ve hatta devletlerin olmadığı küresel bir düzende nasıl gerçekleştirileceği muğlaktır (Calhoun, 2008: 107, 108).

Milli kimliklerin geri planda kaldığı ve evrenselciliğin ve küresel kültürün hakimiyetinin arttığına dair savlar bu şekilde tartışılabileceği gibi siyasal açıdan ulus kimliğinin en belirgin dışavurumu olan ulus-devletler de önemini korumaya devam etmektedir. Sanayileşme sürecinin başlarındaki iktisadi güç ve ehemmiyetini korumadığı ve silah endüstrisinde özel sektör bazında yaşanan atılımlar sonucu askeri özgürlüğünde kayıplar yaşadığı bir gerçek olmakla birlikte; ulus devletler bu alanlardaki güç kayıplarına rağmen kültürel alan ve iç egemenlik hususlarındaki önemlerinin arttığı görülmektedir. Ulus-devletler kitlesel eğitim, sağlık, nüfus veya çevre gibi hususlarda kapsamlı planlamalar yapma ve hayata geçirme; göç, kültür, sanat, spor, kitle iletişimi gibi konuları düzenleme ve vergi veya maliye politikalarında temel belirleyici olma gibi işlevlerini korumaktadır. Yani, ulus-devletler “gözetleme, düzenleme ve denetleme” işlevleri aracılığıyla modern dönemden dahi fazla müdahale alanlarına kavuşmuşlardır (Smith, 2013: 170). Zaten pek çok yazarda karşılaşılan “daha küçük devlet demek daha güçsüz devlet demek değildir” savı (Rowe, 1996: 311), etki alanlarının daralmasının devletleri daha zayıf yapmayacağı şeklinde okunabilir.

Sonuç Yerine

Gerek milli kimliklerin gerekse de onun siyasal izdüşümü olarak ulus-devletlerin varlıklarını ve belirleyiciliklerini; evrenselcilik, tam anlamıyla bireycilik, her türlü üst-anlatı gibi her türlü kimlik ediniminin reddi ve yukarıda detaylıca aktarılmaya çalışılan anti-tezlere rağmen sürdürmesi dikkate değer bir durumdur. Küresel kültür savları ve ona getirilen eleştirileri içeren literatürden hareketle şu çıkarımda bulunulabilir: hem ulus-devletlerin hem de milli kimliklere bağlılıkların özellikle siyasal, sosyal ve kültürel alanda güç kazanarak varlıklarını sürdürmesi göz önünde bulundurulduğunda postmodern dönemde kimlik algısının parçalılık ve çeşitlilik çerçevesi içerisinde milli kimlikleri bir gerçeklik olarak kabul ettiği söylenebilir. Bireyin gündelik yaşamdaki parçalı kimlik yapısı milli kimliğini ortadan kaldırmadığı gibi, postmodern dönemin farklılık ve çeşitlilik vurguları, milli kimlikler bazında düşünüldüğünde çoğul yapıların kabulüne dayanan bir milli kimlik ve milliyetçilik algı ve anlayışı ile karşılaşmaktadır. Tikelliğin öneminin vurgulanması ve her türlü homojenleştirmenin reddi; küreselleşmeye de derin eleştiriler getirilmesini beraberinde getirmiştir. Her kültürün kendi kıymeti olduğu ve evrensel bir kültür yaratımının bu zenginliği sonlandıracağı savları, bu tikelliğin siyasi alanda yani devletler bazında da sürmesi gerektiği fikri ile beslenmiştir. Aksi takdirde, bu durum insanlığı imparatorlukların yeni bir versiyonuna ve yeni bir emperyal yapıya doğru götürecektir. Oysa her ulusun kendi siyasi egemenliği ve bağımsızlığı, demokratik düzenin de sacayaklarından birini oluşturmaktadır.

Bahsi geçen oldukça genel tartışma, postmodernliğin ana kavramları ile birlikte düşünülerek farklı bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmıştır çünkü hem konu ve kavramların aktüel durum ve karşılıkları hem de içerisinde yaşanan dönemin bilhassa sosyal ve felsefi “genel” özellikleri; konunun siyasi ve kültürel başta olmak üzere farklı izdüşümlerini anlamlandırmak için oldukça gerekli ve işlevseldir. Özellikle de tikellik ve çeşitlilik gerçekliklerinin ön plana çıkarılmasının nedeni budur. Ancak bu, postmodern olan her şeyin küreselliğe ya da evrensel kimlik yapılarına karşı

olurken aslında tikel kültürel yapı ya da kimlikleri öne çıkaracağı şeklinde de okunmamalıdır. Zira postmodernliğin, kimlik mefhumunu topyekün yok saydığı ve buna bilinemezci ve parçalılığı uç seviyeye taşıyan bir anlayışla yaklaştığına dair görüşler de mevcuttur. Bu makalede postmodernliğin parçalılığı öne çıkarması evrenselliğe karşı kültürel tikellikleri ön plana çıkaran ve çeşitliliği bu minvalde önemseyen bir bakış açısı ekseninde değerlendirilmiş ve bireylerin farklı kimliklerine sarılmaya ve tesanüdün verdiği güveni orada aramaya devam etmesi ile birlikte ulus-devletlerin de ehemmiyetini korumayı sürdürmesinin temelleri burada aranmıştır. Küreselleşme ve onun sonuçları ile birlikte ulusüstücülük, ulussonrasicilik ve ulusötesiciliğin ayrı ayrı kuvvetlendiği savları tartışmaya açıktır. Elbette ulus gerçekliğini aşan kuruluşlar yaygınlaşmakta, ulusüstü bir takım aidiyetler de azımsanmayacak kitleler tarafından benimsenmektedir. Ancak bu durum, ulusallığın ve özellikle de kültürel aidiyetlerin önemini devam ettirdiği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Bir başka deyişle uluslar arasındaki ilişki ve temaslardaki ve işbirliğindeki artış, ulusların kendilerine olan bağlılık derecelerinde herhangi bir azalmaya sebep olmamakta; aksine yalnızlaşan bireylerin aradıkları dayanışma ve birliktelik duygusunu yine kendi kültür dairelerinde aramaları sonucunu doğurmaktadır.

Kaynakça

Alpar, G. (2014). *Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları: Konya.

Amin, S. (2000). *Capitalism in the Age of Globalization*. Zed Books.

Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*. Çev. İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. Çev. Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. Çev. Cem Şişkolar. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Calhoun, C. (2008). “Yolcuların Sınıf Bilinci: Var Olan Kozmopolitizmin Eleştirisi”. *21. Yüzyılda Milliyetçilik* (Der. Umut Özkırımlı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Erdem, T. (2019). *Sosyoloji Notları*, İmaj Yayınları: Ankara.

Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Çev. Cumhuriyet Atay. Kalke-don Yayınları.

Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Sungur Savran. Metis Yayınları: İstanbul.

Keyman, F. (2000). *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*. (Çev. Simten Coşar). Alfa Yayınevi: İstanbul.

Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Çev. Mehmet Küçük. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

Malik, K. (1997). “The Mirror Of Race: Postmodernism and The Celebration of Difference”. *In Defense of History Marxism and Postmodern Agenda*. (Eds. Ellen Meliks Wood, John Bellamy Foster). Monthly Review Press: New York.

Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış*. Çev. Seda Kırdar, Mehmet Ratip. İletişim Yayınları: İstanbul.

Parekh, B. (2002). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. Çev. Bilge Tanrıseven. Phoenix Yayınları: Ankara.

Pieterse, J.N. (1994). "Globalisation as Hybridisation". *International Sociology*. 9(2). ss. 161-184.

Rowe, J.C. (1996). "Cybercowboys on the New Frontier: Freedom, Nationalism, and Imperialism in the Postmodern Era". *The Information Society*. 12:3. ss 309-314

Smith, A.D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milletler ve Milliyetçilik*. (Çev. Derya Kömürcü). Everest Yayınları: İstanbul.

Smith, A.D. (2013). *Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih*. (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). Atıf Yayınları: Ankara.

Smith, A.D. (2016). *Milli Kimlik*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları: İstanbul.

Williams, R. (1989). İkibin'e Doğru. Çev. Esen Tarım. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Extended Summary

In the most general sense, the article deals with the effect of the concept of globalization on the reality of identity in the political, economic and cultural fields. Especially as of the second half of the 20th century, the disappearance of borders in economic activities has formed the main point of the concept of globalization. This, in turn, affected the political and cultural sphere. Both politically supranational organizations began to come to the fore and there was an effort to create universal cultural values or a single universal culture. While this situation brought up the issue of sovereignty rights of nation-states on the one hand, it also brought up the issue of exposure of nations and smaller groups to cultural imperialism. However, at this point, of course, it should be added that while supranationalism, transnationalism or postnationalism is rejected, there is no idea that nations preserve their modern forms. Of course, supranational organizations are remarkably powerful. However, this does not mean that nations have disappeared or that they have completely lost their basic form of community. What is tried to be expressed here is that people still find the solidarity they need in their nation structures or cultural identities. Originality is still valuable to people and is one of the main points that ensure solidarity. Moreover, the issue is not just a matter of originality or culture. Even when the economy, which is the area where globalization is strongest, is taken into account, nation-states, which, in Giddens's words (2008: 376), hold the monopoly of violence, maintain their importance.

In addition, memory, which is one of the essential points for the formation and survival of identity, does not exist in global identity, and there is no collective forgetting that will make the existing nations forget their own culture and replace it with a cosmopolitan culture (Smith, 2002: 20).

Another important issue is the consumer identity that comes to the fore in the postmodern period. Postmodern consumer identity can buy a part of the life style of the identity that it wants in different areas of

life, but the national identity is continuous and the commitment to it is separate from this consumption. A consumer can eat a meal from a different culture every day and dress according to the local clothing style of a different nation every day. But that doesn't make it part of the nation or culture in which it dresses or eats. In this sense, cosmopolitanism is limited by the continuity of nations and identities (Billig, 2002: 154-160).

Considering that postmodernity brings the concepts of diversity and difference into the foreground, the transformation of globalization into shaping and homogenizing particular cultures can be described as cultural imperialism. Moreover, not only cultural but also other types of collective identities are affected by the sanctification of the global and the humiliation or ignorance of the local. However, it is worth mentioning here that, as an alternative antithesis, there are social scientists who argue that globalization does not have to be homogenizing, but rather causes "hybridization". For example, according to Pieterse (1994: 161), globalization causes a cultural "global mélange" –it can be expressed as a global mixing – rather than a westernization-oriented standardization. But Pieterse's approach is optimistic, to say the least. Because in the mentioned mixture, so to speak, "big fish tend to swallow small fish and mostly succeed".

Besides, the postmodern period, as a period in which ideas that see differences as wealth or at least reality, come to the fore, are critical of all kinds of standardization. As a general point of view, although this is based on the rejection of any meta-narrative, it should still be read as an understanding that emphasizes originality and rejects homogenization. The main axis of this study is to present a critical perspective by considering globalization and its impact on identities in terms of the concepts of diversity and difference and the revival of the importance of particularity.

STATE STRUCTURE WITHIN THE STATE: LEBANESE HEZBOLLAH

Ahmet Yusuf Yilmaz

Abstract

The purpose of this article is to seek an answer to question of how to end the Sunni-Shiite conflict that has spread throughout the Middle East. While conducting the research, Lebanese Hezbollah was encountered. The years of 1982-2000, when Sunni-Shiite peace was achieved, were examined. This period can be compared to the peace periods of Pax Romana and Pax Mongolia. In Syria after 2011, the peace of the Islamic world was lost again in the sectarian wars. Since the Syrian civil war period, it is not included in the article. Considering the help of Hezbollah and Sunni Muslims in the Palestine-Israel war, the joint defense of Shiites and Sunnis is remarkable. The establishment of Hezbollah; The internal structure of the party was examined by explaining why and how it was supported by its economic, political and military activities, Iran and Syria. In the research, it was seen how this party succeeded in influencing the Lebanese people. This party defends the country independently of the Lebanese army and enters a war with another state. Lebanese Hezbollah is a party that aims to defend Lebanon in the short term, and to take back its lands from the State of Israel, which has occupied the Palestinian State in the long term, and the liberation of Jerusalem. Although the clashes between Hezbollah-Israeli forces were of relatively low intensity in the years after 2000, the war still continues. Hezbollah is liked to a certain extent by Sunni, Druze, Christian and other ethnic and religious groups in Lebanon. It can be said that the reasons for this are that it takes part in the defense of Lebanon and contributes to public services such as health and education. These activities contributed to Hezbollah's legitimacy in the Lebanese public opinion. In Lebanon, there are structures similar to government organizations such as television, radio, hospital and school belonging to Hezbollah.

Keywords: *Israel, Palestine, Lebanese Hezbollah*

DEVLET İÇİNDE DEVLET YAPILANMASI: LÜBNAN HİZBULLAHI

Ahmet Yusuf Yılmaz*

Öz

Bu makalenin amacı, Ortadoğu'nun geneline yayılmış Sünnî-Şii çatışmasının nasıl sona erdirilebileceği sorusuna yanıt aramaktır. Araştırma yapılırken kendisine ait ordusu olan Lübnan Hizbullah'ının Lübnan savunması ile karşılaşmıştır. Parti yapısı ve faaliyetleri üzerinden Sünnî-Şii barışının sağlandığı 1982-2000 yılları incelenmiştir. Bu dönem Müslüman dünyasının kendi içinde barışın sağlandığı Pax Romana, Pax Mongolia sulh dönemlerine benzetilebilir. 2011 sonrası partinin Suriye'de izlediği politika ile mezhep barışı kaybedilmiştir. Suriye iç savaşı dönemi mezhep savaşlarını içerdiğinden makale kapsamına alınmamıştır. Filistin-İsrail savaşında Hizbullah, Sünnî Müslümanlara yardımı göz önüne alındığında Şii ve Sünnîlerin ortak savunması dikkat çekicidir. Hizbullah'ın kuruluşu; ekonomik, siyasi, askeri faaliyetleri, İran, Suriye tarafından neden ve nasıl desteklendiği açıklanarak partinin içyapısı tetkik edilmiştir. Araştırmada, bu partinin Lübnan halkını etkilemeyi nasıl başardığı görülmüştür. Bu parti, Lübnan ordusundan bağımsız şekilde ülke savunmasını yapmakta ve bir başka devletle savaşa girmektedir. Lübnan Hizbullah'ı kısa dönemde Lübnan savunmasını, uzun dönemde ise Filistin Devleti'ni işgal eden İsrail Devleti'nden topraklarını geri almayı, Kudüs'ün kurtuluşunu hedefleyen bir partidir. Hizbullah- İsrail güçleri arasındaki çatışmalar, 2000 sonrası yıllarda, nispeten düşük yoğunlukta olsa da savaş halen devam etmektedir. Hizbullah Lübnan'daki Sünnî, Dürzî, Hristiyan ve diğer etnik, dini gruplar tarafından belli ölçüde sevilmektedir. Bunun sebepleri, Lübnan savunmasında yer alması, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerine katkı sağlamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu faaliyetleri Hizbullah'ın Lübnan kamuoyunda meşruiyet zemini bulmasına katkı sağlamıştır. Lübnan'da Hizbullah'a ait televizyon, radyo, hastane, okul gibi devlet teşkilatlanmalarına benzer yapılar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, Lübnan Hizbullahı

* Siyaset Bilimi Doktoru, Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.yusuf6@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-3499-7676>.

Bu makaleye atf için: Yılmaz, Ahmet Yusuf. (2022). Devlet İçinde Devlet Yapılanması: Lübnan Hizbullahı, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 116-136

Giriş

İsrail-Lübnan savaşında ismi sıkça duyulan Lübnan Hizbullah'ı yani Lübnan Devleti içinde parti-ordu teşkilatlanması, bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Lübnan'daki Hizbullah'ın kökenleri; ekonomik, siyasi, askeri faaliyetleri incelenmiştir. Parti'nin İran, Suriye tarafından neden desteklendiği açıklanarak partinin içyapısı tetkik edilmiştir. Çalışmada incelenen coğrafya, Hizbullah'ın yaşam alanı bulduğu Lübnan'dır. Çalışmanın zamansal sınırlaması Hizbullah'ın kurulduğu yıl olarak kabul edilen 1982'den 2000 yılına kadarki zaman aralığı belirlenmiştir. Bu dönem Sünni-Şii barışının sağlandığı "Pax Romana, Pax Mongolia" sulh dönemlerine benzetilebilir. Makalede zaman sınırı olsa bile şu bilgiyi vermekte fayda görülmüştür: 2011 sonrası partinin Suriye'de izlediği politika ile İslam dünyasının mezhep savaşlarında barış yeniden kaybedilmiştir. Esad rejimi seküler bir hükümet olmasına rağmen Hizbullah, Esad rejiminin yanında yer alarak kör mezhepçi anlayışla on binlerce Sünni'nin öldürülmesine sebebiyet vermiştir. Parti bu savaşta Sünni dünyasındaki meşruiyetini bir anlamda kaybetmiştir. Dar bir dünya görüşü anlayışıyla kendilerine yakın Esad (Nusayri) iktidarına sahip çıkmıştır. Böylelikle Sünni-Şii barışının yerleşmesi gibi büyük bir çözüm sunma olanağını ıskalamışlardır. Suriye iç savaşı hem tarihsel olarak hem de mezhep savaşına örnek teşkil etmesi nedeniyle makale konusu dışında kalmıştır. Araştırmada, partinin Lübnan halkını etkilemeyi nasıl başardığı ve bu etkiyle kendi lehine büyük bir kitle desteği sağladığı görülmüştür. Partinin meşruiyetini garantilemek için askerî şiddet kanadını güçlendirmesi gerekmiştir. Yürüttüğü politikalar ve strateji gereği Batılı ülkeler terazinin bir kefesinde iken diğer tarafta Hizbullah yer almıştır. Hizbullah'ın kuruluşu, tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, Hizbullah'ın fikir temellerinin İran'dan atıldığı gözlemlenmiştir. İran'ın velayet teorisine göre, İran öncülüğünde Müslüman ülkeler birleşmeli, İsrail'e karşı uyanmalı ve genç nüfuslarını cihada göndermelidirler. İran, Hizbullah'ın finansal, ideolojik, stratejik, askerî destekçisi olmuştur. 1982-1990 döneminde Hizbullah'ın güç toplamasına etki eden faktörler incelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde halk desteğini alacağı, kamu yatırımları (eğitim, hastane, camiiler, medrese, okullar) incelenmiştir. Bu çer-

çevrede Hizbullah'ın düşünce yapısının temelleri ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Makalenin bir bölümünde ise Hizbullah'ın 1990–2000 yılları arasındaki Güney Lübnan'daki faaliyetleri ve İsrail'e karşı direniş hareketi ele alınmaktadır. Mezhep kavgasının sona ermesi için; Müslümanlar için ortak düşman belirleme (İsrail Devleti'ne karşı müdafaa) siyasetinin ne kadar önemli olduğunu kavrayan parti, İsrail Devleti'nin saldırılarını bertaraf etmeye çalışmıştır.

İsrail'in komşu devletleri genel olarak iç karışıklıklarla (mezhep, iktidar mücadeleleri) meşgul oldukları için kendi aralarında güçlü, ortak bir kuvvet oluşturamamışlardır. Bu zeminde Hizbullah devlet içinde bir parti olarak, Sünnî Müslümanların hatta Hıristiyan nüfusun dahi desteğini kazanabilmiştir. Hizbullah'ın El Aksa İntifadası (2000-2005) ve bu başkaldırıda Hamas ve El Fetih gibi Sünnî direniş gruplarıyla birlikte hareket ederek İsrail Devleti'ni karşısına alması ve Sünnî gruplara sağladığı destek dünyadaki Sünnîlerin sempatisini kazandırmıştır. Ancak bu sempatiyi, Suriye iç savaşındaki Nusayri Hükümetini tutması nedeniyle kaybetmiştir. Makalenin son bölümünde ise Hizbullah'ın Lübnan'daki faaliyetlerine değinilmiştir. Bu doğrultuda, Hizbullah'ın siyasî eylemleri, propaganda taktikleri, ekonomi, eğitim faaliyetleri literatür taraması yöntemiyle incelenmiştir.

1. Lübnan'ın Siyasi Yapısı ve Hizbullah'ın Kuruluşu

1.1. Hizbullah'tan Önceki Siyasal Gelişmeler ve Şii Hareketler

Lübnan, Akdeniz'in doğusunda yer alan bir Ortadoğu ülkesidir. Doğusunda ve kuzeyinde Suriye, güneyinde Filistin/İsrail yer alır. Dünya Bankasının 2022 verilerine göre (data.worldbank.org) ülkenin nüfusu yaklaşık 6,8 milyondur. Etnik dağılımında %93'ü Arap, %6'sı Ermeni'dir. Ülkenin dini dağılımında ise %54'ü Müslüman (Müslümanların da %60'ı Şii, %40'ı Sünnî'dir), %40'ı Hristiyan'dır. Ülkenin resmi dili Arapça ve Fransızcadır (Dışişleri Bakanlığı, 2017: 2). Dinleri, ırkları ve kültürleri birbirinden çok farklı olan insanların yaşadığı bir ülkedir.

Harita 1: Lübnan'da Hizbullah'ın Kontrolü Altındaki Bölgeler¹

1970'li yılların ortalarına doğru Musa Sadr, İslamî Emel Örgütü'nü kurmuştur. Bu örgüt, Lübnan'da silahlı Şii örgütlenmesinin başıdır (Akyol, 200: 183). İslamî Emel Hareketi hareketinin kurucusu olan Musa Sadr, İran'da doğmuş, Nefes ve Kum gibi Şii teolojisinin yoğunlaştığı önemli şehirlerde öğrenim görmüş, bir devrimcidir. Musa Sadr, camilerde verdiği vaazlar ile halkın İslami bilincini artırmaya çalışmıştır. Örgüt, mücadele yöntemini seçerek 1975'te Lübnan iç savaşının başlamasıyla birlikte silahlanmaya başlamıştır (Allahyari, 2009).

1 <https://www.stratejikortak.com/2018/01/lubnan-tarihi-hizbullah-haritasi.html>

Osmanlı Devleti zamanında (1856 yılında) ilan edilen Islahat Fermanı'ndan 1975'e değin yürürlükte kalan, Hristiyan azınlıklara tanınan birtakım imtiyazlar, ülkede yaşayan Müslümanların sosyo-ekonomik sıkıntı çekmelerine neden olmuştur. Bu sıkıntılar, kutuplaşmalara; kutuplaşmalar, ülke içinde dinsel düşmanlıklara neden olmuştur. 1970'lerde Müslümanların silahlı örgütlenmelere katılımı artmıştır. Bu silahlı yapılanmalara yönelimin artmasına sebep olan nedenlerden birisi de 1948'de İsrail'in kurulmasıdır. İsrail'in kurulması ile topraklarından çıkarılan Filistinliler, Güney Lübnan'a sığınmışlardır. Başta El Fetih olmak üzere Filistin'in kurtuluşu için mücadele eden örgütler, merkez üslerini Lübnan'da konumlandırmışlardır (Theroux, 1992: 11).

1.2. 1.1 Hizbullah'ın Ortaya Çıkışı

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, tüm dünya Müslümanlarını etkilediği gibi Lübnan halkını da etkilemiştir. Lübnan'da bulunan Müslümanlar özellikle Şii mezhebi mensupları, siyasi örgütlenmelere girişmişlerdir. İsrail, 1982'de başlattığı Galile Harekâtı ile Lübnan'ı ikinci kez işgal etmiştir. Lübnan'daki direnişini yok etmek isteyen İsrail ordusu Beyrut'a kadar girmiştir (6 Haziran 1982). 18 Eylül 1982'de Batı Beyrut'u kontrolünde tutan İsrail devleti gözetiminde, o bölgede yaşayan Hristiyan Falanjistlerin Sabra ve Şatilla'da kadın, çocuk, yaşlı (yarısından çoğu Filistinli) binlerce mülteciyi öldürmesi, dünya Müslüman kamuoyunun Lübnan'a yönelmesine sebep olmuştur. Birçok Müslüman topluluğu bu katliama tepki göstermiştir. O dönemde İsrail Savunma Bakanı olarak görev yapan Ariel Şaron, istifa etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu hadise İslam dünyasının İsrail'e karşı nefretini doruk noktasına ulaştırmıştır. İran, duyulan bu nefretin oluşturduğu etkiyi kullanmış ve toplanan yardımlarla Lübnan'da teşkilatlanmaya girişmiştir. Lübnan'a yerleşen İran Devrim Muhafızları, örgütleme çalışmalarına başlamıştır. Teşkilatlanmada öne çıkan isim, Baalbek ve Beka bölge sorumlusu, Hasan Nasrallah olmuştur. Hasan Nasrallah, İslâmî Emel Hareketi'nin daha aktif olmasını savunmuştur. Ancak İmam Musa Sadr'dan sonra lider sıkıntısı çeken ve Lübnan iç savaşı ile

kadroları zayıflayan İslamî Emel Örgütü'nün gücü azalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Hasan Nasrallah, 1982'de beş yüz kadar üyesiyle İslamî Emel Örgütü'nden ayrılmış ve daha hızlı büyüyen Hizbullah'a katılmıştır (Bulut, 1994: 444-459). Hizbullah'ın Lübnan'daki genel başkanı Hasan Nasrallah'tır.1.3. Kuruluşu

Hizbullah, sivil ve askeri yapılanmaları olan uluslararası siyasi bir teşkilatlanmadır. Partinin temel amacı İsrail'i, işgal etmekte olduğu Güney Lübnan'dan çıkartmaktır (Bu işgal İsrail'in 2000 Mayıs'ında çekilmesi ile sona ermiştir). Partinin isim babası, İran'da Şah rejimine karşı savaşmış Molla Muhammed Gaffarî'dir. Çok partili rejime, demokrasiye ve batılı kurumlara karşı olan Gaffarî yazılarında: *"Tek parti vardır, o da Allah'ın Partisidir (Hizbullah: Arapça'da Allah'ın partisi olarak geçer. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de de Mâide Suresinde yer alır. 5/56)."* diyerek hem batı tipi demokrasiye karşı çıkmış hem de kitlelere bir alternatif sunmaya çalışmıştır. Ölümünden sonra Gaffarî'nin adı, Tahran'daki Şii'ler arasında bir efsaneye dönüşmüştür. Zamanla Gaffarî'nin sloganı: *"Tek parti vardır, o da Allah'ın partisidir."* görüşü, Şah rejimine karşı mücadele edenlerin sloganı haline gelmiştir. Gaffarî'ye göre bu parti, aynı amaç yolunda yürüyenlerin birliğiydi. Silahlı mücadeleyi farz gören Gaffarî, Allah'ın Partisi'nde katı bir hiyerarşik yapı öngörmemiştir. Hizbullah fikrinde birleşen herkes eşittir. Kararlar İslam'ın ilk yıllarında olduğu gibi şûra (danışma meclisi) ile alınmasını öngörmüştür (Erdin, 2009: 22). 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Hizbullah hareketi, İran Devleti'nin desteklediği bir oluşum haline gelmiştir. Tahran'da oluşturulan Hizbullah'a binlerce kişi katılmıştır. Hizbullah ideolojisine göre iki taraf vardır, Bunlar: 1-Hak tarafı ve 2-Batıl tarafıdır. Bu sebeple kendilerinden olmayan herkesi ve her şeyi batıl kabul etmişlerdir. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İsrail olmak üzere, batılı güçler ve onların savunduğu değerler bâtılın kendisidir görüşünü savunmuşlar ve bu devletleri, bu devletlerin değerlerini savunanları Hizbuşşeytan olarak nitelendirmişlerdir.

Hizbullah'a göre İslam'ın yayılması ve bütün dünya Müslümanlarının bu anlayış çerçevesinde birlik olması uzun vadeli ama asıl hedeftir. Örgüt

bu amaç için kadın ve çocukları örgütlemiştir. Hizbullah elde ettiği güç sayesinde, aynı amaç uğrunda çalışan hemen hemen bütün eylemci örgütleri bünyesinde toplamıştır.

1.3. Lübnan İç Savaşında Hizbullah

İran, İsrail'in Lübnan'ı işgalini bahane ederek Lübnan'a gönderdiği devrim muhafızları ile bölgede örgütlenmeye başlamıştır. Devrim muhafızları, Lübnan'da Şii halka yönelik çeşitli askeri, ideolojik eğitimler vermiştir. Lübnan-İsrail arasında vuku bulan savaş sonucunda yaklaşık yüz elli bin kişi hayatını kayb etmiştir. Bu savaşa, taraflar arasında 1989'da imzalanan Taif Anlaşması ile son verilmiştir. Taif Anlaşması hükümleri uyarınca Lübnan'daki tüm tarafların silah bırakmasına karar verilmiştir (Acar, 1989: 24). Taif Antlaşması'yla Lübnan'daki tüm silahlı grupların silahlarını bırakması öngörölmüş olmasına rağmen Hizbullah silahlarını bırakmamıştır. İsrail'e karşı gerilla (düzensiz ordu) savaşını sürdürmüştür. 15 Mayıs 2000 tarihinde İsrail, Hizbullah'ın faaliyetleri sonucunda Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Arap - Müslüman camiasında meşruiyet gören Hizbullah, Batılı Devletlerin bazıları tarafından terörist parti olarak ilan edilmiştir (Kepel, 2006:13).

2. Filistin Meselesi

2.1. İran'ın, Lübnan Hizbullah'ını Kurması

Hizbullah Filistin konusunda birçok Müslüman halkın desteklediği bir ordu-parti teşkilatlanmasına dönüşmüştür. Seyyid Hüseyin Fadlallah, 1966 yılında, Lübnan'a gitmiştir. 1970'lerde, Lübnanlı birçok din eğitimi gören öğrenciyi de yanına almıştır. Mevcut beyin göçü teorileri, insanları göç ettikleri ülkeye ne kazandırdıkları ya da ayırdıkları ülkeye ne kaybettirdikleri üzerine yoğunlaşmaktadır, sosyal antropolojik bir bakış açısıyla göçmenlerin gerçekte ne yaşadıkları üzerine de yaklaşılmalıdır (Durmaz, 2020: 18). Bu kapsamda öğrenciler, Fadlallah'ın müritleri olmuşlar ve bir süre sonra da bu öğrenciler Hizbullah'ın yönetici kesimini meydana ge-

tirmişlerdir. 1970'lerde Lübnan'a sığınan öğrenciler Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından kabul edilmişlerdir. Askeri, ideoloji, gerilla eğitimi aldıktan sonra Filistin'deki kamplardan ayrılmışlardır. Bu kamplardan mezun olanlar arasında İran İslam Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanı olan Ali Ekber Mohtashemi de vardır (Cammatt ve Issar, 2010: 413).

İran Devleti, İslamî Emel Örgütü'nün üyelerini kendi amaçları doğrultusunda yani devrim ihracı amacıyla kullanmışlardır. Hizbullah'ın yönetici kadrosu, Humeyni'nin 1979 anayasasında kutsal bir yere konan velayet-i fakih anlayışını yani din biliminde üstün konuma sahip yöneticinin vesayeti/koruması altına girme anlayışını kabul etmişlerdir. Hizbullah, tıpkı İran gibi ABD'yi büyük şeytan olarak tanımlamaktadır. Hasan Nasrallah'a göre: "...Dünyadaki kötülüğün, terörün kaynağı; uluslararası barış ve ekonomik refahın ana tehdidi; doğaya karşı başlıca tehdit, cinayet, kargaşa ve iç savaşların asıl kaynağı ABD'dir." (Erdin, 2009: 39).

2.2. Dünya Kamuoyunun İsrail'e ve Filistin'e Bakış Açısı

II. Dünya Savaşı sonrası, Filistinli Araplardan satın alınan topraklar ve doğrudan işgaller vasıtasıyla bir İsrail Devleti kurulmuştur. Uluslararası mesele haline gelen İsrail Devleti varlığı ile Ortadoğu'da birçok savaşa sebebiyet vermiştir. İsrail Devleti kurulduğu günden beri İslam dünyasının tepkisini çekmiştir. İsrail Devleti, Filistin meselesinde gönüllü bir çözüm arayıcısı, problem çözücüsü gibi gözükmemektedir. Filistin'e Birleşmiş Milletler tarafından "Gözlemci Devlet" statüsü verilmesi konusunda Hasan Celal Güzel'in yazdığı yazı dünya ülkelerinin Filistin'e bakış açılarını yansıtmaktadır:

"Filistin'in Birleşmiş Milletler'deki 'gözlemci kuruluş' olan statüsünün, 'üye olmayan gözlemci devlet' statüsüne yükseltilmesi, 9 hayır oyuna karşılık 138 ülkenin evet oyu ile kabul edildi. 41 ülkenin çekimser kaldığı oylamada, 'hayır' oyu kullanan ABD ve İsrail -çok küçük ada devletleri haricinde- yalnız kaldı. Yani, Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsü, çekimser ülkelerin de aleyhte düşünmediği farz edilirse, bütün dünyanın

ortak arzusu hâline geldi. Artık, bundan sonra kısa zamanda Filistin'in 'tam üye' sıfatına yükseltilmesi için fazla beklenmeyecek ve 'Filistin Devleti' BM'nin üyesi sıfatıyla, birkaç istisna dışında, bütün dünya ülkeleri tarafından tanınacaktır. Bu merhaleyi takiben de son yüzyılda ezilen ve zulme maruz kalan Filistin Arap Halkı, Doğu Kudüs'ün başkenti olacağı devletine ve hürriyetine kavuşacaktır.” (Güzel, 2012).

Kuruluşun eninde sonunda Müslümanlarla büyük bir savaş yapacağı türünden dini bir inanışa / korkuya dayandıran, laik / şeriat karışımı hükümler barındıran Siyonist İsrail Devleti, kolay kolay ve kendi rızasıyla baskıya, zora dayanan yönetim biçiminden vazgeçmeyeceğe benzemektedir. İsrail'in çoğu isteğini dünyaya kabul ettirmeye çalışan ABD, bu gücünü kaybetmeden, dünyanın başka ülkeleri tarafından dengelenip makul bir düzeye getirilmeden mevcut sorunu çözülemezdir. Çin ve Hindistan'ın şu anda süper güç olmaya aday ülkeler olarak ABD'nin gücünü dengeleyebilmesi için birkaç on yılın geçmesi gerekir. Bunun yanında bu ülkelerin anti demokratik ve otoriter tavırları da geleceğe dair olumlu bir senaryo çizmek için engel teşkil etmektedir. Bu gelecek senaryosu içerisinde, İslam coğrafyasındaki Şii ve Sünni İslam Devletleri'nin de güçlerini birleştirmeleri, Avrupa Birliği gibi güçlü ve ortak bir siyasi iradeye dönüşebilmeleri oldukça zor gözükmektedir.

3. Hizbullah'ın Ülke İçindeki Etkinlikleri

3.1. Ekonomik Faaliyetleri

Hizbullah, Lübnan'ın Beyrut şehrinde İran Büyükelçiliği içinde bir toplantı sırasında kurulmuştur. Kurulduğu yer dahi örgütün İran tarafından yönlendirilmesi ve İran'ın İsrail politikasını, anlamak açısından önem arz eder. Sonraki yıllarda da Hizbullah, İran İslam Cumhuriyeti politikaları doğrultusunda bir siyaset izlemiştir. İran, Ortadoğu'nun genelinde olduğu gibi Lübnan'da da nüfuzunu arttırmıştır. Lübnan'da bulunan Şiilerin de destekleri sayesinde kurulan ikinci İslam Cumhuriyetini Lübnan'da tesis etme gayreti içerisinde bulunmuşlardır. 1982 yılında İran Devleti,

Lübnan'daki Hizbullah üyesi Şiileri desteklemeye başlamıştır. Yapılan yardımlar İslam dünyasının düşman olarak addettiği İsrail'in işgallerini engellemeyi amaçlamıştır. Müttefiki ülkeler olarak İran ve Suriye, Hizbullah'a mali destek vermişlerdir (Cammatt ve Issar, 2010: 401).

Lübnan Hizbullah'ı, İran'dan aldığı para, silah ve eğitim kaynaklarıyla güçlenmiştir. Suriye'de benzer şekilde bu partiye destek olmuştur. Hizbullah; birçok devletin karşı çıkmaya cesaret edemediği İsrail işgallerinde, İsrail'in kuzeye ilerleyişini durduran parti olmuştur. Devlet içinde devlet gibi yapılanmıştır. Parti kendisine ait hastane, okul ve ordu gibi yapılara sahiptir. İran ve Suriye, İsrail ile doğrudan savaşmak yerine Lübnan Hizbullah'ını kullanarak dolaylı yoldan savaşmışlardır. Bu 21. yüzyılın vekâlet savaşlarına tipik bir örnek oluşturmuştur. Suriye ordusunun, doğrudan İsrail kuvvetleri ile savaşması veya İran birliklerinin Lübnan üzerinden İsrail sınırlarına girmesi uluslararası hukuk çerçevesinde İran'ı haksız bir konuma düşürebileceğinden dolayı İran, Hizbullah'ı askeri faaliyetleri başta olmak üzere mali yönden sürekli destekleme politikasını izlemiştir.

3.2. Siyasi Faaliyetleri

Lübnan'da önemli iç karışıklıklar ve hizipler arası çatışmalar yaşanmıştır. Ülkede uzun süre devam eden iç çatışmalar Lübnan'ın kalkınmasına engel teşkil etmiştir. Ülkenin etnik ve dini kompozisyonu, toplumda çatışma çıkarmak isteyen İsrail Devleti lehine durum arz etmiştir. Batılı Devletlerin önceliği Lübnan'daki Hristiyan nüfusun haklarını savunmak olmuştur. Nitekim ülke nüfusunun %40'ını oluşturan Hristiyan toplum, Batılı devletlerin dayatmaları ile teşkil edilen anayasal sistem uyarınca meclisteki sandalyelerin en az yarısında temsil edilmektedirler.

Lübnan siyasal yaşamında, Müslümanları temsil eden başat partiler, Hizbullah ve Cemaati İslamiyedir. Hizbullah, özellikle Lübnan'ın Güney ve Kuzeydoğu bölgelerinden oy almaktadır. Bu bölgelerde Şii nüfus çoğunluktadır. Hizbullah aldığı oyların çoğunu Şii Müslümanlardan almaktadır. Sünnîler arasında en çok oy alan parti olan Cemaati İslamiye ise; Mısır,

siyasal sisteminde yer alan Müslüman Kardeşler Partisinin Lübnan'da faaliyet gösteren kolu olarak tanımlanabilir. Genellikle Hizbullah ile Cemaati İslamiye seçimlerde iş birliği ve dayanışma içinde hareket etmektedir. Seçim bölgelerine göre birbirlerinin adaylarını desteklemektedirler. Müslüman halklar tarafından silahlı direniş örgütü olarak kabul edilen Hizbullah, aynı zamanda aktif siyasette yer alan bir siyasi parti niteliği de taşımaktadır. Hizbullah, siyasî parti olarak Lübnan parlamentosunda yer almaktadır. Gerekliğinde koalisyon hükümetlerinin ortağı da olmaktadır. Bu durum Hizbullah'ın mecliste yer alan bir parti olarak devletten ekonomik yardımını alabilmesini ve daha da önemlisi Lübnan siyasetine doğrudan etki edebilmesini sağlamaktadır (Alagha, 2007).

3.3. Propaganda Faaliyetleri

Lübnan'da yaşayan Şii Müslümanların neredeyse tümü Hizbullah'a oy vermektedir. Ancak bir kısmı Hizbullah'ın politikalarını eleştirmektedir. Buna karşın Hizbullah Lübnan'da Sünnî, Dürzî, Hristiyan ve diğer etnik, dini gruplar tarafından belli ölçüde sevilmektedir. Bunun sebepleri, savaşta Lübnan savunmasında yer alması, genel asayişini sağlaması, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerine katkı sağlaması olarak belirtilebilir. İsrail'in işgaline karşı direniş göstermesi Hizbullah'ın Lübnan kamuoyunda meşruiyet zemini bulmasına katkı sağlamaktadır. Lübnan'da 2006 yılı itibariyle Hizbullah'a ait 4 hastane, 12 klinik, 12 okul ve 2 de tarım yardım derneği bulunmaktadır (Elçi, 2010: 76). Hizbullah kendisine kamu desteği sağlayan ve genel olarak kamuya yararlı olarak sınıflandırılacak birtakım faaliyetlerde bulunmakta, bazı sivil toplum çalışmalarını örgütlemekte ve yürütmektedir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki teşkilatlanmalar verilebilir;

Yardımlaşma İçin İmdat Komitesi: Özellikle Güneyden gelen İsrail Devleti'nin saldırılarına karşı, vatandaşlara yardım sağlamak, halkın gördüğü zararları gidermek, hayatı kolaylaştırmak amacı ile kurulmuştur.

Şehitler Sosyal Organizasyonu: İsrail'e karşı direnişte ölenlerin, şehitlerin ailelerine destek sağlayan, mali yardımlarda bulunmak için kurulan organizasyondur.

Devlet dışı bir aktör olan Hizbullah, önemli bir medya gücünü de elinde bulundurmaktadır.

El-Manar Televizyonu: Hizbullah parti politikalarını Ortadoğu'da yaymak, partinin politikalarının halk tarafından benimsenmesini sağlamak için uydudan yayın yapan bir televizyon kanalıdır (Elçi, 2010: 75).

Yaralılar Kurumu: Müdafaaya katılarak gazi olan üyelerin, Hizbullah'a ait hastanelerde ücretsiz tedavi görmesine imkân sağlayan kurumdur.

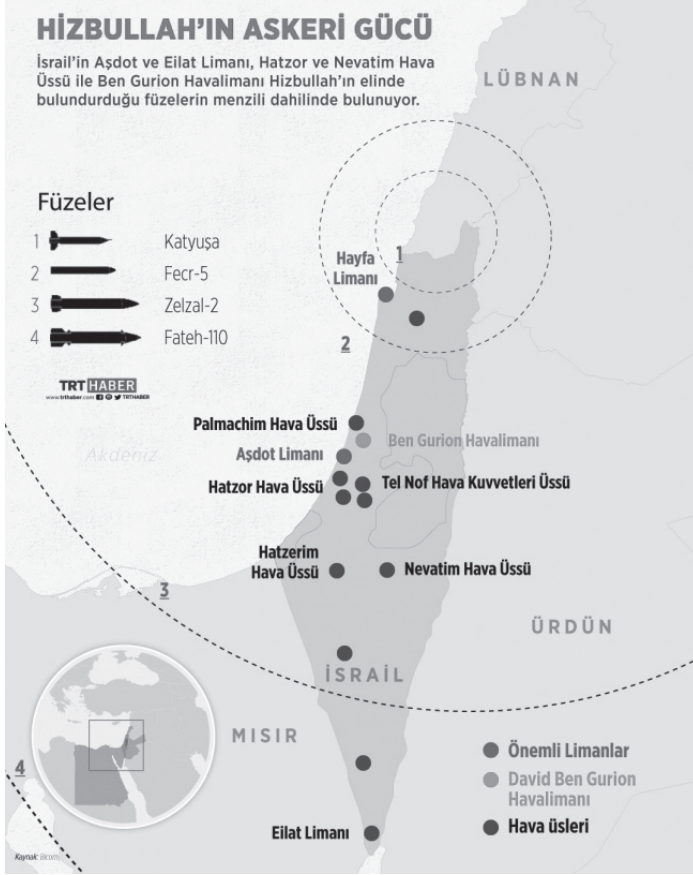
Hizbullah, radyo istasyonlarına ve gazetelere sahiptir. Tespit edilebilen radyo ve gazete isimleri şunlardır: Radyo istasyonları: El-İman, El-İslam, Savt el-Mustafidin En-Nur Radyosu; Gazetelerin isimleri: El-Bilad, El-Ahd, El-Muntalak, El-Sebil, Bauitou Allah (Elçi, 2010: 75).

Hizbullah'ın resmi internet sitesi: <http://www.moqawama.org>'dir. Bu web sitesi, çatışmalarda hayatını kaybedenleri kahramanlaştırıyor ve Hizbullah liderlerinin yaptıkları çeşitli ziyaretler bu site üzerinden yayımlanmaktadır. Özellikle; Hizbullah'ın 1982'de kurduğu hastane kamuoyunda büyük ilgi görmektedir (Erdin, 2009: 52).

3.4. Askeri Faaliyetleri

Hizbullah, uluslararası hukuku ve kamuoyu tepkisini gözeterek meşru müdafaada kalmayı temel savunma ilkesi olarak benimsemiştir. Bu doğrultuda İsrail Devleti'nin, Lübnan Devleti'ne veya Suriye Devleti'ne saldırması durumunda karşılık vermektedir. İsrail'in, 2005'te Lübnan'dan geri çekilmesi ile elde edilen başarı, Hizbullah'ın, Lübnan'daki prestijini artırmıştır. İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinden sonra, Temmuz 2006'da çıkan çatışmalara kadar Hizbullah askerî gücünü sessizce arttırmıştır. Hizbullah'ın İsrail'i de vurabilecek menzile sahip envanterinin 10.000'den fazla olduğu iddia edilmektedir (Kökçam ve Özkaynak: 2019). Bu iddialar ve bazı raporlara göre; füzeler kalabalık yerleşim yerleri, mahalleler, camiler başta olmak üzere özellikle sivillerin yaygın olarak buldukları yerlerde konuşlandırılmıştır. (Asifi, 2007) Hizbullah ve İsrail güçleri arasındaki çatışmalar, 2000 sonrası yıllarda, nispeten düşük yoğunlukta olsa da halen devam etmektedir.

Harita 2: Hizbullah'ın Füze Menzilleri²

Sonuç

Hizbullah'ın 1990 – 2000 yılları arasındaki Güney Lübnan'daki faaliyetleri, özellikle İsrail'e karşı verilen savunma mücadelesindeki aktif rolü Lübnan'da Sünnî, Şii hatta Hıristiyan halkın desteğini sağlamıştır. Bu kamuoyu desteği Hizbullah'a Lübnan'da meşruiyet vermektedir. Veriler ışığında: Hizbullah'ın meşruiyetinin nedenlerinin İsrail düşmanlığı üzerinden izlediği politikalar olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca bazı değerlendirmelerde Lübnan Hizbullah'ının mezhepler üstü ittifak temelli politikası Sünni- Şii çatışmalarını belirli bir dönem engellemiştir. Ancak

2 <https://www.trthaber.com/haber/dunya/lubnanda-devlet-disi-aktor-hizbullah-429584.html> (Erişim Tarihi 10 Mayıs 2022).

bu çatışmalar uzun bir dönemde Suriye Nusayri taraftarlığı nedeniyle yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

Hizbullah, İsrail mağduriyeti üzerine inşa edilmiş bir partidir. Lübnan halkı, Hizbullah'ı meşru bir parti olarak görmüştür. Hizbullah yönetici kadrosu ise İran'dan gönderilen kişilerdir. Bu partinin faaliyetleri, devlet içinde devletçik olma şeklinde tezahür eden ve dünyada nadir rastlanan parti modelini oluşturmuştur. Bu partinin yasal zeminde siyaset yapan partilerden ayrı olarak kendisine ait ordusu, tankı, füzeleri vardır. Yeri geldiğinde Lübnan'dan bağımsız ülke savunmasını yapmaktadır. Lübnan'da yer alan bu partinin isminin uluslararası camiada bu denli duyulmasının ardında yatan nedenler arasında: Partinin uluslararası bir örgüt şeklinde faaliyet göstermesi, bu doğrultuda çalışması ve farklı ülkelerde şubelerinin bulunması ve aynı zamanda önemli bir askerî güce sahip olması sayılabilir.

Hizbullah kendisini Filistin'deki İslami direniş gruplarının doğal müttefiki olarak görmektedir. Bu bakış açısı ile kendi kamplarında eğittiği Hamas militanları üzerinden kısa dönemde Lübnan'ı savunmayı, uzun dönemde ise Filistin Devleti'ni işgal eden İsrail Devleti'nden işgal edilen topraklarını geri almayı, Kudüs'ün kurtuluşunu hedeflemektedir. Filistin-Lübnan savunmasında geçmişte yaşanan bu olaylar, Ortadoğu'nun geneline yayılmış Sünnî-Şii çatışmasının bir istisnasını oluşturmuştur. Ortadoğu'da yer alan devletlerin Lübnan'da yaşanan bu mezhepler arası uzlaşmayı örnek alabileceği değerlendirilmiştir. Partinin Lübnan'ı savunma politikasının ülkede barış ortamına katkı sağladığı, gerilimi ve çatışma ortamını azalttığı değerlendirilmiştir.

Hizbullah İsrail'in işgaline karşı geliştirdiği savunma stratejisiyle beslenerek büyümüş askeri partidir. Bu yüzden ordu-parti niteliği taşıyan ender bir olgudur. Ortadoğu'da İran destekli birçok devletle irtibatı vardır. Hizbullah ve İran, söylemlerinde İsrail'in bölgedeki işgallerine karşı bir savunma mekanizması geliştirmeye çalışmıştır. Bu savunma mekanizması çerçevesinde Lübnan'da kendilerine meşruiyet alanı oluşturmuşlardır. Araştırma verileri analiz edildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- a) Lübnan'daki bu parti isminin bu denli duyulmasının ardında yatan nedeni askerî gücüdür.
- b) Hizbullah'ın Lübnan halkı tarafından sevilmesinin önemli nedenlerinden birisi İsrail'e karşı geliştirdiği savunma politikasıdır.
- c) İsrail'in Lübnan'a yönelik 1982 Galile Harekâtı'na karşı teşkilatlanan Hizbullah, Sünnî-Şii barışını geçici bir süre sağlamıştır.
- d) Lübnan Hizbullah'ının Suriye iç savaşında Nusayrilerin yanında yer almıştır. Bu savaşla birlikte Hizbullah'ın Sünni dünyasındaki etkisi ciddi anlamda zarar görmüştür. Ancak Suriye iç savaşı konusu, zamanı itibariyle makaleye alınmamıştır.

Kaynaklar

Acar, İ. C. (1989), *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Akyol, T. (2000), *Hariciler ve Hizbullah/İslam Topluluklarında Terörün Kökleri*, Doğan Kitap: İstanbul.

Alagha, J. E. (2007), *Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine Hizbullah*, (Çev.: K. Göksel), Doğan Kitap: İstanbul.

Allahyari, M. (2012), *Direnışin Dili Bilinmeyen Yönleriyle Seyyid Hasan Nasrallah*, (Çev.: İ. Erkin- O. K. Sarıalioğlu), Feta Yayıncılık: İstanbul.

Asıfı, M. M. (2007), *Hizbullah-İsrail Savaşı*, Kevser Yayınları: İstanbul.

Aydemir, Ö. K. (2014), Lübnan Türkmenleri ve Dilleri, Lübnan Türkmenleri ve Dilleri, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, III (3): s. 239-257.

Boran, Y. (2007), *Lübnan'daki İran: Hizbullah*, Siyah Beyaz Yayınları: İstanbul.

Bulut, F. (1994), *İslamcı Örgütler*, Tüm Zamanlar Yayıncılık: İstanbul.

Cammatt, M., & Issar, S. (2010), "Bricks and Mortar Clientelism: Sectarianism and the Logics of Welfare Allocation in Lebanon". *World Politics* 62(3): 381-421. <https://www.muse.jhu.edu/article/385303>

Çamsarı, C. B. (2012), "Filistin Meselesi Ne zaman Çözülür?", <http://blog.milliyet.com.tr/filistin-meselesi-ne-zaman-cozulur/Blog/?BlogNo=391147> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2022)

Çandar, C. (1988), *Ortadoğu Çıkmazı*, Seçkin Yayıncılık: İstanbul.

DEİK. (2017), *Dış Ekonomik Ülke Bülteni: Lübnan Ülke Bülteni*, <https://www.deik.org.tr/uploads/lubnan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2022).

Demirel, E. (2001), *Kudüs Savaşçıları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.

Durmaz, G. (2020), *Higley-Skilled Immigrants, Science Cities, And Japan*, 1st ed. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Elçi, İ. H. (2010), *Lübnan Hizbullahı'nın Dönüşüm Süreci (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

El Hussein, R. (2010), "Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", *Third World Quarterly*, 31(5): 803-815. DOI: 10.1080/01436597.2010.502695

Erdin, M. (1999), *Düşünceleri Örgüt Yapıları ve Eylemleriyle Hizbullah ve Hamas*, Sarmal Yayınevi: İstanbul.

Güzel, H. C. (2012). '*Filistin Devleti*' hayırlı olsun, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/guzel/2012/12/04/filistin-devleti-hayirli-olsun> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022).

Harita, <https://www.stratejikortak.com/2018/01/lubnan-tarihi-hizbullah-haritasi.html> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2022).

İstatistik, <https://data.worldbank.org/country/lebanon?view=chart>, (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2022).

Kepel, Gilles, (2006), *Fitne, İslam'ın Merkezinde Savaş*, (Çev.: Mahmut Özışık), İstanbul: Doğan Kitap.

Kökçam, S. ve Özkaynak, Ş. (2019), *Lübnan'da Devlet Dışı Aktör: Hizbullah*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/lubnanda-devlet-disi-aktor-hizbullah-429584.html> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2022)

Kondradx, A. S. (2018), https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=d5efc091-a9b8-4357-36f6-7717164c277e&groupId=252038, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022)

Taheri, A. (1990), *Kutsal Terörün İçyüzü Hizbullah*, (Çev.: H. Bila), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Theroux, P. (1992), *Kayıp İmam (Musa Sadr)*, (Çev.: Ş. Özdemir), İstanbul: Akademi Yayınları.

Zeydoğlu, Ü. (1989), *Lübnan'da İslamî Hareketler (Konuşmalar)*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Extended Summary

The Lebanese Hezbollah, whose name is frequently heard in the Israel-Lebanon war, Hezbollah, the party-army organization within the Lebanese State is the subject of this article. The origins of Hezbollah in Lebanon; economic, political and military activities were examined. It has been explained why the party is supported by Iran and Syria. The internal structure of Hezbollah has been examined. The geography examined in the study is Lebanon, where Hezbollah found its foundation space. The temporal limitation of the study was determined from 1982, which is accepted as the year of establishment of Hezbollah, to 2000 (Israel's exit from Lebanon). Hezbollah's killing of Sunnis with a sectarian struggle in the Syrian civil war is not included in the article.

In the study, it was investigated how Hezbollah managed to influence the Lebanese people. It has been seen that Hezbollah provides a large mass support in Lebanon. The party had to strengthen its wing of military violence to ensure its legitimacy. While Western countries were on one side of the scale due to its policies and strategy, Hezbollah was on the other side. The establishment of Hezbollah and its historical development process have been researched. It has been observed that the intellectual foundations of Hezbollah were laid from Iran. Iran's ideas are that: Muslim countries should unite. It must wake up against Israel. Muslim Countries should send their young population to jihad. Iran has been a financial, ideological, strategic and military supporter of Hezbollah. The factors affecting Hezbollah's gathering of power in the 1982-1990 period were examined. Public investments (education, hospital, mosques and madrasahs) that would receive public support in later periods were examined. In this context, the foundations of Hezbollah's mentality have been tried to be revealed. In one part of the article, Hezbollah's activities in South Lebanon between 1990 and 2000 are explained. The resistance movement against Israel is discussed. To end the sectarian strife; the importance of the policy of determining a common enemy for Muslims has been mentioned.

Israel's neighboring Muslim states have generally been busy with internal conflicts (sect, power struggles). Therefore, Muslim states could not establish a strong, common force among themselves. On this ground, Hezbollah, as a party within the state, was able to gain the support of Sunni Muslims and even the Christian population. Acting together with Hezbollah's Al-Aqsa Intifada (2000-2005) and Sunni resistance groups such as Hamas and Al Fatah in this uprising, it opposed the State of Israel. With the support it provides to Sunni groups, it has won the sympathy of those in the Sunni sect around the world. However, he lost this sympathy due to his involvement with the Nusayri Government in the Syrian civil war. In the last part of the article, Hezbollah's activities in Lebanon are mentioned. In this direction, Hezbollah's political actions, propaganda tactics, economy, education (mosques, madrasahs) activities are examined under various sub-titles. Literature review method was used in writing this article.

In the light of the data: It is evaluated that the reasons for Hezbollah's legitimacy are the policies it pursues over hostility towards Israel. In addition, in some evaluations, the supra-sectarian alliance-based policy of Lebanese Hezbollah prevented Sunni-Shiite conflicts for a certain period of time. However, these conflicts resurfaced for a long time due to the support of Syrian Nusayri.

Hezbollah is a party that consists of the Shiite people based on the Israeli problems. The Lebanese people saw Hezbollah as a legitimate party. Hezbollah executive staff who sent from Iran. The activities of this party manifested as being a statelet within the state. It has created a rare party model in the world. The party has army, tank and missiles. Hezbollah defends Lebanon as a independent country. Among the reasons behind the popularity of this party in Lebanon, in the international community are: The fact that the party operates as an international organization, works in this direction, has branches in different countries, and also has a significant military power.

Hezbollah sees itself as a natural ally of Islamic resistance groups in Palestine. Hezbollah has trained Hamas militants. His short-term strategy is to defend Lebanon. In the long run, it aims to reclaim the Palestinian State from the State of Israel and liberate Jerusalem. The events in the past in the defense of Palestine-Lebanon are an example of Sunni-Shiite peace. It has been evaluated that Muslims in the Middle East can take this inter-sectarian consensus in Lebanon as an example. It was evaluated that the party's defense policy in Lebanon contributed to the peace environment in the country and reduced the tension and conflict environment.

Hezbollah is a military party that grew up with the defense strategy it developed against Israel's occupation. Therefore, it is a rare phenomenon that has the character of an army-party. It has contacts with many Iranian-backed states in the Middle East. In their discourses, Hezbollah and Iran tried to develop a defense mechanism against Israel's invasions in the region. Within the framework of this defense mechanism, they created an area of legitimacy for themselves in Lebanon. An example of the researched question of how to achieve Sunni-Shiite peace is the Lebanese Hezbollah phenomenon. Based on data, books and articles, the following conclusions were reached:

- a) It has been understood that the reason behind the popularity of this party was its military power.
- b) One of the important reasons why Hezbollah is loved by the Lebanese people is its defense policy against Israel.
- c) Hezbollah, which was organized against Israel's 1982 Galilean Operation against Lebanon, temporarily ensured the Sunni-Shiite peace.
- d) Lebanese Hezbollah sided with the Nusayris in the Syrian civil war. With this war, Hezbollah's influence in the Sunni world was seriously damaged. However, the subject of the Syrian civil war is out of the article due to its breadth.

Letter to the Editor

ON THE 30TH ANNIVERSARY OF UZBEK-TURKISH DIPLOMATIC RELATIONS

Alisher Azamhocayev
Uzbekistan Ambassador to Ankara

When it comes to Turkey, there is a fact that is always remembered with great gratitude and gratitude in Uzbekistan: When Uzbekistan stepped into the world of international relations, the first state that greeted Uzbekistan as “welcome” was brotherly Turkey. In reality, it was supposed to be like this, and that’s what suits Turkey. In a speech he made in 1933, Mustafa Kemal Atatürk said, “Today, the Soviet Union is our friend, our ally. We need his friendship today. But one day the Soviet Union will disintegrate like the Ottoman Empire and the Austro-Hungarian Empire. We have brothers in the Soviet Union who have one religion, one language, one historical. We must be ready for those days! Being ready is not sitting and waiting. They cannot come to us we must go to them. Bridges must be built. Language is a bridge, faith is a bridge, culture is a bridge,” he said. 58 years after this speech, our Turkish brothers, who recognized and supported independent Uzbekistan in every way, fulfilled these promises of Atatürk.

With the establishment of diplomatic relations between our countries on March 4, 1992, more opportunities have emerged in our bilateral solidarity and cooperation. However, when we look at the historical records,

it is clearly seen that the relations between Maveräünnehir (Transoxiana) and Anatolia are not limited to thirty years. It is a fact that two brotherly peoples, thousands of kilometers apart today, once grew up in the same cradle. It is written in the history books that during the Karakhanlılar (Karakhanid) and Seljuk dynasties, scholars from Maveräünnehir such as Alaüddin Samarkand and Ebu Bekir Kasani came to Anatolia and carried out scientific and embassy activities. Abdülhalik Gucdüvani, who is the first link in the “Seven Pirs” chain, which is highly valued in Uzbekistan, was originally of Anatolian origin and was brought up in a family that came from Malatya and settled in Buhara. Ali Kuşçu, the closest student of Mirza Uluğ Bey, also came to Istanbul from Samarkand, introduced his teacher’s valuable books and ideas and taught classes in the Hagia Sophia Madrasah.

While Turkey, which hosts more than 350,000 manuscripts, ranks first in the world in this regard, scholars of Turkestan origin have a unique contribution to the formation of this valuable heritage. As a matter of fact, it has been admitted by experts that most of these manuscripts are either the work of a Transoxiana scholar or an annotation of his work. As a matter of fact, when the manuscripts collections in Turkey are examined; Tens of thousands of works by scholars from Buhari, Nesefî, Harezmi and Fergani are encountered. In fact, this is a bright proof of the scientific, spiritual, political and diplomatic relations between our countries that have been going on for centuries. Yes, there is also evidence showing that our political-diplomatic relations date back to ancient times. The regular diplomatic correspondence between the Ottoman Empire and the khanates established on the territory of our country, the exchange of embassy delegations, at least 500 historical documents about the Uzbeks who came to Anatolia, which are preserved in the state archives of Turkey, clearly show the depth of our relations on this issue. It would not be an exaggeration to say that the Uzbek lodges operating in the Ottoman Empire were, in a sense, the first consulates of Uzbekistan in Anatolia.

The 1920s, when a new administrative system was established in Turkey, witnessed our diplomatic exchanges. Information about the Uzbek delegation, which came from the Republic of Bukhara about 100 years ago

and wished Mustafa Kemal Atatürk victory in the War of Independence and gave him valuable spiritual gifts, is included in the archive documents of the Turkish Grand National Assembly. In addition, it is a fact that the money and arms aid sent to Turkey through Moscow during this period was actually the Bukhara Emirate treasury. By the way, Mehmet Akif Ersoy, the author of the National Anthem, which was accepted in 1921 and sung with pride by every Turkish citizen, is the son of an Uzbek woman from Buhara. On the other hand, while the 16 stars reflected in the Turkish Presidency's pennant represent the great Turkish empires in history, it is important that more than half of them are states established on the territory of Uzbekistan. Interestingly, such an interpretation of 16 stars was suggested by Akib Özbek, an Uzbek immigrating to Turkey, and accepted by Turkish authorities.

In Uzbeks, there is a proverb called "Borsang - qarindosh, bormasang - begona". This means "if you go to visit your relatives often, the love and respect between you will increase, and if you don't, you will be no different from strangers". In this context, it is also true that there have been some differences in the worldview and imagination of our peoples, who developed in two different environments, during the nearly 70-year separation period. We must also admit that our relationship, which started rapidly in the first years of our independence, entered a period of stagnation for some reason in the 2000s. It would not be appropriate to dwell on the reasons for this now. However, it is a fact that the main reason for the sharp turn in our bilateral relations is directly related to the new foreign policy and political will of the President of Uzbekistan, Şevket Mirziyoyev, who came to power in 2016.

Everyone will remember that on 17-18 November 2016, after a 13-year hiatus, President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan paid an informal visit to Uzbekistan. However, not everyone knows that the organization of the visit was not easy, and that Shevket Mirziyoyev, who was the acting president of the country at that time, made a decisive decision with great courage despite invisible obstacles. Thanks to the visionary and smart decisions of Şevket Mirziyoyev, a new era was entered in Uzbekistan's relations with Turkey, and the ice in between started to melt.

When the 30-year period of diplomatic relations between Uzbekistan and Turkey is evaluated in general, it can be said that the last 5 years have been an exemplary stage in the history of our relations. The official visit of the President of Uzbekistan to Turkey in October 2017 was in many ways the opening of this historical page. Within the scope of the aforementioned visit, which took place at the president level after 21 years, 22 new agreements were signed and it was announced that bilateral relations had reached a strategic level. By the way, it should be noted that this year marks the 5th anniversary of the foundations of our strategic relations.

The open and sincere conversations of the President of Uzbekistan with the President of Turkey during the said visit, and the meetings held in an atmosphere of longing and excitement among our delegations, were the footsteps of our further intensification of relations from now on. Indeed, in the following years, the number of mutual visits increased. The visit of the President of Turkey to the cities of Tashkent and Bukhara on 31 April-1 March 2018, the visit of the President of Uzbekistan to Ankara to attend the first meeting of the Uzbekistan-Turkey Strategic Cooperation Council on 19-20 February 2020, 11-12 November 2022 It is also worth remembering his visit to Istanbul to attend the next Summit of the Turkic Council.

Particularly, the participation of the President of Uzbekistan in the opening ceremony of the National Library affiliated to the Presidency of the Republic of Turkey, as the only high-level guest from abroad, within the scope of his visit in February 2020, was a clear indication of the scope of relations between the two countries and the value Turkey puts on Uzbekistan. In his speech at the said opening ceremony, the President of Turkey clarified why the President of Uzbekistan was invited as a guest and said, "Uzbekistan is the most important of our life springs, where our conception of civilization is especially shaped, where scholars are trained, and which awaits our world of science, wisdom and culture. Scholars such as Biruni, Mirza Ulugbek, İbn-i Sina, Harizmi, Ali Kuşçu; Our spiritual leaders such as Imam Bukhari, Imam Maturidi, Imam Tirmidhi, Bahaud-din Naqshbandi are the gifts of Transoxiana to us. For example, Uluğ Bey lit a fire of knowledge that has not been extinguished until today, with

the observatory he had built next to the state director for 36 years. This science-loving monarch, who transformed his palace into an academy and brought together the famous scholars of his time, had the hadith “Getting knowledge is obligatory for both men and women” was engraved at the entrance of the Bukhara Madrasa. The star catalog we call Zic-i Uluğ Bey was considered the most perfect work prepared until the telescope was found. This scientific climate fed and enriched Tashkent and Ankara, Samarkand and Konya, Bukhara and Bursa, Khiva and Edirne in the same way for centuries. I believe that we have given a very important message to the whole world about our common civilization by opening our National Library on this meaningful day together with its Personal States.”

Close friendship and sincere brotherhood established directly between heads of state; It offers favorable opportunities for cooperation between ministries, government agencies and institutions. In the last five years, dozens of mutual visits have been made at the level of Deputy Prime Ministers and Ministers, and hundreds of mutual visits across sub-organizations, governorates and municipalities, and clear and important results have been obtained in cooperation and exchange of experience. Considering all these achievements, it was announced during the President of Turkey’s visit to Uzbekistan on March 29-30, 2022 that bilateral relations were raised to a new level, a comprehensive strategic partnership. Thus, the two brotherly countries have entered a period of comprehensive strategic partnership in the 30th year of their diplomatic relations.

Editöre Mektup

ÖZBEK-TÜRK DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN 30. YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE

Alişer Azamhocayev
Özbekistan Ankara Büyükelçisi

Türkiye söz konusu olduğunda, Özbekistan'da her zaman büyük şükran ve minnetle anılan bir gerçek var: Özbekistan uluslararası ilişkiler dünyasına adım atarken, onu “hoş geldin” diye karşılayan ilk devlet, kardeş Türkiye olmuştur. Gerçekte de böyle olması gerekiyordu ve Türkiye'ye yakışanı da buydu. Mustafa Kemal Atatürk 1933 yılında yaptığı bir konuşmada “Sovyetler Birliği bugün dostumuzdur, müttefikimizdir. Onun bu dostluğuna bugün ihtiyacımız vardır. Ama bir gün Sovyetler Birliği de Osmanlı gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanacaktır. Sovyetler Birliği içinden dini bir, dili bir, tarihi bir olan kardeşlerimiz vardır. Biz, o günlere hazır olmalıyız! Hazır olmak oturup beklemek değildir. Onlar bize gelemezler, biz onlara gitmeliyiz. Köprüler kurmak gerekir. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, kültür bir köprüdür” diye konuşmuştur. İşte bu konuşmadan 58 yıl sonra bağımsız Özbekistan'ı tanıyarak her açıdan destekleyen Türk kardeşlerimiz, Atatürk'ün vasiyet mahiyetindeki bu sözlerini yerine getirmişlerdir.

4 Mart 1992'de ülkelerimiz arasında diplomatik ilişkilerin tesisiyle ikili dayanışma ve işbirliklerimizde daha çok fırsatlar meydana gelmiştir. bununla beraber tarihi kayıtlara bakıldığında Maverainnehir ve Anadolu

arasındaki ilişkilerin otuz yılla sınırlı olmadığı da açıkça görülmektedir. Bugün binlerce kilometre uzakta kalan iki kardeş halkların, bir zamanlar aynı beşikte büyüdüğü bir gerçektir. Karahanlı ve Selçuklu hanedanları döneminde, Alaüddin Semerkandi ve Ebu Bekir Kasani gibi Maverâünnehir kökenli alimlerin Anadolu'ya gelip ilim ve elçilik faaliyetleri yürüttükleri tarih kitaplarında yazılıdır. Özbekistan'da çok değer verilen "Yedi Pir" zincirindeki ilk halka olan Abdülhalik Gucdüvani, aslen Anadolu kökenli olup Malatya'dan Buhara'ya gelip yerleşen bir ailede yetişmiştir. Mirza Uluğ Bey'in en yakın öğrencisi Ali Kuşçu da Semerkant'tan İstanbul'a gelmiş, buralara hocasının değerli kitapları ve fikirlerini tanıtmış ve Ayasofya Medresesi'nde dersler okutmuştur.

Bugün 350.000'den fazla el yazma eserlerini barındıran, Türkiye bu konuda dünyada birinci sırada yer almaktayken, bu değerli mirasın oluşmasında Türkistan asıllı âlimlerin eşsiz katkısı bulunmaktadır. Nitekim bu elyazmalarının çoğunun ya bir Maverâünnehir âliminin eseri ya da eserinin şerhi olduğu uzmanlarca da itiraf edilmiştir. Nitekim Türkiye'deki el yazma eserler koleksiyonları incelendiğinde; Buhari, Nesefi, Harezmi, Fergani nisbeli âlimlerin on binlerce eseriyle karşılaşılmaktadır. Bu da aslında ülkelerimiz arasında yüzyıllardır süregelen bilimsel, manevi, siyasi ve diplomatik ilişkilerin parlak bir kanıtıdır. Evet, siyasi-diplomatik ilişkilerimizin eskilere dayandığını gösteren kanıtlar da bulunuyor. Türkiye devlet arşivlerinde korunan, Osmanlı Devleti ile ülkemiz topraklarında kurulan hanlıklar arasındaki düzenli diplomatik yazışmalar, elçilik heyetlerinin değişimi, Anadolu'ya gelen Özbeklerle ilgili en az 500 tarihi belge, bu konudaki ilişkilerimizin derinliğini açıkça göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Özbek tekkelerinin bir anlamda Özbekistan'ın Anadolu'daki ilk konsoloslukları olduğunu söylemek abartı olmaz.

Türkiye'de yeni bir yönetim sisteminin kurulduğu 1920'ler de diplomatik değişimlerimize sahne oldu. Yaklaşık 100 yıl önce Buhara Cumhuriyeti'nden gelen ve Mustafa Kemal Atatürk'e Kurtuluş Savaşı'nda zafer dileyen, ayrıca kendisine değerli manevi hediyeler veren Özbek heyetiyle ilgili bilgiler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin arşiv belgelerinde yer almıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'ye Moskova aracılığıyla gönderilen para ve silah yardımlarının, gerçekte Buhara Emirlik hazinesi olduğu da bir gerçek-

tir. Bu arada, 1921 yılında kabul edilen ve her Türk vatandaşı tarafından büyük bir gururla söylenen İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy, Buharalı Özbek bir kadının oğludur. Öte yandan Türkiye Cumhurbaşkanlığı forsunda yansıyan 16 yıldız, tarihteki büyük Türk İmparatorluklarını temsil ederken, bunların yarısından fazlasının Özbekistan topraklarında kurulmuş devletler olması önemlidir. İlginçtir ki, 16 yıldızın böyle yorumu Türkiye'ye göç eden Özbeklerden Akib Özbek tarafından önerilmiş ve Türk yetkililer tarafından kabul edilmiştir.

Özbeklerde “Borsang – qarindosh, bormasang – begona” diye bir ata-sözü vardır. Bunun anlamı, “akrabanı ziyarete sık sık gidersen aranızdaki sevgi saygı katlanır, gitmezsen de yabancılardan bir farkınız kalmaz” demektir. Bu bağlamda, yaklaşık 70 yıllık ayrılık sürecinde, iki farklı ortamda gelişen halklarımızın dünya görüşü ve tasavvurlarında bazı farklılıkların oluştuğu da doğrudur. Bağımsızlığımızın ilk yıllarında hızla başlayan ilişkimizin 2000'li yıllara gelindiğinde nedense bir durgunluk dönemine girdiğini de kabul etmeliyiz. Şimdi bunun nedenleri üzerinde durmak yerinde olmaz. Ancak şu bir gerçektir ki, ikili ilişkilerimizdeki keskin dönüşün temel nedeni, 2016 yılında iktidara gelen Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in yeni dış politikası ve siyasi iradesiyle doğrudan bağlıdır.

13 yıllık bir aradan sonra 17-18 Kasım 2016 tarihlerinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Özbekistan'a resmi olmayan bir ziyarette bulunduğunu herkes hatırlayacaktır. Ancak, ziyaretin organizasyonunun kolay olmadığını, o dönem vekaleten ülkenin cumhurbaşkanlığını yürüten Şevket Mirziyoyev'in görünmez engellere rağmen büyük bir cesaretle belirleyici bir karar verdiğini herkes bilmiyor. Şevket Mirziyoyev'in vizyonlu ve akıllı kararları sayesinde Özbekistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde yeni döneme girilmiş, aradaki buzlar erimeye başlamıştı.

Genel olarak Özbekistan ile Türkiye arasındaki diplomatik münasebetlerin 30 yıllık dönemi değerlendirildiğinde, hiç abartısız son 5 yılın ilişkilerimizin tarihinde örnek bir aşama olduğu söylenebilir. Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın Ekim 2017'de Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret, birçok

yönden bu tarihi sayfanın açılışı olmuştur. 21 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen mezkûr ziyaret kapsamında 22 adet yeni anlaşma imzalandı ve ikili ilişkilerin stratejik bir düzeye ulaştığı duyuruldu. Bu arada belirtmek gerekir ki, bu yıl stratejik ilişkilerimizin temellerinin atılmasının 5. yıl dönümüdür.

Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın söz konusu ziyaret sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı ile yaptığı açık ve samimi sohbetler, heyetlerimiz arasında özlem ve heyecan ortamında yapılan görüşmeler, bundan sonraki ilişkilerimizin daha da yoğunlaşacağına ayak sesleriydi. Gerçekten de izleyen yıllarda, karşılıklı ziyaretlerin sayısı artmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 31 Nisan-1 Mart 2018 tarihlerinde Taşkent ve Buhara şehirlerini ziyareti, Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın 19-20 Şubat 2020 tarihlerinde Özbekistan-Türkiye Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısına katılmak üzere Ankara'yı ziyareti, 11-12 Kasım 2022 tarihinde de Türk Konseyi'nin sıradaki Zirvesi'ne katılmak için İstanbul'a yaptığı ziyareti hatırlamakta fayda var.

Özellikle Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın, Şubat 2020'deki ziyareti kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Millet Kütüphanesi'nin açılış törenine yurtdışından tek üst düzey konuk olarak katılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin kapsamının, Türkiye'nin Özbekistan'a biçtiği değerin açık bir göstergesiydi. Söz konusu açılış törenindeki konuşmasında Türkiye Cumhurbaşkanı, neden Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın konuk olarak davet edildiğini açıklığa kavuşturarak "Özbekistan, bizler için medeniyet tasavvurumuzun özellikle şekillendiği, âlimlerin yetiştiği, ilim, irfan ve kültür dünyamızı bekleyen hayat pınarlarımızın en önemlisidir. Biruni, Mirza Uluğbek, İbn-i Sina, Harizmi, Ali Kuşçu gibi ilim erbabı; İmam Buhari, İmam Maturidi, İmam Tirmizi, Bahauddin Nakşibendi gibi manevi önderlerimiz bize Maveraünnehir'in armağanıdır. Mesela Uluğ Bey 36 yıl devlet yönetmenin yanında yaptırdığı rasathaneye günümüze kadar sönmeyen bir ilim ateşi yakmıştır. Sarayını adeta bir akademiye dönüştüren, zamanının meşhur bilginlerini buluşturan bu ilim sevdalısı hükümdar, Buhara Medresesinin girişine "İlim tahsil etmek kadın ve erkek herkese farzdır" hadisi şerifini nakşettirmiştir. Zic-i Uluğ Bey dediğimiz yıldız kataloğu teleskop bulununcaya kadar hazırlanmış en

mükemmel eser kabul ediliyordu. İşte bu ilim iklimi, asırlar boyunca Taşkent ile Ankara, Semerkant ile Konya, Buhara ile Bursa, Hive ile Edirne'yi aynı şekilde beslemiş, zenginleştirmiştir. Bu anlamlı günde Millet Kütüphanemizin açılışını Zati Devletleriyle birlikte yaparak ortak medeniyetimiz konusunda tüm dünyaya çok önemli bir mesaj verdiğimizize inanıyorum” ifadelerini kullanmıştır.

Doğrudan devlet başkanları arasında kurulan yakın dostluk ve samimi kardeşlik; bakanlıklar, devlet kurum ve kuruluşları arasında işbirliği için elverişli fırsatlar sunmaktadır. Son beş yılda, Başbakan Yardımcıları ve Bakanlar düzeyinde onlarca, alt kuruluş, valilikler ve belediyeler çapında ise yüzlerce karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiş, işbirliği ve deneyim alışverişinde net ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Tüm bu başarılar göz önünde bulundurularak, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 29-30 Mart 2022 tarihlerinde Özbekistan'a yaptığı ziyaret sırasında ikili ilişkilerin yeni düzeye, geniş kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine yükseltildiği duyurulmuştur. Böylece iki kardeş ülke diplomatik ilişkilerinin 30. yılında kapsamlı stratejik ortaklık dönemine girmiş bulunmaktadır.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Dergisi 2020 yılından itibaren “Hakemli Dergi” statüsünde ve yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.

Stratejik Düşünce Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce öz, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özün verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu dergi formatında 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Stratejik Düşünce Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu proble-

matikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

Yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmemektedir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpat, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpat, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). "Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World", *Energy and Diplomacy Journal*, 1(1), s. 5-16

Editoryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), "Clifford Geertz", Erdem, T. (Ed.), *Milliyetçilik*, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde

makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

ASOS
indeks

”ACARINDEX

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12

Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org

www.sdeakademidergisi.org

